

Vaasan yliopisto
UNIVERSITY OF VAASA

Sanni Väyrynen

Kasvatuskeinojen ja rajoitustoimenpiteiden häilyvä ero lastensuojelulaitoksissa

Perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen

Johtamisen akateeminen yksikkö
Julkisoikeuden Pro gradu
-tutkielma
Hallintotieteiden maisterin tutkinto

Vaasa 2021

VAASAN YLIOPISTO**Johtamisen akateeminen yksikkö**

Tekijä:	Sanni Väyrynen		
Tutkielman nimi:	Kasvatuskeinojen ja rajoitustoimenpiteiden häilyvä ero lastensuojelulaitoksissa : Perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen		
Tutkinto:	Hallintotieteiden maisteri		
Oppiaine:	Julkisoikeus		
Työn ohjaaja:	Niina Mäntylä		
Valmistumisvuosi:	2021	Sivumäärä:	131

TIIVISTELMÄ:

Suomalaisissa lastensuojelulaitoksissa on ilmennyt ylimpien laillisuusvalvojen ja tuomioistuinten ratkaisukäytännössä, vakavia lasten perus- ja ihmisoikeusrikkomuksia, lainvastaista menettelyä rajoitustoimenpiteissä, sekä epäselvyyttä tavanomaisten kasvatuskeinojen ja perusoikeuksiin kajoavien rajoitustoimenpiteiden välisessä rajanvedossa. Lapsiin kohdistuneet toimet ovat olleet rangaistuksenluonteisia, alentavia ja nöyryyttäviä, sekä ihmisarvoista kohtelua koskevan vaatimuksen vastaisia. Rajoitustoimenpiteiden osalta ei olla osattu ottaa huomioon perus- ja ihmisoikeusrajoituksiin liittyviä vaatimuksia välttämättömyydestä ja oikeasuhtaisuudesta.

Tutkimuskysymys on; *miten kasvatuskeinot eroavat rajoitustoimenpiteistä, voimassa olevan sääntelyn mukaan*, perus- ja ihmisoikeuksien sekä lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta. Tavoitteena on löytää vastaus tutkimusongelmaan, tarkastelemalla kansainvälisistä sopimuksista johtuvaa sääntelyä sekä kotimaisia säädöksiä, niin perustuslain- kuin alemman asteisten lakien osalta, sekä arvioimalla oikeuksien toteutumista ratkaisukäytännön valossa.

Tutkimusmetodina on oikeusdogmatiikka, joka tulkitsee ja systematisoi voimassa olevaa oikeutta. Tutkimuskysymykseen vastataan oikeusdogmaattisella menetelmällä, joka selventää vallitsevaa oikeustilaa ja normien toteutumista, sekä arvioi niitä oikeuskäytäntöä ja ylimpien lainvalvojen ratkaisuja vasten. Normien, ja niiden välisten keskinäisten suhteiden lisäksi, merkitystä on oikeusperiaatteilla. Systematisoinnin apuna käytetään perus- ja lapsioikeudellista oikeuskirjallisuutta.

Kasvatuskeino on lastensuojelulaitoksen henkilöstön lapselle tarjoamaa, kotikasvatukseen rinnastettavaa kasvatusta, jolla tuetaan lapsen kasvua ja kehitystä. Rajoitustoimenpide sen sijaan perustuu lastensuojelulakiin, ja sen tarkoituksena on turvata sijaishuollon toteutuminen, sekä varmistaa lapsen tai toisen henkilön turvallisuus silloin, kun tilanne välttämättä edellyttää rajoittamista. Lasta koskevassa päätöksenteossa on keskeistä lapsen etu, mikä edellyttää ratkaisuvaihtoehtojen punnintaa siten, että valittavaksi tulee lapsen kannalta paras ratkaisu. Lapsen edun ensisijaisuus on lapsioikeuden tärkein periaate, ja lisäksi lasta tulee kasvattaa hänen ihmisarvoaan kunnioittavalla tavalla, joka kieltää kaiken epäinhimillisen ja halventavan kohtelun.

Vuonna 2020 voimaan astuneessa lastensuojelulain lakimuutoksessa, lastensuojelulain rajoitustoimenpiteitä on täsmennetty entisestään, sekä kirjattu kokonaan uutta sääntelyä. Lakimuutoksen tavoitteena on ollut vetää rajaa kasvatuskeinojen ja rajoitustoimenpiteiden välille, sekä vahvistaa lapsen oikeutta ihmisarvoiseen kohteluun, ja korostaa perusoikeusrajoituksiin liittyviä suhteellisuus- ja välttämättömyysvaatimuksia.

Tutkimustulosten perusteella perusoikeuskollisiot, sekä kasvatuskeinojen ja rajoitustoimenpiteiden häilyvä ero, ovat omiaan luomaan haasteita lapsen oikeuksien toteutumiselle. Valvonnalla on valtava merkitys oikeuksien toteutumisessa, ja sen viime aikoina aikaansaama julkisuus on lisännyt lasten tietoisuutta oikeuksistaan, vaikka sen ei voidakaan katsoa olevan vielä riittävällä tasolla. Laitosten henkilöstölle haasteita aiheuttaa lasten moninaistuneet ongelmat, joiden ratkaisemiseen ei riitä pelkkä perinteinen kasvatusta ja huolenpito. Tarvitaan vahvaa osaamista ja ammattitaitoa vaativaa apua, johon on syytä panostaa nykyistä enemmän.

AVAINSANAT: Perusoikeudet, ihmisoikeudet, lapsen oikeudet, ihmisarvo, lapsen etu.

Sisällys

1	Johdanto	7
1.1	Tutkimuksen tausta ja tarkoitus	7
1.2	Tutkimusongelma ja keskeiset tavoitteet	9
1.2.1	Oikeuslähteet	10
1.2.2	Aiheen rajaaminen	12
1.3	Tutkimusmetodi	14
2	Kasvatukselliset keinot lastensuojelulaitoksissa	17
2.1	Lapsen edusta ja ihmisarvosta	17
2.2	Lastensuojelulaitos ja sijoittamisen perusteet	24
2.3	Lapsen kasvattaminen laitoksessa	33
2.3.1	Kasvatustehtävästä käytännön tasolla	36
2.3.2	Julkisen vallan käytöstä ja valvonnasta	42
2.4	Rajoitustoimenpiteiden käyttämisen yleiset edellytykset ja perusteleminen	46
3	Lapseen ja omaisuuteen kohdistuvat rajoitustoimenpiteet	52
3.1	Aineiden ja esineiden haltuunotto	52
3.1.1	Päihtymistarkoituksessa käytettävät aineet	53
3.1.2	Tupakkatuotteiden haltuunottaminen	54
3.1.3	Muut aineet ja esineet	57
3.1.4	Puhelimen haltuunotto	59
3.2	Henkilöntarkastus	60
3.3	Henkilönkatsastus	64
3.4	Omaisuu den, lähetysten ja tilojen tarkastaminen ja lähetysten luovuttamatta jättäminen	70
3.4.1	Omaisuu den ja tilojen tarkastaminen	71
3.4.2	Lähetysten tarkastaminen ja lähetysten luovuttamatta jättäminen	73

4	Yhteydenpidon ja vapauden rajoittaminen	77
4.1	Lapsen oikeus pitää yhteyttä vanhempiinsa ja muihin läheisiin ihmisiin	77
4.2	Yhteydenpidon rajoittaminen	80
4.2.1	Yhteydenpidon rajoittaminen LSL:n 62 §:n 1 momentin mukaan	82
4.2.2	Yhteydenpidon rajoittaminen LSL:n 62 §:n 2 momentin mukaan	86
4.3	Kiinnipitäminen	91
4.4	Liikkumisvapauden rajoittaminen	95
4.5	Eistäminen	99
5	Johtopäätökset	106
5.1	Yhteenveto	106
5.2	Tutkimustulokset	107
5.3	De lege ferenda -pohdintoja ja jatkotutkimusaiheesta	112
5.3.1	Pohdintoja yksittäisistä säännöksistä	112
5.3.2	Pohdintoja sääntelystä yleisemmin	114
5.3.3	Jatkotutkimusaiheesta	117
	Lähteet	119

Lyhenteet

AOA	eduskunnan apulaisoikeusasiamies
CRC	The Committee on the Rights of the Child
Dnro	diaarinumero
ECHR	European Court of Human Rights
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus SopS 63/1999
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EOAK	eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu
EOAM	eduskunnan oikeusasiamies
EU	Euroopan Unioni
GC	General Comments
HaO	hallinto-oikeus
HE	hallituksen esitys
HO	hovioikeus
HTL	laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 190/2019
KHO	Korkein hallinto-oikeus
KKO	Korkein oikeus
KM	perusoikeuskomitean mietintö
KP-	kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus Sops 8/1976
LaVM	lakivaliokunnan mietintö
LOS	kansainvälinen lapsen oikeuksien sopimus SopS 60/1991
LSL	lastensuojelulaki 417/2007
LVR	liikkumisvapauden rajoittaminen
OKV	oikeuskanslerin virasto
PL	Suomen perustuslaki 731/1999
PeVL	perustuslakivaliokunnan lausunto
PeVM	perustuslakivaliokunnan mietintö
SEU	Euroopan unionista tehty sopimus
SopS	Suomen säädöskokoelman sopimussarja

StVM	sosiaali- ja terveysvaliokunnan mietintö
THL	Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
TSS-	taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus SopS 6/1976
Valvira	sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto
vp	valtiopäivät
YK	Yhdistyneet Kansakunnat

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tausta ja tarkoitus

Pro gradu -tutkielman aihe on kasvatukseen ja rajoitustoimenpiteiden välinen häilyvä ero lastensuojelulaitoksissa, erityisesti perus- ja ihmisoikeuksien sekä lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta. Muun muassa Yle uutisoi aiheesta 17.11.2018 otsikolla *”Lastensuojelulaki on 12 vuotta vanha, mutta lastenkodeissa on vieläkin vaikeuksia noudattaa sitä – nyt osa työntekijöistä miettii mitä enää saa tehdä”*. Uutisessa apulaisoikeusasiamies oli kommentoinut muun muassa ongelmaa erottaa ihmisoikeuksien epäminen tavallisesta kasvatuksesta.¹ Helsingin Sanomat uutisoi 31.8.2018 tuolloin kohua herättäneestä Muhoksen koulukodista otsikolla *”Väkisin riisuttamista, tahallaan ärsyttämistä ja mielivaltaisia rangaistuksia – nuoret kertovat tarkastusraportissa Muhoksen koulukodin karusta arjesta”*. Taustalla oli eduskunnan oikeusasiamiehen suorittama yllätystarkastus.²

Eduskunnan oikeusasiamiehen vuoden 2018 kertomuksen mukaan, lapsiin kohdistuvat perus- ja ihmisoikeusloukkaukset, eivät ole juurikaan muuttuneet vuoden 2013 jälkeen, jolloin valvonnalla on alettu vahvemmin havaita ongelmia lasten oikeuksien toteutumisessa. Vuosien kuluessa, eduskunnan oikeusasiamiehen tarkastuksissa ja ratkaisuissa, on toistuvasti kiinnitetty huomiota lastensuojelulaitosten lainvastaiseen toimintaan ja päätöksenteon puutteellisuuteen, lastensuojelulain (417/2007) 11 luvun mukaisten rajoitustoimenpiteiden toteuttamisessa.³ Edelleen eduskunnan oikeusasiamiehen kertomuksessa vuodelta 2019, kerrotaan muun ohessa, lapsen oikeuksia koskevien ratkaisujen määrän tuplaantuneen, ja lasten itsensä tekemien, enimmäkseen lastensuojelun rajoitustoimenpiteitä koskevien kanteluiden, johtaneen toimenpiteisiin lähes 90 prosentissa

¹ Rummukainen 2018.

² Valtavaara 2018.

³ Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2018, s. 25.

tapauksista⁴. Vuonna 2018 apulaisoikeusasiamies Maija Saksin suoritti useita (16) ennalta ilmoittamattomia tarkastuksia lastensuojelulaitoksiin, ja tarkastuksissa annettiin lapsille mahdollisuus tulla kuulluksi⁵.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen tarkastusraportin 3.7.2018 mukaan yllätyksenä tehdyn tarkastuksen tarkoituksena oli selvittää muun muassa koulukotiin sijoitettujen lasten ja nuorten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista ja erityisesti voimassa olleen lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden käyttöä⁶. Tarkastuksessa oli ilmennyt lastenkotiin sijoitettujen lasten kohtelussa, ja heihin kohdistetuissa rajoitustoimenpiteissä, puutteita sekä lainvastaista ja lasta alistavaa menettelyä⁷. Tarkastuskäynneillä tehtyjen havaintojen johdosta, tuli samana syksynä vireille hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta, jonka tavoitteena oli täsmentää rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksiä entisestään, ja selkiyttää rajaa perusoikeuksiin kajoavien rajoitustoimenpiteiden ja tavanomaisen lapsen kasvatuksen välillä⁸. Laki lastensuojelulain muuttamisesta (542/2019) vahvistettiin 12.4.2019 ja säännökset ovat astuneet voimaan 1.1.2020.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies oli tehnyt Muhoksen koulukodin tapauksessa tutkintapyyntöä poliisille, mistä MTV uutisoi 28.1.2021 otsikolla ”*Pahoinpitely, vapaudenriisto ja kunnianloukkaus... Työntekijöitä epäillään useista lapsiin kohdistuneista rikoksista koulukodissa Muhoksella*”. Poliisin tutkinnan perusteella yli 20 tutkitusta tapauksesta, seitsemän siirtyy syyteharkintaan. Rikosnimikkeitä ovat virka-aseman väärinkäyttö, kunnianloukkaus, pahoinpitely, lievä pahoinpitely ja vapaudenriisto.⁹

⁴ Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2019, s. 259—261.

⁵ Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2018, s. 235.

⁶ EOAK/1353/2018, s. 1–2.

⁷ EOAK/1353/2018.

⁸ HE 237/2018 vp s. 1. Ks. myös eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2018, s. 236.

⁹ Eklund 2021.

Vuonna 2019 kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä on ollut lievässä kasvussa sitä edeltävään vuoteen verrattuna¹⁰. Kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista, huostaanotettujen lasten määrä on ollut 11 178¹¹, ja kiireellisesti sijoitettuja lapsia on ollut 4 522¹². Sijoitukset perhekoteihin ovat vähentyneet ja useimmiten lasten sijoituspaikaksi muodostuu lastensuojelulaitos¹³, vaikka hallituksen esityksen mukaan perhehoidon tulisi olla ensisijainen muoto lainsäädännön perusteella¹⁴.

Tutkielman aihe on tärkeä siksi, että lapset, joiden vanhemmilla ei ole edellytyksiä tarjota turvallista lapsuutta kotona, ovat erityisesti oikeutettuja saamaan turvallisen sijaishuoltopaikan. Lastensuojelulaitoksessa työskentelevän henkilöstön, on oltava riittävän ammattitaitoista tarjotakseen huostaanotetulle tai kiireellisesti sijoitetulle lapselle sopivassa suhteessa rakkautta ja rajoja, sekä toteuttaakseen välttämättömiä rajoitustoimenpiteitä ilman mielivaltaa, niissä rajoissa, kuin lainsäädäntö sen mahdollistaa, kunnioittaen lisäksi lapsellekin kuuluvia perus- ja ihmisoikeuksia. Kasvatuksellisen toiminnan ja rajoitustoimenpiteiden välisen eron ymmärtäminen on tärkeää, koska kotona ja laitoksessa kasvavan lapsen asemaa ei voi verrata toisiinsa.¹⁵

1.2 Tutkimusongelma ja keskeiset tavoitteet

Tutkimuskysymys on *miten kasvatukseen eroavat rajoitustoimenpiteistä voimassa olevan sääntelyn mukaan, erityisesti perus- ja ihmisoikeuksien sekä lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta*. Kasvatukseen tarkoitetaan tavanomaista kotikasvatukseen rinnastettavaa kasvatuksellista toimintaa, jota lastensuojelulaitoksen henkilökunta kohdistaa laitoksessa kasvavaan lapseen, ja jonka tarkoituksena on tukea lapsen kasvua ja

¹⁰ THL Tilastoraportti 28/2020, s. 3.

¹¹ THL Tilastoraportti 28/2020, s. 3.

¹² THL Tilastoraportti 28/2020, s. 4.

¹³ THL Tilastoraportti 28/2020, s. 9; ks. myös de Godzinsky 2012, s. 585.

¹⁴ HE 331/2010 vp s. 4.

¹⁵ Saastamoinen 2018: 5; Saastamoinen 2016: 135–137.

kehitystä¹⁶. Sen sijaan rajoitustoimenpide perustuu LSL:in ja sen tarkoituksena on turvata sijaishuollon toteutuminen, sekä varmistaa lapsen tai toisen henkilön turvallisuus silloin, kun sen käyttäminen on tilanteessa välttämätöntä¹⁷. Tarkoituksena on avata lastensuojelulaitosten kasvatuksellista tehtävää, ja tehdä rajanvetoa kasvatukseen ja rajoitustoimenpiteen välille¹⁸. Tutkielman tavoitteena on löytää vastaus tutkimusongelmaan tarkastelemalla voimassa olevista kansainvälisistä sopimuksista johtuvaa sääntelyä sekä kotimaista sääntelyä, niin perustuslain (731/1999) kuin alemman asteisten lakien osalta, ja arvioimalla oikeuksien toteutumista oikeuskäytännön ja ylimpien lainvalvojien antamien ratkaisujen perusteella.

1.2.1 Oikeuslähteet

Tutkielman kannalta kansainvälisen sääntelyn keskeisin sisältö tulee Euroopan ihmisoi-
keussopimuksen (SopS 63/1999) ja Yhdistyneiden Kansakuntien Lapsen oikeuksien yleis-
sopimuksesta (SopS 59–60/1991) valinnaisine lisäpöytäkirjoinen¹⁹. Kansainvälistä sään-
telyä on lisäksi muun muassa YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevassa
sopimuksessa (SopS 8/1976), YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia
koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa (SopS 6/1976), Euroopan neuvoston so-
siaalisessa peruskirjassa (SopS 80/2002), sopimuksessa Euroopan Unionista (SEU) ja
EU:n perusoikeuskirjassa (2000/C 364/01). Lista ei ole tyhjentävä. Tämän tutkielman ko-
timainen säädöspohja on Suomen PL:ssa, ja vaikka siinä on oikeuksien osalta mainittu
nimenomaisesti lapset ainoastaan yhdenvertaisuutta koskevassa 6 §:ssä²⁰, sen

¹⁶ Hakalehto 2018, s. 424.

¹⁷ Hakalehto 2018, s. 420, 423.

¹⁸ Mäntylä (2013) on tehnyt rajanvetoa kasvatukseen ja kurinpitokeinon sekä ojentamistoimenpiteen välille perusopetuksessa. Havaittavissa on mielenkiintoisia yhtäläisyyksiä lapsen kohtelulle asetetuissa vaatimuksissa lastensuojelussa (esim. nöyryyttämisen kieltö), ja eri toimien kohdalla noudatettavissa periaatteissa, kuten välttämättömyydessä ja suhteellisuudessa.

¹⁹ Kansainväliset sopimukset ilmentävät oikeusvaatimuksille asetettavaa vähimmäistasoa. Ks. esim. Ojanen 2015, s. 104–105.

²⁰ PL:ssa on rajoituksia nimenomaan alaikäisiä koskien 12 §:n 1 momentin sananvapautta koskevassa säännöksessä, liittyen lasten suojelemiseen kuvaohjelmille asetettavien ikärajojen muodossa sekä PL:n 14 §:n 2 momentissa vaali- ja osallistumisoikeuksille asetetuissa ikärajoissa.

säädösten täytyy lainvalmistelussa omaksuttua kantaa mukaillen, kokonaisuudessaan katsoa koskevan myös lapsia sanamuotonsa mukaisesti, kun perustuslailliset oikeudet turvataan niissä *jokaiselle*²¹. Alemman asteisen kotimaisen lainsäädännön keskeisin sisältö perustuu LSL:in sekä lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevaan lakiin (190/2019).

Kansainvälisen sääntelyn noudattamista valvovat viimekädessä kansainväliset tuomioistuimet, jotka ohjaavat oikeuskäytännöllään sopimusten tulkintaa²². Tutkielman kannalta tärkeimmäksi nousee Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö. LOS:n ja sen valinnaisten lisäpöytäkirjojen noudattamista valvoo YK:n lapsen oikeuksien komitea²³, joka ohjaa säännösten tulkintaa yleiskommentteja antaen. Komitea on lisäksi antanut huomautuksia valtioille sopimuskohtien noudattamisesta ja näin on ollut myös Suomen kohdalla, muun muassa koskien lapsen etua. Komitealle on myös mahdollista tehdä yksilövalituksia oikeuksien loukkauksista²⁴. Kotimaisen oikeuskäytäntö painottuu hallintotuomioistuimiin ja erityisesti Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisuihin, mutta suuren merkityksen saavat ylimpien lainvalvojien ratkaisut, joita ovat eduskunnan oikeusasiamiehen²⁵ ja valtioneuvoston oikeuskanslerin²⁶ antamat ratkaisut, muun ohella lasten oikeudellisiin ongelmiin²⁷.

Perustuslaillisina arvoina voidaan pitää vapauden ja oikeuksien takaamista yksilöille²⁸. Perustuslain kokonaisuudistuksen yhtenä tavoitteena oli laajentaa säännösten henkilölistä soveltamisalaa ja täydentää sitä myös lasten tasa-arvoista kohtelua koskevalla sääntelyllä. Lisäksi haluttiin ottaa entistä paremmin huomioon kansainvälisiin sopimuksiin

²¹ PeVM 25/1994, s. 13; KM 1992:3, s. 182; HE 309/1993 vp, s. 17, 23–24, 44. Ks. myös KKO 2008:93, kohta 10; Ojanen 2015, s. 31–32; Saraviita 2011, s. 126; Jyränki 2000, s. 283–284. (Vaikkakin joissain pykälissä tarkemmin Suomen *kansalaisille*, taikka kuten on esimerkiksi äänestämislle säädetyin ikärajan osalta.)

²² Ojanen 2015, s. 76.

²³ Jatkoissa vaihdellen lapsen oikeuksien komitea tai pelkkä komitea.

²⁴ Suomessa vuodesta 2016 lähtien (SopS 4–5/2016).

²⁵ Laki eduskunnan oikeusasiamiehestä (197/2002).

²⁶ Laki valtioneuvoston oikeuskanslerista (193/2000).

²⁷ Ks. myös Toivonen 2020, s. 483.

²⁸ Hallberg 2020, s. 63.

pohjautuvat ihmisoikeudet, sekä täsmentää perusoikeuksien yleisiä rajoitusedellytyksiä.²⁹

Aiemmin esiintyi laitospöytänojan nojalla perusoikeuksiin kohdistuvia rajoituksia, mutta perustuslain kokonaisuudistuksen esitöissä on korostettu erityisesti, ettei pelkän laitokseen sijoittamisen perusteella, voida rajoittaa muita henkilölle kuuluvia perusoikeuksia, vaan rajoitusten on oltava täsmällisiä ja tarkkarajaisia, minkä lisäksi rajoitusedellytysten hyväksyttävyyttä ja ylipäättään edellytysten tapauskohtaista täyttymistä tulisi arvioida aina erikseen³⁰. Saraviita katsoo, että vaikka perusoikeudet kuuluvat sanamuotonsa mukaisesti jokaiselle, on niiden toteutuminen käytännössä ollut ongelmallista niin lasten kuin yleisemminkin laitokseen sijoitettujen henkilöiden kohdalla³¹. Lasten perusoikeuksien toteutumisessa, on perustuslain esitöiden mukaan, merkityksensä myös lapsen vajaavaltaisuudella³². Toivonen on todennut, että perus- ja ihmisoikeuksien loukkaukset eivät ole poikkeuksellisia laitosolosuhteissa³³. Näin voidaan todeta, että laitokseen sijoitetut lapset, ovat erittäin haavoittuvassa asemassa perusoikeuksiensa osalta. Tutkielmassa pääpaino onkin keskittynyt laitokseen sijoitetulle lapselle kuuluvien perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen turvaamiseen rajoitustoimenpiteitä käytettäessä. Siitä johtuu luontevasti, että painoarvoa annetaan LOS:n yleisperiaatteiden³⁴ toteutumiselle, joista LOS:n 3 artiklan mukainen lapsen edun ensisijaisuus, on tässä tutkielmassa keskeinen.

1.2.2 Aiheen rajaaminen

LOS:n 3 artikla lapsen edun ensisijaisuudesta on vain yksi neljästä LOS:n yleisperiaatteesta. Muita yleisperiaatteita ovat lapsen oikeus syrjimättömyyteen (LOS 2 art.), kehitykseen (LOS 6 art.), ja osallisuuteen (LOS 12 art.), mutta aiheen rajaamiseksi niitä ei

²⁹ HE 309/1993 vp, s. 1, 15, 23–24. Ks. myös Viljanen 2001, s. 3, 41–42.

³⁰ HE 309/1993 vp, s. 25, 27. Ks. myös Viljanen 2001, s. 102–106.

³¹ Saraviita 2011, s. 126. Näin myös Viljanen 2001, s. 102.

³² HE 309/1993 vp, s. 44. Lapsen oikeudellisesta asemasta, oikeussubjektuudesta, oikeuskelpoisuudesta, vajaavaltaisuudesta ja puhevallan käytöstä, ks. esim. Hakalehto 2018, s. 28–34. Ks. myös luku 2.2.

³³ Toivonen 2020, s. 491.

³⁴ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 5, kohta 12.

käsitellä erikseen omissa kappaleissa, vaikka lapsen edun toteutuminen edellyttääkin kaikkien yleisperiaatteiden toteutumista.³⁵

Lapsen sijoittaminen avohuollon tukitoimena tai sijoittaminen muuhun sijaishuoltopaikkaan, kuin lastensuojelulaitokseen, rajataan tutkimuksen ulkopuolelle, koska LSL:n mukaan rajoitustoimenpiteiden käyttäminen, yhteydenpidon rajoittamista lukuun ottamatta, ei ole mahdollista muissa sijaishuoltopaikoissa kuin lastensuojelulaitoksissa. Huomiota voidaan sen sijaan kiinnittää siihen seikkaan, että lastensuojelulaitos voi olla paitsi valtion, myös kunnan, kuntayhtymän tai yksityisen ylläpitämä siten, kuin PL 124 §:ssä säädetään julkisen hallintotehtävän antamisesta muulle kuin viranomaiselle.

LSL:n 11 lukuun kirjattuja rajoitustoimenpiteitä ovat yhteydenpidon rajoittaminen (62 §), aineiden ja esineiden haltuunotto (65 §), henkilöntarkastus (66 §), henkilönkatsastus (66 a §), omaisuuden, lähetysten ja tilojen tarkastaminen ja lähetysten luovuttamatta jättäminen (67 §), kiinnipitäminen (68 §), liikkumisvapauden rajoittaminen (69 §), luvatta laitoksesta poistuneen lapsen palauttaminen (69 a §), eristäminen (70 §), ja erityinen huolenpito (71 §). Vaikka LSL 69 a § on vuonna 2020 muutetussa laissa täysin uutta sääntelyä, jonka tarkasteleminen olisi siitä syystä mielenkiintoista, se kuitenkin kasvatukseen ja rajoitustoimenpiteiden välillä tehtävän rajanvedon näkökulmasta katsoen, on perusteltua rajata tutkielman ulkopuolelle. Tutkielman ulkopuolelle rajataan myös erityinen huolenpito sillä perusteella, että sitä ei voida toteuttaa alle 12-vuotiaille lapsille, eikä järjestää missä tahansa lastensuojelulaitoksessa, vaan ainoastaan moniammatillisen ja riittävän asiantuntemuksen sekä tarkoitukseen soveltuvien tilojen omaavassa lastensuojelulaitoksessa³⁶. Erityisen huolenpidon tarkoituksena on tarjota erityisen voimakkaasti oireilevalle lapselle intensiivistä ja yksilöllistä hoidollista apua, joka ei kuitenkaan korvaa mielenterveyslain (1116/1990) mukaista terveydenhuollon järjestämisspiiriin kuuluvaa hoitoa³⁷.

³⁵ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 5, kohta 12.

³⁶ HE 225/2004 vp, s. 110.

³⁷ HE 225/2004 vp, s. 105–111. Ks. lisää aiheesta esim. Rätty 2019, s. 688–699 ja Saastamoinen 2020, s. 415–436.

1.3 Tutkimusmetodi

Tutkielman tutkimusmetodina on oikeusdogmatiikka eli lainoppi, jossa tarkastellaan voimassa olevia oikeusnormeja sekä niiden tulkintaa ja merkitystä³⁸. Aarnion mukaan lainopissa on kyse käytännön ja teorian vuoropuhelusta, joka osoittaa tulkinnan ja systematisoinnin kulkemista rinnakkain³⁹. Siltalan mukaan oikeus on oikeusdogmatiikkaa, jonka tehtävänä on tulkita ja systematisoida voimassa olevaa oikeutta, mutta lisäksi oikeudellisiin kysymyksiin löytyy muitakin tutkimusnäkökulmia. Siltala on käsitellyt aihetta muun muassa oikeuspositivismin, luonnonoikeuden sekä oikeusrealismin oikeusteorioiden näkökulmasta, joilla on tämänkin tutkielman kanssa yhteistä rajapintaa. Näkökulmilla perustellaan oikeusnormien pätevyyttä ja voimassaoloa.⁴⁰ Tolosen mukaan oikeuspositivismi näkyy tänä päivänä oikeuslähteiden etusijajärjestyksessä⁴¹.

Luonnonoikeus on länsimaisen oikeudellisen ajattelun lähtökohta. Luonnonoikeudessa oikeusnormien pätevyys juontuu niiden sisällön hyväksyttävyydestä, joka liittyy läheisesti arvoihin. Luonnonoikeusajattelun mukaan on olemassa säädettyjä lakeja ylemmän tasoinen oikeus, jonka perusteella voi arvioida lain oikeudenmukaisuutta. Ihmisoikeudet ja yleiset oikeusperiaatteet juontavat juurensa juuri luonnonoikeudesta. Luonnonoikeus on antanut pohjan määritellä ihmisille kuuluvat perustavaa laatua olevat oikeudet, jotka nykyisin on vahvistettu kansainvälisellä tasolla, kansainvälisin sopimuksin, joista esimerkiksi voidaan pitää EIS:ta ja LOS:ta sekä lisäksi myös kansallista lainsäädäntöä PL:n muodossa.⁴²

Tolosen mukaan oikeusrealismissa on kyse normin velvoittavuudesta ihmisten keskuudessa eli normin yhteiskunnallisesta noudattamisesta tai noudattamatta jättämisestä.

³⁸ Husa, Mutanen & Pohjolainen 2008, s. 36.

³⁹ Aarnio 2006, s. 238.

⁴⁰ Siltala 2001, s. 17, 22–23, 28–29.

⁴¹ Tolonen 2003, s. 12.

⁴² Siltala 2001, s. 28; Tolonen 2003, s. 11–12; Husa & Pohjolainen 2015, s. 42, 51; Ojanen 2015, s. 8–10.

Yhteiskunnalliset arvot ja yhteiskuntatodellisuus ovat oikeusperiaatteiden perusta ja yläpitäjä.⁴³

Kolehmainen mukaan lainopillisessa tutkimuksessa pyritään systematisoimaan oikeusnormeja, löytämään niille tulkinnallinen sisältö sekä suorittamaan kyseessä olevan oikeudenalan oikeusperiaatteiden punnintaa. Oikeusdogmatiikassa on kyse tutkijan tekemän oivalluksen, eli tulkinnallisen löydöksen, perustelemisesta oikeustieteen keinoin siten, että se perustuu oikeuslähdeopin mukaisiin oikeudellisiin lähteisiin. Tutkimuslöydöksen kattava perusteleminen eli argumentointi on lainopillisesti keskeistä.⁴⁴

Tässä tutkielmassa pyritään vastaamaan tutkimuskysymykseen oikeusdogmaattisella menetelmällä, jossa on yhteistä rajapintaa oikeuspositivismiin, luonnonoikeuden ja oikeusrealismin katsontakantoihin. Tavoitteena on selventää vallitsevaa oikeustilaa ja normien toteutumista sekä arvioida niitä oikeuskäytäntöä ja ylimpien lainvalvojien ratkaisuja vasten. Koska aiheena on laitoksessa kasvavat lapset, heidän oikeutensa ja niiden rajoittaminen, näkyy tutkielman taustalla aiheeseen liittyviä arvoja, sekä eettisiä ja moraalisia näkökulmia. Tutkielmassa systematisoidaan oikeudenalalla vallitsevia normeja ja niiden välisiä keskinäisiä suhteita sekä oikeusperiaatteita ja niiden merkitystä. Tutkielman tulokset pyritään argumentoimaan perusteellisesti. Aarnio on kuvaillut lainopillisen metodin olevan oikeudellinen näkökulma, jossa tulkitseminen ja soveltaminen edellyttävät punnintaa⁴⁵.

Edellisessä kappaleessa lueteltujen säännösten ja ratkaisukäytännön lisäksi tutkimuskysymykseen vastataan yleisten oikeusperiaatteiden, lapsioikeuden alan periaatteiden ja oikeuskirjallisuuden avulla. Perusoikeuskirjallisuutta ovat tarjoilleet muun muassa Pekka Hallberg, Tuomas Ojanen, Ilkka Saraviita ja Martin Scheinin. Perusoikeuksien rajoittamisesta on kirjoitettu kattavasti Veli-Pekka Viljasen toimesta teoksessa *Perusoikeuksien*

⁴³ Tolonen 2003, s. 16–17; Siltala 2001, s. 67.

⁴⁴ Kolehmainen 2015, s. 7–8.

⁴⁵ Aarnio 2006, s. 237.

rajoitusedellytykset (2001). Lapsioikeudenalalla tärkeitä oikeuslähteitä ovat tarjonneet esimerkiksi Tapio Rätty teoksessaan *Lastensuojelulaki: Käytäntö ja soveltaminen* (2019) ja Suvianna Hakalehto, muun ohessa teoksessaan *Lapsioikeuden perusteet* (2018). Kati Saastamoinen on tarjonnut hyvää ja yksityiskohtaista lähdeaineistoa tutkielman aiheesta, ja häneltä on tullut uusi painos teoksesta *Lapsi sijaishuollossa: Yhteydenpidon rajoittaminen ja rajoitustoimenpiteet* (2020).

2 Kasvatukselliset keinot lastensuojelulaitoksissa

2.1 Lapsen edusta ja ihmisarvosta

Kansainvälisessä normistossa on säädetty lapsen edusta LOS:n 3 artiklassa, jonka mukaan lapsen etu tulee ottaa huomioon ensisijaisesti kaikissa lasta koskevissa toimissa. Lapsen edun ensisijaisuus, on komitean yleiskommentissa nro 5, nostettu yhdeksi neljästä lapsen oikeuksien yleisperiaatteista. Muita yleisperiaatteita ovat LOS:n 2 artiklan syrjimättömyys, 6 artiklan oikeus kehitykseen ja 12 artiklan oikeus osallisuuteen⁴⁶. Komitea on huomauttanut, että lapsen edun täysimääräinen toteutuminen vaatii kaikkien lapselle kuuluvien oikeuksien toteutumista samanaikaisesti.⁴⁷

Lapsen oikeuksien komitea on yleiskommentissaan kuvaillut lapsen edun käsitettä dynaamiseksi ja alati eläväksi käsitteeksi, joka synnyttää kehittyessään uusia kysymyksiä. Komitean antaman yleiskommentin tarkoituksena on antaa työkaluja lapsen edun punnintaan ja määrittelyyn, mutta ei tyhjää ratkaisua.⁴⁸

Muun muassa Hakalehto on tuonut esiin lapsen edun käsitteen sisältöön liittyvää tulkinnallisuutta ja epäselvyyttä⁴⁹. Toivonen on pohtinut, että käsitteen epämääräisyyteen vaikuttavat ainakin sen arvioinnissa tapauskohtaisuus, ja ylipäänsä arvioinnin taustalla vaikuttavat arvot, kun on kyse lapsista⁵⁰. Aaltosen mukaan aikakaudella ja kulttuurilla on vaikutusta siihen, miten lapsen etu ymmärretään⁵¹. Koulu on nostanut esiin lapsen edun tapauskohtaisuuden, sekä käsitteen tulkinnallisuuden ja sidonnaisuuden arvoihin⁵². Myös de Godzinsky on myöntänyt, että lapsen edun arviointiin vaikuttaa vääjäämättä

⁴⁶ PL:n 6 §:n 3 momentissa säädetään nimenomaan *lapsen* oikeudesta vaikuttaa itseään koskevissa asioissa kehitystään vastaavalla tavalla.

⁴⁷ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 5, kohta 12.

⁴⁸ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 14, kohta 11.

⁴⁹ Hakalehto 2018, s. 52. Ks. myös esim. Pajulammi 2014, s. 190.

⁵⁰ Toivonen 2017, s. 107.

⁵¹ Aaltonen 2020, s. 15.

⁵² Koulu 2013, s. 152–153.

arvioijan omat arvot sekä elämäkokemus⁵³. Arvojen lisäksi, juuri päätöksentekijän oma käsitys lapsen edusta, vaikuttaa Aaltosen mukaan arviointiin⁵⁴.

Räty ei ole esittänyt käsitteen tulkintaan tai epäselvyyteen liittyvää näkemystä, mutta hän on korostanut lapsen edun selvittämisessä kokonaisuuden arviointia⁵⁵. Eekelaar on kuvaillut lapsen edun selvittämisen olevan laaja-alainen ja järjestelmällinen harkintaprosessi, eri vaihtoehtojen vaikutuksista lapseen, mikä on lapsen etua koskevassa päätöksenteossa ominaista. Lapsen edun arvioinnissa kokonaisvaltainen lähestymistapa ei jätä muita näkökulmia huomiotta, mutta ei toisaalta anna niille myöskään lapsen edun kaltaista painoarvoa.⁵⁶ Eekelaarin mukaan lapsen edun punninta voi johtaa luovaan ratkaisuun, joka joskus sivuuttaa muun yhteisön intressit⁵⁷.

Hakalehdon mukaan lapsen etua tulee lähestyä säädösten tulkintaa ohjaavana oikeusperiaatteena ja lisäksi menettelysääntönä, jonka mukaan kulloiseenkin asiaan vaikuttavat seikat ja niiden punninta, tulee ilmetä perusteluista, joilla niitä on arvioitu⁵⁸. Komitea on yleiskommentissaan nro 14 edellyttänyt lapsen edun arviointia eri näkökulmista, jonka jälkeen valittavaksi tulisi ottaa sellainen ratkaisu, joka määrittää lapsen edun toteutumisen parhaiten⁵⁹. Kun lapsen etua on arvioitu riittävän kattavalla tavalla, lopputuloksesta muodostuu Eekelaarin mukaan oikeutettu ratkaisu⁶⁰.

Kansallisella tasolla lapsen edun ensisijaisuus on yksi lapsioikeuden keskeisistä periaatteista, joiden tehtävänä on ohjata säännösten tulkintaa ja heijastua ratkaisujen perusteluiden taustalla⁶¹. Muita periaatteita lapsioikeudessa ovat perheyhteyden periaate, suojeluperiaate, yhdenvertaisuusperiaate, osallisuusperiaate ja lasten oikeusturvan

⁵³ de Godzinsky 2013, s. 164.

⁵⁴ Aaltonen 2020, s. 16.

⁵⁵ Räty 2019, s. 12–15.

⁵⁶ Eekelaar 2015, 10.

⁵⁷ Eekelaar 2015, s. 26.

⁵⁸ Hakalehto 2018, s. 51.

⁵⁹ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 14, kohta 46 – 47. Ks. myös Eekelaar 2015, s. 5–7.

⁶⁰ Eekelaar 2015, s. 6.

⁶¹ Hakalehto 2018, s. 71; Araveva 2016, s. 174; Tuori & Kotkas 2016, s. 602.

periaate⁶². Lapsen edun ensisijaisuuden tulisi yleisperiaatteena toimia lainvalmistelun, sekä oikeudellisen ratkaisutoiminnan ja harkinnan taustalla, ja sen toteutumiseksi tulisi ottaa huomioon kaikki lapselle kuuluvat oikeudet⁶³. Lapsen etuun on viitattu jo esimerkiksi 1970-luvulla annetussa Korkeimman oikeuden ennakkoratkaisussa, mutta käytännössä siihen viittaaminen on lisääntynyt merkittävästi vasta 2000-luvulla.

Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä 1978-II-80 (Ään.), kysymys koskien lapsen huoltoa, ratkaistiin arvioiden ”- - *etupäässä lapsen etua*”.

Siitä huolimatta, että lapsen edun ensisijaisuus on lapsioikeudessa keskeinen periaate, se näkyy eri tavoin lainsäädännössä. Esimerkiksi varhaiskasvatustalain (540/2018) 4 §:ssä lapsen edun ensisijaisuus varhaiskasvatustoiminnassa on erityisesti mainittu, kun taas perusopetuslaissa (628/1998) yksittäinen maininta lapsen edusta, löytyy ainoastaan 17 §:n (624/2010) erityistä tukea koskevasta säännöksestä.

Lapsen edun ensisijaisuuden periaate, voi lisäksi saada erilaisen painoarvon oikeudenalasta riippuen. Ulkomaalaislain (301/2004) 6 §:ssä, koskien lain soveltamista alaikäisiin, on säädetty erityisestä huomion kiinnittämisestä lapsen etuun, joka voi kuitenkin olla ristiriidassa hallittua maahanmuuttoa edistävän tavoitteen kanssa, ja jäädä siten toiseksi kilpailevien intressien punninnassa⁶⁴.

Sen sijaan adoptiolain (22/2012) 2 §:ssä säädetään nimenomaisesti lapsen edun ensisijaisuudesta, minkä lisäksi LOS:n 21 artiklan muotoilun mukaan, lapsen etu yksistään on määräävä lapsen adoptiota koskevissa asioissa⁶⁵. LOS:n 21 artiklan mukaan lapseksiottamisasioissa ”- - *ensisijainen huomio kiinnitetään lapsen etuun*”. Lapsen edun korostunut merkitys adoptioasioissa ilmenee myös komitean yleiskommentista nro 12, jonka mukaan ensinnäkin lapsen oma mielipide on ratkaisevan tärkeä, ja ratkaisussa lapsen etu

⁶² Hakalehto 2018, s. 73–95, 104–110.

⁶³ Hakalehto 2018, s. 96.

⁶⁴ Hakalehto & Sovela 2018, s. 408, 420–423.

⁶⁵ Ks. myös Hakalehto 2018, s. 150–151.

on huomioitava tärkeimpänä tekijänä adoptioasiassa⁶⁶. Adoptiolain 10 §:ssä on lisäksi säädetty, ettei adoptiota voida vahvistaa tietyin edellytyksin, ilman lapsen suostumusta tai lapsen sitä vastustaessa. Eekelaarin mukaan, lapsen edun tuleekin olla määräävä silloin, kun asialla on suora vaikutus⁶⁷ lapseen, mutta vaikka asia vaikuttaisi lapseen vain välillisesti⁶⁸, on lapsen etu silloinkin ensisijainen⁶⁹.

EU:n perusoikeuskirjan 24 artikla koskee erityisesti lapsen oikeuksia. Ensinnäkin siinä on säädetty lapsen oikeudesta välttämättömään suojeluun ja huolenpitoon, ja lisäksi lapsen edun ensisijaisuudesta kaikissa lapseen liittyvissä toimissa, riippumatta siitä, onko toimija viranomainen vai yksityinen. LOS:n 3 artiklan 2 kohdan mukaan, valtion tulee taata lapsen etu, huolehtimalla lapsen välttämättömästä suojelusta ja huolenpidosta, ja saman artiklan 3 kohdan mukaan, ottaa vastuu lapsen huolenpidosta esimerkiksi lastensuojelulaitoksessa, takaamalla erityisesti turvallisuus ja terveys, henkilökunnan määrä ja -soveltuvuus sekä riittävä valvonta.

Lapsen edun ensisijaisuus on lastensuojelussa tärkein lapsioikeudellinen periaate, jota ilmentää LSL:n 4 § lastensuojelun keskeisistä periaatteista. LSL:n 4 § 1 momentin mukaan ”*Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa ja lastensuojelua toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu*” ja saman pykälän 2 momentin mukaan eri ratkaisujen vaikutusta tulisi punnita lapsen edun kannalta. Momentin kohdat myös antavat suuntaa seikoista, jotka tulee ottaa huomioon arvioitaessa lapsen etua. Lapsen etua on LSL:n esitöissä kuvattu muun muassa *kantavana periaatteena* ja lastensuojelun *tärkeimpänä periaatteena*⁷⁰.

LOS:n johdannossa esiintyy vaatimus lapsen kasvattamisesta hänen ihmisarvoaan kunnioittavalla tavalla ja ihmisarvo mainitaan lisäksi LOS:n neljässä artiklassa erikseen. LOS:n

⁶⁶ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 12, kohta 55–56.

⁶⁷ Ks. suorista vaikutuksista enemmän Eekelaar 2015, s. 6–10; ”*Decisions Directly About the Child*”.

⁶⁸ Ks. epäsuorista vaikutuksista enemmän Eekelaar 2015, s. 11–16; ”*Decisions indirectly Affecting Children*”.

⁶⁹ Eekelaar 2015, s. 5.

⁷⁰ HE 331/2010 vp, s. 117.

23 artiklan 1 kohdan mukaan sopimusvaltioiden tulee taata vammaisen lapsen ihmisarvo, ja 37 artiklan c-kohta edellyttää ihmisarvon kunnioittamista silloin, kun lapsen vapaus on riistetty. LOS:n 39 artikla velvoittaa edistämään lapsen ihmisarvoa sellaisissa tapauksissa, kun lapsi on altistunut mille tahansa huonolle kohtelulle, ja LOS:n 40 artiklan 1 kohdan mukaan rikoksesta epäiltyä tai rikokseen syyllistynyttä lasta tulee kohdella ihmisarvoa edistävällä tavalla.

EIS:n 3 artiklan ja KP-sopimuksen 7 artiklan voidaan katsoa sisältävän ihmisarvoisen kohtelun vaatimuksen, kun ne sanamuotonsa mukaisesti kieltävät epäinhimillisen ja halventavan kohtelun. EU:n perusoikeuskirjan ensimmäinen luku koskee kokonaisuudessaan ihmisarvoa, ja pitää 1 artiklan mukaisen ihmisarvon loukkaamattomuuden, kunnioittamisen ja suojelemisen lisäksi sisällään, muun ohessa 3 artiklan mukaisen oikeuden henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja 4 artiklan mukaisen kiellon epäinhimillisestä ja halventavasta rangaistuksesta, sekä ylipäätään kiellon sellaisesta kohtelusta.

PL:n 7 §:n 2 momentissa kielletään ihmisarvoa loukkaava kohtelu ja PL:n 1 §:n 2 momentissa säädetään ylipäätään valtiosäännöstä, jonka tehtävänä on turvata muun muassa ihmisarvon⁷¹ loukkaamattomuus⁷². Ihmisarvon loukkaamattomuus voidaan katsoa myös perustuslailliseksi arvoksi⁷³. Perustuslakivaliokunnan mukaan ihmisarvoa loukkaavan kohtelun kieltäminen on ehdoton, eikä sitä voida milloinkaan rajoittaa⁷⁴. Perustuslain kokonaisuudistuksen lainvalmisteluaineistossa on katsottu, että ihmisarvoisen kohtelun vaatimus pitää sisällään niin fyysisen kuin henkisenkin kohtelun⁷⁵. Hallituksen esityksen mukaan, ihmisarvon loukkaamattomuutta koskeva vaatimus, luo perustavaa laatua oleville ”yleisinhimillisille” oikeuksille perustaa, ja sillä on periaatteellinen yhteys ajatukseen ihmisten yhdenvertaisuudesta ja itsemääräämisoikeudesta⁷⁶. Ihmisarvoa loukkaavan kohtelun

⁷¹ Ihmisarvo mainitaan myös PL:n 9 §:ssä ja lisäksi 19 §:ssä säädetään ihmisarvoisen elämän edellytysten turvaamisesta.

⁷² Ojanen 2015, s. 23.

⁷³ Hallberg 2020, s. 63.

⁷⁴ PeVM 25/1994 vp, s. 4.

⁷⁵ HE 309/1993 vp, s. 47. Ks. myös Jyränki 2000, s. 297.

⁷⁶ HE 309/1993 vp, s. 42.

kielto kattaa PL:n esitöiden mukaan ”- - kaikki julmat, epäinhimilliset tai halventavat ran-
gaistuksen tai muun kohtelun muodot.”⁷⁷

PL:n 6 §:n 3 momentin mukaan ”lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä”⁷⁸. Yhden-
vertaisuutta koskevaan sääntelyyn liittyy mielivallan käyttämisen kielto, ja vaatimus yh-
denvertaisesta kohtelusta samankaltaisissa tapauksissa⁷⁹. Pajulammin mukaan ihmisar-
von käsitteeseen liittyy lapsioikeuden alalla jännitteisyyttä, kun käsillä on tilanne, jossa
joudutaan arvioimaan lapsen suojelun ja lapsen itsemääräämisoikeuden toteuttamista
tai rajoittamista⁸⁰. Kun lapsen PL:n mukaiseen henkilökohtaiseen vapauden ja koskemat-
tomuuden suojaan puututaan, tulee hänen muut perusoikeutensa silti perustuslain esi-
töiden mukaan turvata⁸¹.

LSL:n 4 §:n mukainen vaatimus lapsen edun ensisijaisuudesta lasta koskevissa toimissa,
koskee myös rajoitustoimenpiteiden toteuttamista. LSL:n 11-luvussa on rajoitustoimen-
piteiden käytön yleisistä edellytyksistä 61 a §:n (542/2019) 1 momentin 1 kohdassa sää-
detty rajoitusten edellyttävän lapsen edun mukaisuutta, ja saman pykälän 3 momentissa
on esitetty vaatimus lapsen ihmisarvon kunnioittamisesta rajoituksia toteutettaessa. Pe-
rusoikeusrajoituksille asetetuilla täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimuksilla on vaiku-
tusta rajoitusten suhteellisuuden arvioinnissa⁸².

LSL:n kokonaisuudistusta koskevan lainvalmistelun pääasiallista sisältöä koskevassa ku-
vauksessa, on annettu suurta painoa rajoitustoimenpiteiden ja rajoitustoimivallan täs-
mentämiselle, lapsen perus- ja ihmisoikeudet huomioon ottaen, mutta lapsen edun

⁷⁷ HE 309/1993 vp, s. 47.

⁷⁸ Ks. yhdenvertaisuudesta ja syrjinnän kiellosta EU:n perusoikeuskirjan johdanto sekä III-luku tasa-arvosta ja lähemmin 20 artikla yhdenvertaisuudesta sekä 21 artikla syrjintäkiellosta, EIS 14 artikla, EIS 12. lisäpöy-
täkirjan yleinen syrjintäkielto, KP-sopimus 3, 14, 24, ja 26 artiklat sekä TSS-sopimus 2 artikla.

⁷⁹ HE 309/1993 vp, s. 42–44. Perustuslakivaliokunnan antamien lausuntojen mukaan, yhdenvertaista koh-
telua koskeva sääntely ei kuitenkaan estä niin kutsuttua positiivista erityiskohtelua, jonka tarkoituksena on
päinvastoin edistää tosiasiallisesti yhdenvertaisuuden toteutumista (PeVL 12/1990 vp, s. 1; PeVL 3/1991
vp, s. 1.) Ks. positiivisesta erityiskohtelusta myös Saraviita 2011, s. 148; Scheinin 1999, s. 252.

⁸⁰ Pajulammi 2014, s. 105.

⁸¹ HE 309/1993 vp, s. 25. Ks. myös Jyränki 2000, s. 298.

⁸² Viljanen 2001, s. 116.

käsitettä ei ole mainittu siinä lainkaan⁸³. Lapsen ihmisarvon tunnustaminen sen sijaan on mainittu johdannossa perustuen se PL 19 §:n 1 momenttiin, koskien oikeutta välttämättömän huolenpidon turvaamiseen⁸⁴. Lapsen ihmisarvoista kohtelua koskeva vaatimus, on tuotu esiin myös ylimpien lainvalvojien ratkaisukäytännössä.

Eduskunnan oikeusasiamiehen tarkastusraportissa EOAK/1353/2018, 3.7.2018, on useaan otteeseen korostettu, että rajoitustoimenpiteitä toteutettaessa tulee kunnioittaa lapsen ihmisarvoa. Lapsen ihmisarvon loukkaamisen lisäksi raportissa on erityisesti paheksuttu lasta alistavaa, nöyryyttävää ja muuta epäasiallista kohtelua. Samassa yhteydessä on todettu, että kasvatuskeino ei saa olla senkaltainen, että se aiheuttaa lapselle omanarvontunteen menettämistä.

Hallituksen esityksessä eduskunnalle lastensuojelulain ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi, lapsen edun huomioon ottaminen on nostettu esiin eräiden muidenkin lapselle kuuluvien oikeuksien turvaamisen ohella⁸⁵. Lainvalmisteluaineiston mukaan LSL:n keskeisiä periaatteita koskevassa säännöksessä, lapsen edun käsite haluttiin nostaa mukaan lainsäädäntöön ja pyrkimys avata käsitteen sisältöä nähtiin tärkeänä⁸⁶.

Lapsen oikeuksien komitean Suomelle antaman suosituksen mukaan, lapsen edun merkitys tulisi ottaa huomioon järjestelmällisesti kaikessa lasta koskevassa lainsäädännössä ja päätöksenteossa, joka tulisi aina rakentaa lapsen edun pohjalta⁸⁷. Vaikka lapsen edun ensisijaisuus toimii komitean antaman yleiskommentin mukaan ”sateenvarjoartiklana”, jonka alle kaikki muut lapsen oikeudet voidaan koota⁸⁸, ei viimeisimmässä hallituksen esityksessä eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta, pääasiallista sisältöä kuvaavassa kappaleessa, sen paremmin kuin johdantokappaleessakaan, mainita lapsen etua kertaakaan⁸⁹. Lapsen oikeus ” - ihmisarvoa kunnioittavaan kohteluun ” on sen sijaan tuotu esiin heti alussa.⁹⁰

⁸³ HE 225/2004 vp, s. 1, 4–7.

⁸⁴ HE 225/2004 vp, s. 4.

⁸⁵ HE 252/2006 vp, s. 1.

⁸⁶ HE 252/2006 vp, s. 79. Ks. myös Toivonen 2017, s. 242–243.

⁸⁷ Concluding observations of Committee on the Rights of the Child: Finland 2011, kohta 27–28.

⁸⁸ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 5, kohta 12.

⁸⁹ HE 237/2018 vp, s. 1, 5.

⁹⁰ HE 237/2018, s. 1.

LOS:n 4 artiklassa, on säädetty lapsen oikeuksien toteuttamisesta, ja komitean antaman yleiskommentin mukaan, artiklojen toimeenpanon on oltava laaja-alaista ja koko yhteiskunnan läpileikkaavaa⁹¹. Komitean mukaan lapsen edun huomioon ottaminen tulee taata paitsi lapsille yksilöinä, myös lapsiryhmille ja lapsille ylipäätään, olipa kyse suorista tai välillisistä vaikutuksista lapsiin⁹². Viimeisimmässä komitean Suomelle antamassa päätelmässä, komitea on huomauttanut, ettei Suomessa olla ymmärretty ja otettu riittävällä tavalla huomioon LOS:n 3 artiklan vaatimusta lapsen edun ottamisesta ensisijaisesti huomioon⁹³. Lapsen edun ensisijainen huomioon ottaminen, tulisi näkyä lasta koskevassa toiminnassa, erityisesti lainsäädäntö-, hallinto- ja tuomioistuintoiminnassa, mutta myös kaikissa muissa lapsiin liittyvissä toiminnoissa⁹⁴. Vaatimuksen voitaneen katsoa koskevan myös lainvalmistelua ja tukea tälle näkemykselle saadaan lisäksi kansallisista lapsioikeudellisista periaatteista⁹⁵.

2.2 Lastensuojelulaitos ja sijoittamisen perusteet

Perustuslakivaliokunnan mukaan lapsen kasvatuksellinen tehtävä kuuluu lähtökohtaisesti hänen vanhemmilleen, mikä johtaa myös siihen, että lapsen oikeudellisen aseman⁹⁶ johdosta, myös hänen perusoikeuksiansa turvaaminen, on vanhempien vastuulla⁹⁷. LSL:n 1 §:n mukaan *”[l]ain tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun”*. LSL:n 2 §:n 1 momentin mukaan, lapsen vanhemmilla ja muilla huoltajilla on ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista ja heidän tehtävänä on *”- - turvata lapselle tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi siten kuin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa*

⁹¹ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 5.

⁹² YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 14, kohta 19–20. Ks. myös Eekelaar 2015, s. 4–5.

⁹³ Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Finland 2011, kohta 27.

⁹⁴ Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Finland 2011, kohta 28.

⁹⁵ Hakalehto 2018, s. 96.

⁹⁶ Lapsen oikeudellisesta asemasta, oikeussubjektiudesta, oikeuskelpoisuudesta, vajaavaltaisuudesta ja puhevallan käytöstä, ks. esim. Hakalehto 2018, s. 28–34.

⁹⁷ PeVL 12/1982 vp, s. 1, 3.

(361/1983) säädetään”. Koti ei nauti sellaisesta yksityiselämän suojasta, ettei vanhempien fyysistä kuritusta ilmentäviin kasvatusmenetelmiin olisi mahdollista puuttua.

Korkein oikeus viittasi 26.11.1993 antamansa ratkaisun KKO:1993:151 perusteluissa HTL:n esitöistä ilmenevään kieltoon kohdistaa lapseen fyysistä kuritusta, edes kasvatuksellisenä keinona. Tapauksessa lapsen vanhempi tuomittiin lapsensa lievistä pahoinpitelystä, joka oli tapahtunut tukistamalla ja antamalla luunappeja.

HTL:n 1 § (190/2019) 1 momentin mukaan lapsen tasapainoista kehitystä ja hyvinvointia tulee turvata, huomioiden lapsen yksilölliset tarpeet ja toivomukset, sekä turvaten samalla myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti vanhempiin. HTL:n 4 § (190/2019) määrittelee lapsen huoltajan tehtäväksi lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin turvaamisen, saman lain 1 §:n asettamien vaatimusten mukaisesti. Aaltosen mukaan HTL:n 10 §:n 1 momentin velvoite lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien asioiden ratkaisemisesta lapsen edun mukaisesti, velvoittaa huomioimaan lapsen edun ensisijaisuuden, myös saman lain 1 §:n ja 2 §:n mukaisten oikeuksien toteuttamisessa⁹⁸.

Lakivaliokunnan mietinnössä on annettu painoarvoa lapsen edun ensisijaisuudelle ja lapsen edun keskeisyydelle, lasta koskevissa asioissa. Lakivaliokunnan mukaan lapsen etu on tulkintaperiaate, jota on arvioitava kaikenkattavasti ja yksilöllisesti jokaisen lapsen kohdalla.⁹⁹

Perustuslain kokonaisuudistusta koskevassa lainvalmistelussa on todettu, että perusoikeuksien toteuttaminen velvoittaa erityisesti julkisia toimijoita PL:n 22 §:n mukaisesti¹⁰⁰. Perusoikeudet luovat julkiselle vallalle positiivisia ja negatiivisia velvoitteita¹⁰¹, mikä taas luo jännitteisyyttä perusoikeuksien keskinäisiin suhteisiin¹⁰². Lastensuojelun lähtökohdana on PL:n 19 §:n mukainen oikeus sosiaaliturvaan ja ihmisarvoiseen elämään, mikä

⁹⁸ Aaltonen 2020, s. 14.

⁹⁹ LaVM 12/2018 vp, s. 4.

¹⁰⁰ HE 309/1993 vp, s. 25–26, 75. Ks. myös Viljanen 2001, s. 9; Saraviita 2011, s. 142–143; Ojanen 2015, s. 35–36.

¹⁰¹ Saraviita 2011, s. 142, 145; Viljanen 2001, s. 9.

¹⁰² Viljanen 2001, s. 9–11.

luo valtiolle positiivisen velvoitteen turvata lapsen oikeuksia¹⁰³. Rajoitustoimenpiteiden kohdalla perustuslaki sen sijaan luo julkiselle vallalle negatiivisia velvoitteita, joilla rajoitetaan vallankäyttöä ja estetään yksilön kohtelu kielletyllä tavalla¹⁰⁴. Suomen PL:n 19 §:n 3 momentti velvoittaa myös julkisen vallan turvaamaan lapsen hyvinvointia ja kasvua, tukemalla perhettä ja muita lapsen huollosta vastaavia henkilöitä¹⁰⁵, vaikka päävastuun katsotaankin perustuslakivaliokunnan mukaan, olevan perheellä itsellään¹⁰⁶.

LOS:n 9 artiklan mukaan lapsella on lähtökohtaisesti oikeus kasvaa vanhempansa kanssa¹⁰⁷ ja heidän erottamisensa toisistaan on perustuttava lapsen edun mukaisuuteen. LOS:n 16 artikla kieltää mielivaltaisen tai lainvastaisen puuttumisen ”*[l]apsen yksityisyyteen, perheeseen [tai] kotiin*”¹⁰⁸, ja PL:n 10 § yksityiselämän suojasta turvaa hallituksen esityksen mukaan osaltaan vahvasti tätä yksilölle kuuluvaa perusoikeutta¹⁰⁹.

LOS:n 18 artiklan 1 kohta määrittelee lapsen kasvattamisen ja kehityksen vanhempien vastuuksi, ja 2 kohdan mukaan velvoittaa valtion tarjoamaan tukea vanhempien kasvatukselliselle tehtävälle. Perustuslakivaliokunta on omaksunut LOS 18 artiklan osalta yhdenmukaisen kannan.¹¹⁰ LOS:n 27 artiklan mukaan vanhemmilla on lähtökohtaisesti velvollisuus taata lapselle riittävä elintaso ja sellaiset olosuhteet, jotka ovat välttämättömät lapsen kehityksen kannalta. EIS 8 artiklan 1. kohdan mukaan jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta, eikä siihen 2. kohdan mukaan ole viranomaistoimin oikeutta puuttua ilman, että tietyt edellytykset täyttyvät. Sopimusvaltiolla on velvollisuus tukea vanhempia riittävin toimin.¹¹¹

¹⁰³ HE 309/1993 vp, s. 69. Ks. myös Viljanen 2001, s. 9–10, 14.

¹⁰⁴ HE 309/1993 vp, s. 69, 71. Ks. myös Viljanen 2001, s. 9; Ojanen 2015, s. 11, 16.

¹⁰⁵ HE 309/1993 vp, s. 71. Ks. myös Ojanen 2015, s. 23.

¹⁰⁶ PeVL 58/2006 vp, s. 3. Ks. myös HE 309/1993 vp, s. 71 ja esim. Saraviita 2011, s. 274.

¹⁰⁷ Näin myös HE 309/1993 vp, s. 71.

¹⁰⁸ Ks. yksityiselämän suojasta KP-sopimus 17 artikla.

¹⁰⁹ HE 309/1993 vp, s. 52.

¹¹⁰ PeVL 58/2006 vp, s. 3.

¹¹¹ Ks. sosiaaliturvasta EU:n perusoikeuskirja 24 artikla 1 kohta lapsen oikeus välttämättömään huolenpitoon, Euroopan sosiaalinen peruskirja 13 artikla.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisussa *Hernehult v. Norja* 10.3.2020 oli arvioitavana päätökset lapsen B ja C sijoittamisesta kodin ulkopuolelle. Päätösten perusteluista ilmeni, että B:tä ja C:tä koskevat päätökset olivat perustuneet pitkälti perheen kolmannen lapsen A:n sijaishuollon tarpeeseen. EIT totesi, ettei lasten B ja C kohdalla, oltu selvitetty riittävällä tavalla tukitoimien järjestämisen mahdollisuutta. Lastensuojelun puuttumisen alkuvaiheessa, ei perheelle oltu tarjottu tukitoimia. B:n ja C:n tukitoimien riittävyttä, suhteessa heidän sijoittamiseensa kodin ulkopuolelle, ei oltu arvioitu, eikä huostaanoton edellytysten katsottu täyttyneen sijoituspäätöksen teon aikana. EIT myönsi, että kansallinen tuomioistuin oli joutunut tapauksessa arvioimaan hankalia toiseikkoja ja katsoi, että kansallinen tuomioistuin oli mitä ilmeisimmin pyrkinyt saavuttamaan tapauksessa ratkaisun, joka olisi tasapainoinen ja kohtuullinen. EIT kuitenkin totesi, etteivät viranomaiset olleet kyenneet osoittamaan, että vaikuttavia ja pitkäjänteisiä tukitoimia olisi järjestetty perheen koossapitämiseksi, ja näin ollen viranomaiset olivat loukanneet perheen oikeutta EIS:n 8 artiklan mukaiseen perhe-elämän kunnioitukseen. Valtio tuomittiin maksamaan perheelle vahingonkorvausta aineettomasta vahingosta 25 000 euroa, viivästyskorkeineen.¹¹²

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisussa *Wallova ja Walla v. Tsekki*, 26.10.2006, tuomioistuin katsoi, että EIS:n 8 artiklan oikeutta oli loukattu, kun seitsenhenkiselle perheelle, ei oltu tarjottu riittävästi taloudellista tukea. Perheen viisi lasta oli otettu huostaan, koska työttömillä vanhemmillä oli huonot taloudelliset voimavarat, eikä pysyvää asuntoa. Vanhempien kyvyssä muutoin toimia hyvinä vanhempina, ei ollut moitteenvaraa, ja siksi EIT katsoi, että huostaanoton oton ollessa keinona äärimmäinen, sen sijaan perhe olisi tullut ensisijaisesti ohjata hakemaan muun muassa sosiaalietuuksia.¹¹³

Lapsella on oikeus saada osakseen erityistä suojelua¹¹⁴ ja LSL:n 4 §:n mukaan tarpeellisia toimia on harkittava lapsen edun mukaisesti. Perustuslain kokonaisuudistuksen lainvalmisteluaineiston mukaan, perusta lapsen oikeudelle suojeluun, ilmenee PL:n 7 §:stä, joka koskee lapsen oikeutta muun muassa koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Pykälässä on tarkoitettu mahdollistaa lapsia koskeva positiivinen erityiskohtelu, lapsille tarjotun erityisen huolenpidon ja suojelun muodossa.¹¹⁵ LOS:n johdannossa on korostettu lapsen suojeluoikeuden lähtökohtaisesti tarkoittavan lapsen perheen tukemista, ja pyrkimystä lapsen kasvun mahdollistamiseen luonnollisessa elinympäristössä eli kotona.

¹¹² *Hernehult v. Norja* 10.3.2020, katso erit. tuomiolauselman kohdat 61, 68–72, 75–78, 83.

¹¹³ *Wallova ja Walla v. Tsekki*, 26.10.2006, ks. tuomiolauselman kohta 1.

¹¹⁴ Ks. lapsen oikeudesta suojeluun EU:n perusoikeuskirja 24 artikla 1 kohta lapsen oikeudesta välttämättömään suojeluun, LOS:n johdanto, YK:n vuoden 1948 yleismaailmallinen ihmisoikeusjulistus 5 artikla 2 kohta, KP-sopimus 24 artikla, TSS-sopimus 10 artikla, Euroopan sosiaalinen peruskirja 7 artikla, YK:n vuoden 1959 lapsen oikeuksien julistus.

¹¹⁵ HE 309/1993 vp, s. 44–45.

LOS:n 18 ja 27 artiklojen, sekä PL:n 19 §:n velvoitetta, ilmentävät LSL:n 7-luvussa määritellyt avohuollon tukitoimet, joiden tarkoituksena on saman lain 34 §:n 2 momentin mukaan tarjota tukea ja vahvistusta vanhempien kyvylle ja mahdollisuuksille ” - - *edistää ja tukea lapsen myönteistä kehitystä*”. Lastensuojelua toteutettaessa, tulee ensisijaisesti turvautua avohuollon tukitoimiin,¹¹⁶ ja lisäksi perustuslakivaliokunta on lausunnossaan antanut merkitystä hienovaraisuusvaatimukselle¹¹⁷.

Yksityis- ja perhe-elämän suojan rajoittamisen, tulee olla oikeassa suhteessa tavoitteen nähden¹¹⁸. Huostaanotolla¹¹⁹ puututaan vakavasti EIS:ssa, LOS:ssa ja PL:ssa turvattuun perhe-elämän suojaan¹²⁰, ja perustuslain esitöiden mukaan, sen tulee aina olla keino aärimmäinen ja viimesijainen¹²¹, sekä perustua hyväksyttäviin- ja oikeusturvavaatimukset täyttäviin perusteisiin¹²². Perhe-elämän suojaan puuttumisella turvataan lapsen toisten keskeisten perusoikeuksien toteutumista, eli oikeutta PL:n 19 §:n mukaiseen välttämättömään huolenpitoon ja 7 §:n mukaiseen henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Saraviita katsoo, että julkiselle vallalle osoitettu yksityisten henkilöiden välinen perusoikeuksien suojeluvelvollisuus, luo henkilökohtaisen vapauden ja turvallisuuden välille kestävää jännitteisyyttä¹²³.

Julkisella vallalla voidaan perustuslakivaliokunnan mukaan puuttua perhe-elämään, jos lapsen etu sitä vaatii, voimakkaimmillaan huostaanottamalla lapsi¹²⁴, jolloin kodin vastuulle jäävät ainoastaan huollon ydinalueeseen kuuluvat asiat, kuten lapsen nimeäminen¹²⁵. Lapsen terveys ja kehitys saattavat vaarantua konkreettisella tavalla kasvuolosuhteiden perusteella tai lapsen oman käyttäytymisen vuoksi, jolloin lastensuojelun

¹¹⁶ HE 331/2010 vp, s. 117, 152. Ks. myös Tuori & Kotkas 2016, s. 600–601, 616–617.

¹¹⁷ PeVL 58/2006 vp, s. 3.

¹¹⁸ Eekelaar 2015, s. 16.

¹¹⁹ Ks. lapsen huostaanotosta laajemmin esim. Rätty 2019, luku 9, s. 363–469.

¹²⁰ Ks. myös esim. EU:n perusoikeuskirja 7 artikla yksityis- ja perhe-elämän kunnioittamisesta.

¹²¹ HE 309/1993 vp, s. 71.

¹²² Nieminen 2013, s. 361–362.

¹²³ Saraviita 2011, s. 159.

¹²⁴ PeVL 58/2006, s. 3. Ks. myös Nieminen 2013, s. 365; Rätty 2019, s. 13.

¹²⁵ de Godzinsky 2012, s. 579.

toimenpiteisiin tulee viipymättä ryhtyä¹²⁶. Huostaanoton kriteerin täyttymistä tulee arvioida säännöllisesti, jotta voidaan varmistua edellytysten olevan edelleen voimassa¹²⁷.

HTL:n 1.2 §:n mukaan lapsella on oikeus hyvään hoitoon ja kasvatukseen, lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeelliseen valvontaan ja huolenpitoon, sekä turvalliseen ja viirikeitä tarjoavaan kasvuympäristöön. HTL:n 1.3 §:ssä sanotaan, että vanhempien tehtävänä on edistää lapsen kehittymistä ja kasvamista, vastuuta kantavaksi aikuiseksi. Lisäksi 1.3 §:n mukaan *”[I]lta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti”*.

Helsingin hovioikeuden tapauksessa 2957, 7.11.2013 (ään.), oli ratkaistavana kysymys muun muassa vapaudenriiston tunnusmerkkien täyttymisestä tilanteessa, jossa äiti oli sitonut 5-vuotiaan lapsensa tuoliin, koska lapsi ei ollut noudattanut käytöksestään johtuvaa, äitinsä määräämää arestirangaistusta tuolilla istumisesta. Sitominen oli tapahtunut joustavalla zumbanauhalla ja kestänyt lyhyen aikaa, aiheuttamatta lapselle kipua. Hovioikeuden ratkaisun perustelujen mukaan kasvatuksellisessa mielessä tapahtuva liikkumisvapauden rajoittaminen, on sinänsä sallittua, mutta kyseisessä tapauksessa sitomisen ei katsottu olevan ”- - hyvä tapa kasvattaa lasta”. Ratkaisukokoonpanon eriävän mielipiteen jättänyt jäsen, oli sitä mieltä, että menettely oli lasta nöyryyttävää ja hänen ihmisarvoaan alentavaa. Hän oli lisäksi tuonut muun muassa esiin lastensuojelulain kiinnipitämiselle asettamat tiukat raamit, joiden mukaan minkäänlaisten välineiden käyttäminen kiinnipitotilanteissa ei ole sallittua, ja katsoi, ettei vanhemmuus voinut oikeuttaa sitomaan lasta. Myöskään tilanne ei ollut sellaisella tavalla välittömästi uhkaava, että liikkumisvapauden rajoittamista olisi voitu pitää välttämättömänä.

Lapsen terveyden ja kehittymisen vaarantuminen kasvuolosuhteiden perusteella, tarkoittaa lapsen kodin elinolojen vaarantumista, esimerkiksi väkivallan vuoksi. Myös lapsen huollon laiminlyöminen tai puutteellisuus, esimerkiksi lapsen perustarpeista huolehtimisen osalta, vaarantavat lapsen terveyttä ja kehitystä.¹²⁸ Myös vanhempien välinpitämättömyys ja kyvyttömyys suojella lasta, ovat seikkoja, jotka voivat vaarantaa lapsen terveyden ja kehittymisen. Seuraavan EIT:n ratkaisuun liittyvät tosiseikat ilmentävät sellaista

¹²⁶ Tuori & Kotkas 2016, s. 615–617; Rätty 2019, s. 366; Aer 2012, s. 39–41.

¹²⁷ Nieminen 2013, s. 365–366.

¹²⁸ Rätty 2019, s. 367–369.

vanhempien karkeaa välinpitämättömyyttä ja riittämätöntä suojelukykyä, jotka eivät nauti perhe-elämän suojasta.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisussa *Covezzi ja Morselli v. Italia*, 9.5.2003, vanhemmat olivat luovuttaneet lapsensa useita kertoja, muiden aikuisten toimesta tapahtuneen seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi ja saatananpalvontaan liittyviin menoihin, jotka tapahtuivat hautausmaalla. Vanhempien mielestä heidän EIS:n 8 artiklan mukaista oikeuttaan nauttia perhe-elämän suojaa, oli loukattu lasten huostaanotolla, koska he itse eivät olleet syyllistyneet tekoihin. EIT kuitenkin katsoi, että useita kertoja lapsiin kohdistuneet seksuaalisen väkivallan teot, olivat luonteeltaan sellaisia, että vanhempien oli katsottava laiminlyöneen velvollisuuttaan suojata lapsiaan, mikä oli omiaan luomaan valtiolle positiivisen velvoitteen ryhtyä tarvittaviin toimiin, lasten terveyden ja oikeuksien turvaamiseksi. EIT katsoi huostaanoton olleen tilanteessa suhteellisuusperiaatteen ja välttämättömyysedellytyksen mukainen, eikä vanhempien EIS:n 8 artiklan tarkoittamaa oikeutta oltu loukattu.¹²⁹

Aina ei kuitenkaan ole kyse kasvuolosuhteiden vaarantumisesta, vaan myös lapsen oma käytös saattaa vaarantaa hänen elämäänsä, kun on kyse päihteiden käytöstä, tai jos lapsi tekee muun kuin vähäisenä pidettävän rikoksen¹³⁰. Lapsen terveyden ja kehityksen vaarantumisen vakavuuden tapauskohtaisen arvioinnin perusteella punnitaan, millaisiin toimenpiteisiin turvaudutaan. Vaarantumisen vakavuusasteen perusteella määritellään LSL:n 7-luvun mukaisten avohuollon tukitoimien riittävyttä, tai tarvetta ryhtyä tahdonvastaisiin toimenpiteisiin¹³¹. LSL:n 10-luvun 49 §:n (88/2010) mukainen sijaishuolto tarkoittaa LSL:n 8-luvun 38 §:n (1302/2014) mukaista lapsen kiireellistä sijoittamista kodin ulkopuolelle tai LSL:n 9-lukuun kirjattua lapsen huostaanottoa.¹³²

Kuopion hallinto-oikeus katsoi 16.12.2010 antamassaan ratkaisussa 10/0589/2, ettei avohuollon tukitoimien riittävyttä oltu selvitetty riittävästi, kun huostaanottohakemuksen perusteella lapsen koulunkäynnin laiminlyöminen, oli huostaanoton ainoa peruste. Lapsella ei ollut päihteidenkäyttöä, rikollista käyttäytymistä tai mielenterveysongelmia. Koulunkäyntiä olisi tullut tukea avohuollon tukitoimilla.

¹²⁹ *Covezzi ja Morselli v. Italia*, 9.5.2003, ks. erit. tuomiolauselman kohta 1, a.

¹³⁰ Rätty 2019, s. 370–371.

¹³¹ Rätty 2019, s. 373–375.

¹³² Ks. sijaishuollosta laajemmin esim. Rätty 2019, luku 8: kiireellinen sijoitus, s. 343–362 ja luku 9: huostaanotto, s. 363–469.

Lastensuojelun toimenpiteitä arvioitaessa, on lapsioikeudellisten periaatteiden lisäksi kiinnitettävä huomiota sosiaalioikeuden oikeusperiaatteisiin. Laajentavan tulkinnan kieltä, päätettäessä tahdosta riippumattomista toimenpiteistä, korostaa laintulkintaa samuodon ja esitöiden mukaisesti. Tarveperiaate ohjaa tuen sitä eniten tarvitseville ja yleisten sosiaalipalvelujen ensisijaisuus, pyrkii avohuollon riittävyteen, ja vasta viimekädessä turvautumaan tahdonvastaisiin toimenpiteisiin. Itsemääräämisoikeus ja osallistuminen, integriteettiperiaate sekä luottamuksellisuus ovat myös keskeisiä sosiaalioikeuden oikeusperiaatteita, lastensuojelun toimia toteutettaessa. Integriteettiperiaate pitää sisällään asiakkaan oikeuden ihmisarvonsa, kulttuurinsa, persoonallisuutensa ja yksityisyytensä kunnioittamiseen, joiden lähtökohdat ovat perus- ja ihmisoikeuksissa.¹³³

LSL:n 49 § 1 momentin mukaan lapsen sijaishuolto tarkoittaa, että lapsen hoito ja kasvatustapahtuu sijaishuollon järjestämiseksi perustetussa, kodin ulkopuolisessa sijoituspaikassa. LSL:n 49.2 §:n mukaan ” - sijaishuolto voidaan järjestää perhehoitona, laitoshuoltona taikka muulla lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla”, esimerkiksi LSL:n 37 §:n (88/2010) 3 momentin (1302/2014) mukaisesti, sijoittamalla pieni lapsi vankilan perheosastolle yhdessä vanhempansa kanssa. Lastensuojelulaitokseen sijoittamisen perusteita ovat huostaanotto, kiireellinen sijoitus¹³⁴ tai sijoittaminen tuomioistuimen antamalla väliaikais määräyksellä. LSL:n 45 §:n 1 momentin mukaan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle kuuluu huostaanotetun lapsen huolto ja sillä on oikeus ” - päättää lapsen olinpaikasta sekä hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta ja näiden toteuttamiseksi tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta” huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi, kuitenkin siten, että LSL:n 45.3 §:n mukainen pyrkimys yhteistoimintaan lapsen, vanhemman ja huoltajan kanssa säilyy, ja ensisijaisesti huomioidaan lapsen etu¹³⁵. Vaikka seuraava EIT:n ratkaisu koski Italiaa, se kuvastaa tilannetta, joka voisi olla mahdollinen myös Suomessa. EIT:n mukaan sijaishuoltopaikan

¹³³ Tuori & Kotkas 2016, s. 197–198, 200, 203, 205. Ks. myös Arajärvi 2011, s. 86–87.

¹³⁴ Myös kiireellisen sijoituksen jatkaminen.

¹³⁵ HE 331/2010 vp, s. 12. Ks. myös esim. Nieminen 2013, s. 365.

valinnassa ei oltu kiinnitetty riittävä huomiota lapsen taustaan, sijaishuoltopaikan olosuhteisiin, lapsen ja vanhemman välisen yhteydenpidon turvaamiseen, eikä lapsen etuun.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tapauksessa *Scozzari ja Giunta v. Italia*, 13.7.2000, oli kyse perheen ulkopuolisen henkilön toimesta, seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen sijoittamisesta Forteto-yhteisöön, jonka johtoportaan kuului kaksi henkilöä, jotka oli parikymmentä vuotta aikaisemmin tuomittu yhteisössä asuvan vammaisen nuoren naisen pahoinpitelystä ja solvaamisesta, sekä kahteen vammaiseen mieheen kohdistuneista seksuaalisista hyväksikäytöistä, jotka olivat tapahtuneet alakäisen lapsen läsnäollessa. EIT katsoi, että lapsen sijaishuoltopaikan valinnassa ei oltu kiinnitetty riittävästi huomiota Forteto-yhteisössä toimivien henkilöiden rikostaustaan ja sinne nyt sijoitetun lapsen hyväksikäyttötaustaan. EIT piti moitittavana, että mainittujen seikkojen johdosta heränneeseen äidin huoleen, ei viranomaisten toimesta oltu annettu perusteluita, jotka olisivat vähentäneet äidin huolta. Lisäksi oli saatu viitteitä, että yhteisössä työskentelevät henkilöt, olivat vaikuttaneet lapsen ja äidin välillä tapahtuvaan yhteydenpitoon negatiivisesti, ja oli syntynyt muun muassa epäily, että lasta olisi manipuloitu yhteydenpidon katkaisemiseen. EIT ei antanut painoarvoa yhteisön johtoportaan kuuluvien henkilöiden tuomioista kuluneeseen pitkään aikaan, ja huomautti, että henkilöiden toimiminen yhteisössä oli hyvin vapaata, eivätkä viranomaiset valvoneet sitä tehokkaasti. EIT katsoi muun muassa näiden seikkojen loukkaavan äidin EIS:n 8 artiklan mukaista oikeutta nauttia perhe-elämän suojasta, kun viranomaiset eivät olleet lapsen sijaishuoltopaikan määräämisessä kiinnittäneet riittävä tavalla huomiota, lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä johtuneeseen tilanteen herkkyyteen ja arkaluontoisuuteen, eikä sijoituksen Forteto-yhteisöön voitu katsoa olevan lapsen edun mukainen.¹³⁶

Saraviita on tuonut esiin, että jo vastentahtoinen laitokseen sijoittaminen merkitsee perusoikeutena turvatun vapauden merkittävää rajoittamista¹³⁷, mutta vaikka huostaanotolla puututaan vakavasti lapsen henkilökohtaiseen vapauteen ja perhe-elämän suojaan, ei sen perustuslakivaliokunnan kannan mukaan voida pääsääntöisesti kuitenkaan katsoa merkitsevän LOS:n 37 artiklan tarkoittamaa vapaudenriistoa¹³⁸. Lapsen oikeuksien komitea on avannut vapaudenriiston olevan muun ohessa julkisen vallan nojalla tapahtuvaa lapsen säilöön ottamista ja sijoittamista julkiseen- tai yksityiseen laitokseen, jossa liikkumisvapaus on rajoitettua¹³⁹. Järjestettäessä sijaishuolto ” - erityisrajoituksia

¹³⁶ *Scozzari ja Giunta v. Italia*, 13.7.2000, ks. erit. tuomiolauselman kohta 1, d.

¹³⁷ Saraviita 2011, s. 128.

¹³⁸ PeVL 58/2006 vp, s. 3.

¹³⁹ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 24, kohta 8.

merkitsevänä laitoshuoltona”, saattavat vapaudenriiston tunnusmerkit Korkeimman hallinto-oikeuden mukaan täyttyä¹⁴⁰. Myös perustuslainvalmisteluaineistossa on määritelty vapaudenriiston merkitsevän henkilön oleskelun määräämistä *hyvin* rajatulle alueelle¹⁴¹, eikä sijaishuollon voida lähtökohtaisesti katsoa rajoittavan henkilökohtaista vapautta, tässä tarkoitettussa laajuudessa.

Lastensuojelulaitoksiksi, joissa voidaan järjestää lapsen sijaishuoltoa, lasketaan LSL:n 57 §:n perusteella lastenkodit, koulukodit ja muut niiden kaltaiset lastensuojelulaitokset. Laitoshuolto on hallituksen esityksen mukaan viimesijainen sijoitusmuoto ja se järjestetään silloin, kun se on lapsen edun mukaista.¹⁴² Lastensuojelulaitosten toimintakriteereistä on säädetty tarkemmin LSL:ssä sekä sosiaalihuoltolaissa (1301/2014). Lastensuojelulaitokset voivat olla valtion, kunnan tai yksityisen perustamia, ja käytännössä niihin sijoitetut lapset ovat vaikeahoitoisia ja vaativat erityisosaamista huolenpidolleen. LSL:n esitöiden mukaan laitoksen katsotaan soveltuvan lisäksi teini-ikäisille sijoituksen tarpeessa oleville nuorille¹⁴³. Laitoksissa on mahdollisuus toteuttaa rajoitustoimenpiteitä, toisin kuin esimerkiksi perhehoidossa.¹⁴⁴

2.3 Lapsen kasvattaminen laitoksessa

LOS:n 12 artiklan mukaan, lapsella on oikeus ilmaista näkemyksensä häntä itseään koskevissa asioissa ja se on ” - otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.”¹⁴⁵ Lapsen osallisuudesta säädetään LSL:n 4-luvussa. LSL:n 20 §:n 1 momentin mukaan lastensuojelun toimenpiteitä toteutettaessa lapsen oma mielipide ja toiveet tulee ottaa huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. LSL:n 30 §:n (542/2019) 1 momentin

¹⁴⁰ KHO:2006:17.

¹⁴¹ HE 309/1993 vp, s. 48. Ks. myös esim. Jyränki 2000, s. 298.

¹⁴² HE 331/2010 vp, s. 10–11. Ks. myös Aer 2012, s. 109.

¹⁴³ HE 225/2004 vp, s. 12–13.

¹⁴⁴ Hakalehto 2018, s. 420–421; Saastamoinen 2010, s. 10–11.

¹⁴⁵ Ks. myös EU:n perusoikeuskirja 24 artikla 1 kohta, jossa on säädetty hyvin samaan tapaan lapsen oikeudesta ilmaista *mielipiteensä*.

mukaan lastensuojelun piiriin kuuluvalla lapsella on laadittava, yhdessä lapsen ja huoltajan kanssa, asiakassuunnitelma, josta tulee saman lain 2 momentin mukaan, ilmetä ne seikat, joihin palveluilla ja tukitoimilla pyritään vastaamaan. Lisäksi 3 momentin mukaisesti huostaanotetun lapsen asiakassuunnitelmaan tulee kirjata muun muassa ” - *sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet*”. Perustuslakivaliokunnan mukaan asiakassuunnitelman laatiminen on luonteeltaan PL:n 124 §:n mukaista julkista valtaa sisältävä toimi¹⁴⁶, ja siksi asiakassuunnitelmaa onkin pidettävä merkittävänä asiakirjana lapsen sijaishuollon taroituksen- ja hänelle kuuluvien oikeuksien toteuttamisen kannalta.

LSL:n 30 a §:n (542/2019) perusteella voidaan laatia yhdessä lapsen kanssa, erillinen hoito- ja kasvatussuunnitelma, täydentämään asiakassuunnitelmaa. Sen tarkoituksena on selventää varsinaisen asiakassuunnitelman tavoitteita, lapsen tarpeisiin vastaamisesta ja hyvästä kohtelusta, käytännönläheisellä ja yksityiskohtaisemmalla tavalla. LSL:n esitöissä esitettiin täsmennyksenä hoito- ja kasvatussuunnitelman tekemiselle sitä, että se tulee laatia aina silloin, kun rajoitustoimenpiteitä on kohdistettu sijoitettuun lapseen, tai kun niihin turvautumista voidaan tulevaisuudessa pitää todennäköisenä¹⁴⁷. Nykyisin kyseinen täsmennys löytyy voimassa olevasta LSL:n 30 a §:stä, viivytyksettömyysvaatimuksen kera. Rajoitustoimenpiteiden käytön määrä, toistuvuus sekä pitkäaikaisuus ovat lainvalmisteluaineiston mukaan seikkoja, joiden perusteella sosiaalityöntekijän tulisi suorittaa laajempi kokonaisarvio lapsen tilanteesta ja tarpeista¹⁴⁸.

PL:n 7 § turvaa laitoksessa kasvavan lapsen oikeutta ihmisarvoiseen kohteluun ja inhimillisiin olosuhteisiin¹⁴⁹. Laitoksessa kasvavan lapsen hyvästä kohtelusta säädetään nykyisin laintasolla LSL:n 61 b §:ssä (542/2019), ja se sisältää laitokseen kohdistuvan vaatimuksen laatia suunnitelma lapsen itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta, menettelystä saman lain 4 a §:n (542/2019) tavoitteiden saavuttamiseksi, kaikkien laitoksessa asuvien tai työskentelevien turvallisuudesta rajoitustoimenpiteiden käytön yhteydessä, sekä siitä,

¹⁴⁶ PeVL 15/2018 vp, s. 25.

¹⁴⁷ HE 237/2018 vp, s. 1.

¹⁴⁸ HE 237/2018 vp, s. 1.

¹⁴⁹ Ojanen 2015, s. 33.

miten ja milloin rajoituksia voidaan tehdä ja miten niiden jälkeen toimitaan. Lisäksi suunnitelmasta tulee ilmetä lapsen muutoksenhaku- tai kantelu-oikeus lapseen kohdistuneiden rajoitustoimenpiteiden käytön jälkeen. Velvollisuudesta antaa tietoa käytettävissä olevista oikeussuojakeinoista on säädetty tarkemmin tuoreimman lakimuutoksen yhteydessä LSL:n 32 a §:ssä (542/2019).¹⁵⁰

Lapsia on kuultava ja heillä on oikeus osallistua suunnitelman laatimiseen, ja sen tulee olla laitoksessa kaikkien nähtävillä. LSL:n 4 a § koskee lapsen oikeutta tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin, sisältäen vaatimuksen hyvästä hoidosta ja kasvatuksesta sekä tarpeellisesta valvonnasta ja huolenpidosta, sellaisella tavalla, etteivät kriteerit kuitenkaan täytä rajoitustoimenpiteiden tunnusmerkkejä. Hoito- ja kasvatussuunnitelmaan voidaan myös sisällyttää pohdintoja tilanteista, jotka saattavat johtaa rajoitustoimenpiteisiin, ja miten sellaisia tilanteita voitaisiin välttää. Lisäksi suunnitelmassa voidaan sopia menettelytavoista rajoitustoimenpiteitä toteutettaessa.¹⁵¹

LOS:n 9 artiklan 3 kohdan mukaan lapsella on oikeus ylläpitää suhdetta ja yhteyttä vanhempiinsa heidän asuessa erossa toisistaan ja LOS:n 8 artiklan 1 kohdassa turvataan lapsen oikeus sukulaissuhteidensa säilyttämiseen.¹⁵² PL:n 10 § turvaa lapsen oikeutta yksityiselämän suojaan ja oikeutta ylläpitää siihen liittyviä ihmissuhteita¹⁵³. LSL:n 54 §:n mukaan sijoituksen aikana on huolehdittava lapsen kehityksen kannalta tärkeistä, jatkuvista ja turvallisista ihmissuhteista, turvaamalla lapselle oikeus tavata perhettään ja muita hänelle läheisiä ihmisiä, järjestämällä vierailuita lastensuojelulaitokseen tai järjestämällä lapselle mahdollisuus vieraila lastensuojelulaitoksen ulkopuolella. Lisäksi lapsella tulee olla mahdollisuus käyttää puhelinta, sekä lähettää ja vastaanottaa kirjeitä tai niihin rinnastettavia muita luottamuksellisia viestejä taikka muita lähetyksiä. Sijoituspaikan sijainti ei saa muodostua tapaamisten esteeksi. Lapsen sijoittamisen taustalla on aina

¹⁵⁰ HE 237/2018 vp, s. 51–52.

¹⁵¹ HE 237/2018 vp, s. 51–52.

¹⁵² Ks. EU:n perusoikeuskirja 24 artikla 3 kohta lapsen oikeudesta ylläpitää suoria suhteita vanhempiinsa lapsen edun mukaisesti, EIS 8 artikla.

¹⁵³ HE 309/1993 vp, s. 53.

tavoite perheen yhdistämisestä uudelleen lapsen edun mukaisesti, ja sen vuoksi yhteyksien ylläpitäminen, siten kuin se tapauskohtaisesti on lapsen edun kannalta mahdollista, on avainasemassa lapsen arjessa.¹⁵⁴ Tavoite perheen jälleenyhdistämisestä on kirjattu LSL:n keskeisiä periaatteita koskevan 4 §:n 3 momenttiin.

2.3.1 Kasvatustehtävästä käytännön tasolla

Kun kodin ulkopuolelle sijoitettua lasta kasvatetaan laitoksessa, siirtyy aiemmin mainittu HTL:n 1 §:n ja 4 §:n vastuu lapsen huollosta LSL:n 45 §:n nojalla virallisesti sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, mutta käytännöllisemmin katsottuna lastensuojelulaitoksessa työskenteleville ammattilaisille. Hoito- ja kasvatussuunnitelmaa noudattaen, arkipäiväiseen kasvatustoimintaan kuuluu lapsen perustarpeista huolehtiminen; puhtaista vaatteista, ravinnosta ja riittävästä levosta lähtien. Lastensuojelulaitoksen henkilökunnan on turvattava lapsen koulunkäynti, opetettava rahankäyttöä ja vastuullisuutta omasta toiminnasta, huolehdittava kokonaisturvallisuudesta sekä asetettava lapselle rajoja, ja valvoa niiden noudattamista. Laitoksen henkilöstö voi myös omalla asenteellaan sekä käytöksellään olla lapselle esimerkkinä monessa suhteessa ja vaikuttaa hänen tapoihinsa¹⁵⁵.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on ratkaisussaan EOAK 2777/4/12 6.11.2013 kiinnittänyt lastensuojelulaitoksen huomiota laitoksen työntekijöiden käytöksen ammatillisuuteen. Apulaisoikeusasiamies huomautti, että aikuisen tulee kyetä hallitsemaan hermonsä ja toimia lapselle esimerkillisellä tavalla, jotta lapsi voisi omaksua aikuisen käytöksen perusteella eri tilanteissa asiallista käyttäytymistä ja hyviä tapoja.

Komitean antamassa yleiskommentissa on lisäksi painotettu velvollisuutta huolehtia laitoksessa kasvavan lapsen mahdollisuudesta osallistua leikkeihin, peleihin ja muuhun virkistystoimintaan sekä kanssakäymiseen ikäistensä lasten kanssa¹⁵⁶. Myös perustuslain

¹⁵⁴ Araneva 2016, s. 177–178; UN General Assembly 2010, A/RES/64/142, kohta II B 11.

¹⁵⁵ Saastamoinen 2016: 143.

¹⁵⁶ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 17, kohta 51.

kokonaisuudistuksen esitöissä on katsottu yksilöllä olevan oikeus uusien ihmissuhteiden luomiseen¹⁵⁷.

Lastensuojelulaitoksen säännöissä määritellyt toimintatavat ja aikataulut, ovat osa lapsen kasvatusta, joiden tarkoituksena on tuoda rutiineja ja säännöllisyyttä lapsen arkeen. Laitoksen sääntöihin kirjatuihin tavoista poikkeamista, tulee kuitenkin harkita yksittäistapauksissa lapsen edun mukaisesti, jos yleinen sääntö esimerkiksi estäisi lapsen mahdollisuuden osallistua harrastukseensa¹⁵⁸. Tavoitteena on pyrkimys säännölliseen elämään, josta huolehtiminen normaalisti kuuluisi lapsen vanhemmalle tai muulle huoltajalle, ja jota koskeva sääntely perustuu HTL:iin¹⁵⁹. Kasvatusvastuun siirtyessä kodin ulkopuolelle, lapsen edun toteutumista turvaa osaltaan LOS:n 3 artikla lapsen edun huomioon ottamisen ensisijaisuudesta kaikissa lasta koskevissa toimissa, julkisessa ja yksityisessä sosiaalihuollossa, tuomioistuimissa, hallintoviranomaisissa sekä lainsäädäntöelimissä. Lapsen edun ensisijaisuus kaikessa häntä koskevassa päätöksenteossa onkin yksi suomalaisen lapsioikeusjärjestelmän keskeisistä periaatteista¹⁶⁰.

Aina ei ole selkeää mikä on normaalia kotikasvatukseen verrattavissa olevaa kasvatusta, ja mikä lastensuojelulaissa listattujen perusoikeuksia rajoittavien rajoitustoimenpiteiden käyttämistä. Vaikka lapsen kasvatuksellinen rajoittaminen laitoksen järjestyksenluonteisilla säännöillä, on mahdollista, tällaiset rajoitukset tulee perustuslakivaliokunnan mukaan, voida perustella perusoikeusnäkökulmasta hyväksyttävällä tavalla¹⁶¹. LSL:n kokonaisuudistuksen yksi tavoite oli tehdä selkeä ero kasvatuksellisille rajoituksille ja laissa säädetyille rajoituksille¹⁶². Hallituksen esityksessä eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta haluttiin edelleen täsmentää tätä rajanvetoa tarkentamalla entisestään

¹⁵⁷ HE 309/1993 vp, s. 53.

¹⁵⁸ Valvira 1/2013, s. 15, 18–19.

¹⁵⁹ HE 225/2004 vp, s. 12.

¹⁶⁰ Hakalehto 2018, aiheesta laajemmin s. 96–104; de Godzinsky 2012, s. 584.

¹⁶¹ PeVL 9/2004 vp, s. 8–9; PeVL 33/1997 vp, s. 2–3.

¹⁶² HE 225/2004 vp, s. 59.

rajoitustoimenpiteiden yleisiä edellytyksiä¹⁶³. Nykyisin LSL:n 4 a § ilmentää kasvatuksellisia keinoja laitoksessa.

Lähtökohta kasvatustehtävässä on, että lastensuojelun ammattilaisten on ensinnäkin tehtävä lapselle selväksi hänen oikeutensa ja velvollisuutensa lastensuojelulaitoksen asukkaana, sekä saattaa lapsi tietoiseksi hänen PL:n mukaisista oikeuksistaan. Jotta HTL:n 1 §:n asettamaa kasvatuksellista tehtävää pystyttäisiin lastensuojelulaitoksissa noudattamaan, voidaan lapsi velvoittaa noudattamaan laitoksen päivärytmiä, kuten ruoka- ja lepoaikoja sekä laitoksen yleisiä sääntöjä, kuten kotiintuloaikoja. Lapsi voidaan velvoittaa suorittamaan hänelle kuuluvia tehtäviä, jotka voivat olla esimerkiksi oman huoneen siivoaminen.¹⁶⁴ Kotiintulo- ja nukkumaanmenoajoista sekä arjen toimintoihin osallistumisesta päätettäessä, on kiinnitettävä huomiota lapsen ikään, kasvuun ja kehitykseen¹⁶⁵. Velvoitteet eivät voi olla rangaistuksenluonteisia, vaan niiden tehtävänä on tukea lapsen kasvua ja kykyä toimia yhteisön jäsenenä¹⁶⁶. Laitoksessa kasvavan lapsen kohtelun tulee olla kunnioittavaa ja asiallista kasvatustehtävää toteutettaessa¹⁶⁷.

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisun 2777/4/12, 6.11.2013 mukaan lapsella on oltava muun muassa oikeus nauttia hyvistä ja lämpimistä ihmissuhteista, mahdollisuus osoittaa tunteitaan, saada osakseen hoitoa ja huolenpitoa sekä oikeus koskemattomuuteen ja itsemääräämisoikeuteen. Näin lapsi saa osakseen tavanomaista kasvatusta, jonka tarkoituksena on tukea lasta kasvamaan yhteiskunnan asettamiin vaatimuksiin ja tekemään omia päätöksiä. Kasvatuksen tarkoituksena on turvata lapsen hyvinvointia, hyvää hoitoa ja huolenpitoa.

LSL:n esityöt täsmentävät tavanomaisen kasvatuksen määritelmää, minkä laitoksessa kasvavaa lasta on mahdollista rajoittaa sellaisilla hyväksyttävillä tavoilla, joiden tarkoituksena on turvata hänen huolenpitoaan. Tällaisella yhteiskunnallisesti hyväksyttävällä rajoittamisella tavoitellaan tukea lapsen yksilölliselle kasvulle, kehitykselle ja hyvinvoinnille. Kasvatukselliset keinot eivät milloinkaan saa olla lainvastaisia, sisältää mielivaltaa tai olla

¹⁶³ HE 237/2018 vp, s. 1.

¹⁶⁴ Nieminen 2013, s. 362–363; Valvira 3/2013, s. 1, 4–5, 7.

¹⁶⁵ HE 237/2018 vp, s. 48.

¹⁶⁶ HE 237/2018 vp, s. 49; Nieminen 2013, s. 362–363; Valvira 3/2013, s. 1, 4–5, 7.

¹⁶⁷ HE 237/2018 vp, s. 49.

ylimitoitettuja, ja niiden tulee ottaa huomioon lapsen ikä ja kehitystaso sekä yksilölliset tarpeet ja olosuhteet kokonaisvaltaisella tavalla. Kasvatukselliset rajat eivät saa kajota lapsen perusoikeuksiin ja kasvatustoimien tulee perustua lapsen kasvun ja kehityksen tukemiseen, oikeasuhtaisesti niillä tavoiteltavaan päämäärään nähden.¹⁶⁸ Eduskunnan oikeusasiamiehen tarkastuspöytäkirjassa on kasvatustoimien ja rajoitustoimenpiteen välistä rajanvetoa tehtäessä, kiinnitetty erityistä huomiota toimien ”*tarkoitukseen, keston ja intesiteettiin*”¹⁶⁹.

Eduskunnan oikeusasiamiehen tarkastusraportin EOAK/1353/2018, 3.7.2018 mukaan koulukodissa oli toteutettu tosiasiallisesti lapsen perusoikeuksiin kajoavia rajoitustoimenpiteitä kasvatustoimien¹⁷⁰. Laitoksen säännöt olivat sisältäneet perus- ja ihmisoikeusloukkauksia, ja sääntöjen tarkoitus oli jäänyt epäselväksi. Sääntöjen ei katsottu tukevan lasten kasvua aikuisuuteen ja itsenäistymistä, vaan päinvastoin aiheuttavan laitostumista.¹⁷¹

Saastamoinen huomauttaa, että lastensuojelulaitokseen sijoitettuna olevaa lasta, ei voi kohdella samalla tavalla kuin vanhempansa tai huoltajansa kanssa kotiooloissa asuvaa lasta, minkä hahmottamisessa on ajoittain hankaluuksia laitosten arjessa, kun sovelletaan sellaisia käytäntöjä ”- - jotka koetaan oikeutetuiksi ilman säädöspohjaa”, esimerkiksi liikkumista rajoitettaessa¹⁷².

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen tehdessä selvitystä kantelun johdosta, ratkaisussa EOAK/4445/2018, 1.8.2019, ilmeni, että lastensuojelulaitos oli määrännyt säännönmukaisesti lapsille heidän tullessaan laitokseen, muun muassa viikon kestävästä liikkumisvapauden rajoituksen ja kuukauden kestävästä yhteydenpidon rajoituksen. Lasten oli tullut pysytellä omissa huoneissaan, joista sai poistua vain koputtamalla oveen.

Valvira on selvityksensä pohjalta laatimassaan ohjeistuksessa nostanut esiin muutaman esimerkin kasvatuksellisen ja rajoituksellisen toiminnan eroavaisuudesta. Koska lapsen seksuaalista itsemääräämisoikeutta sekä koskemattomuuden loukkaamattomuutta on turvattava, on sallittua vaatia lastensuojelulaitoksessa asuvien lasten pitävän

¹⁶⁸ HE 237/2018 vp, s. 48.

¹⁶⁹ EOAK/5916/2018, s. 18.

¹⁷⁰ Muun muassa liikkumisvapauden ja yhteydenpito-oikeuden osalta.

¹⁷¹ EOAK/1353/2018, s. 67.

¹⁷² Saastamoinen 2020, s. 6–7.

huoneidensa ovet auki, silloin kun niissä vietetään aikaa toisten lasten kanssa.¹⁷³ Lastensuojelulaitoksen henkilökunta ei kuitenkaan voi kieltää toistensa huoneisiin menemistä kokonaan¹⁷⁴, vaan lapsella tulee olla PL:n 10 §:n mukaan, oikeus ihmissuhteisiin myös laitoksessa¹⁷⁵.

Lapsella on lähtökohtaisesti PL:n 7 §:ssä turvattu itsemääräämisoikeus¹⁷⁶ ja esimerkiksi, mikäli lapsi haluaa värjätä hiuksensa, sitä ei voida kieltää, mutta ennen luvan antamista voidaan määrätä harkinta-aika¹⁷⁷.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on 27.6.2019 tarkastusraportissaan EOAK/5916/2018 kiinnittänyt lastensuojelulaitoksen huomiota lapsen oikeuteen nauttia henkilökohtaisesta koskemattomuudesta ja yksityiselämän suojasta. Lapset olivat keskusteluissa tuoneet esiin muun muassa laitoksessa olevia rajoituksia vaatetukseen ja hiusten värjäämiseen. Eduskunnan apulaisoikeusmies totesi, että lapsen kanssa voidaan keskustella, ja häntä voidaan ohjata arvioimaan pukeutumistaan sen mukaan, kuin esimerkiksi tietty tilaisuus tai sääolosuhteet edellyttävät. Lapselle kuuluvaan itsemääräämisoikeuteen, ei kuitenkaan voida puuttua mielivaltaisesti, aiheettomasti tai enempää kuin on välttämätöntä.¹⁷⁸

Lapsen kuukausittain maksettavalle käyttörahalle ei voida asettaa rajoituksia tai määräyksiä sen suhteen, miten sitä tulisi käyttää, vaan se jää täysin lapsen omaan harkintavaltaan¹⁷⁹, ja sillä on yhteys PL:n 15 §:n mukaiseen omaisuuden suojaan¹⁸⁰. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on kuitenkin katsonut laitoksella olevan LSL:n nojalla mahdollisuus rajoitustoimenpitein puuttua rahankäyttöön.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on 27.6.2019 tarkastusraportissaan EOAK/5916/2018 katsonut, että lapsen käyttövarojen haltuunottaminen voi tulla kyseeseen silloin, kun lapsella ei ole kykyä hallita rahankäyttöään tai varoja käytetään sijaishuollon tarkoitusta vaarantavalla tavalla.¹⁸¹

¹⁷³ Valvira 3/2013, s. 5.

¹⁷⁴ Valvira 3/2013, s. 5.

¹⁷⁵ HE 309/1993 vp, s. 53.

¹⁷⁶ HE 309/1993 vp, s. 53.

¹⁷⁷ Valvira 3/2013, s. 5.

¹⁷⁸ EOAK/5916/2018, s. 9, 32–33.

¹⁷⁹ Valvira 3/2013, s. 6.

¹⁸⁰ Jyränki 2000, s. 309.

¹⁸¹ EOAK/5916/2018, s. 21, 32.

Rahaa ei voi pienentää tai jättää maksamatta rangaistuksen luonteisena toimenpiteenä, eikä sen saamiseen voi liittyä mitään velvoitteita, kuten siivoustehtäviä. Myöskään esimerkiksi lapsen huonetta ei voida pistokokeen omaisesti tutkia tai takavarikoida lapsen omaisuutta vedoten laitoksen yleisiin sääntöihin.¹⁸²

Kun lastensuojelulaitosten erilaiset arjen tilanteet tulevat vastaan, on siis erityisen tärkeää kyetä erottamaan kasvatukseen rajoitustoimenpiteestä ja niiden välistä rajanvetoa pyrittiin avaamaan jo LSL:n kokonaisuudistuksen yhteydessä¹⁸³. Rajanvetoa on entisestään korostettu LSL:n muuttamista koskevassa lainvalmisteluaineistossa¹⁸⁴, jonka mukaan esimerkiksi, kun lapsella on käytössään oma puhelin ja muita äly- tai pelilaitteita, ja mikäli ne häiritsevät lapsen unta, koulunkäyntiä tai terapiaa, niiden käyttämistä voidaan rajoittaa ottamalla laitteet haltuun.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ennalta ilmoittamattoman lastensuojelulaitokseen kohdistuneen tarkastuksen raportissa EOAK/5916/2018, 27.6.2019 todetaan, ettei lapsen omaa puhelinta voida ottaa laitoksen haltuun tai rajoittaa sen käyttöä edes öiseen aikaan, ellei siitä aiheudu lapselle haittaa.¹⁸⁵

Mikäli haittaa ei voida katsoa tapahtuvan, ei niitä kasvatukseen vedoten voida takavarikoida.¹⁸⁶ Silloin, kun lapsen puhelin päätetään ottaa laitoksen haltuun, on lisäksi varmistettava, ettei se tosiasiaa vaaranna lapsen oikeutta yhteydenpitoon¹⁸⁷.

Sijaishuoltopaikan ovia voidaan pitää lukittuna, ilman, että sen voitaisiin katsoa olevan liikkumisvapauden rajoittamista, muun muassa öiseen aikaan, mutta muulloinkin, ”- - mikäli se on välttämätöntä lapsen hoitoon, huolenpitoon ja valvontaan liittyen”. Lisäksi ovea voidaan joutua pitämään lukittuna silloin, kun johonkuhun toiseen laitoksen lapsen on kohdistettu liikkumisvapauden rajoittamista koskeva päätös. Tällöin tulee

¹⁸² Valvira 3/2013, s. 3, 5–6.

¹⁸³ HE 225/2004 vp, s. 61–66.

¹⁸⁴ HE 237/2018 vp, s. 1.

¹⁸⁵ EAOK/5619/2018, s. 20.

¹⁸⁶ HE 237/2018 vp, s. 49.

¹⁸⁷ HE 237/2018 vp, s. 49.

kuitenkin mahdollistaa muiden lasten poistuminen sijaishuoltopaikasta. Kasvatuskeinojen on aina oltava yhteiskunnallisesti hyväksyttäviä, minkä johdosta ovia ei voi lukita rangaistuksenluonteisesti. Kiellettyjä kasvatuskeinoja ovat muun muassa nöyryyttäminen, uhkaaminen tai kurittaminen.¹⁸⁸

Kotiintuloaikojen valvomisen voidaan Niemisen mukaan katsoa olevan lapsen huoltajaa HTL:n mukaisesti velvoittava tehtävä¹⁸⁹, jolloin sijaishuollon alkaessa, velvollisuuden voidaan nähdä siirtyvän sijaishuoltopaikalle. Lastensuojelulaitoksen työntekijöillä on kasvatuksellisessa mielessä oikeus tiedustella lapselta poistumisen tarkoitusta ja sopia takaisinuloajasta, jotta henkilökunta voi varmistua lapsen turvallisuudesta ja olla tietoisia lapsen olinpaikasta.

Toivonen on tuonut esiin laitoksiin sijoitettujen lasten merkittävästi lisääntyneen rikostaustan ja vakavat mielenterveys- ja neurologiset ongelmat, joiden vuoksi laitosten vastuulla ei voida enää katsoa olevan perinteisesti ymmärretty lapsen kasvattaminen, hoiva ja huolenpito. Toivosen mielestä lasten kasvaneet ongelmat asettavat merkittäviä vaatimuksia lastensuojeluasioiden parissa työskentelevien henkilöiden ammatilliselle osaamiselle, ja hankaluus tehdä rajanvetoa kasvatuskeinojen ja rajoitustoimenpiteiden välillä, sekä rajoitukseen turvautuminen kurinpidollisessa mielessä, osoittavat tarvetta kehittää lastensuojelulaitosten hoito- ja kasvatushenkilökunnan osaamista entisestään.¹⁹⁰

2.3.2 Julkisen vallan käytöstä ja valvonnasta

Suomen valtiosäännöllä määritellään julkisen toimijan ja yksityisen henkilön välistä suhdetta niin sanotusti vertikaalisesti¹⁹¹. Julkisen vallan rooli perusoikeuksien turvaajana voi

¹⁸⁸ HE 237/2018 vp, s. 49–50.

¹⁸⁹ Nieminen 2006, s. 25.

¹⁹⁰ Toivonen 2020, s. 495–496.

¹⁹¹ HE 309/1993 vp, s. 25–26. Ks. myös Viljanen 2001, s. 21.

kuitenkin tulla kyseeseen myös horisontaalisesti, yksityisten henkilöiden välillä, jos julkisella vallalla suojataan toisen perusoikeutta, toisen oikeutta rajoittamalla¹⁹².

Lapsen sijaishuollon järjestäminen lastensuojelulaitoksessa on julkinen hallintotehtävä, joka voidaan antaa muulle kuin viranomaiselle PL:n 124 §:n nojalla, kun säädöksen edellytykset täyttyvät ja se on tehtävän hoitamisen kannalta tarkoituksen mukaista¹⁹³. Tämä pätee yksityisiin lastensuojelulaitoksiin¹⁹⁴. Tähän julkiseen hallintotehtävään kuuluu julkisenvallan käyttöä päätettäessä yksityisen ihmisen oikeuksista, velvollisuuksista ja eduista¹⁹⁵, ja jolla kajotaan lapsen perus- ja ihmisoikeuksiin.¹⁹⁶ Niiden lähtökohdista on säädetty EIS:ssa, LOS:ssa sekä PL:ssa. LSL:ssa erityislakina on säädetty rajoitustoimenpiteiden käyttämisestä lastensuojelulaitoksissa. Julkisen vallan käyttöä sisältävät sijaishuollon rajoitustoimenpiteet on kirjattu LSL:n 11-lukuun. Julkisen vallan käyttö ei välttämättä ole sidottu hallintopäätöksen tekemiseen, vaan kyse voi olla myös tosiasiallisesta toiminnasta¹⁹⁷. Vaikka PL:n 124 §:n mukaan julkinen hallintotehtävä voidaan antaa yksityiselle toimijalle, merkittävää julkisenvallan käyttöä sisältävät tehtävät voidaan kuitenkin antaa ainoastaan viranomaiselle.¹⁹⁸

Korkein oikeus on 18.3.2002 antamassaan ratkaisussa KKO: 2002: 21 (Ään.), määritellyt yksityisen lastensuojelulaitoksen toiminnanjohtajan rikosoikeudellista virkavastuuta. Lastensuojelulaitoksen toiminnanjohtajan voitiin katsoa, hoitaessaan kunnan tehtäviä, ja kohdistessaan lapsiin rajoitustoimia, käyttävän julkista valtaa. Toiminnanjohtaja oli kohdistanut laitoksen lapsiin ruumiillista kuritusta ja arvioitavana oli, olisiko toiminnanjohtaja rikosoikeudellisessa virkavastuussa teostaan. Korkein oikeus katsoi, ettei toiminnanjohtajan pääasiallinen tehtävä lasten päivittäisestä hoidosta- ja kasvatuksesta huolehtijana, kurinpitotoimineen, voinut muodostua luonteeltaan julkisen vallan käytöksi. Kokoonpanon eriävän mielipiteen esittäneen jäsenen mukaan, lastensuojelulain nojalla lastensuojelulaitoksen johtajalle annettu oikeus, kohdistaa laitokseen sijoitettuun lapseen rajoituksia, muodosti toiminnanjohtajasta rikoslain mukaisen julkisen vallan käyttäjän, ja toiminnanjohtajaa olisi tullut pitää rikosoikeudellisesti virkamiesvastuullisena kurittaessaan lapsia.

¹⁹² HE 309/1993 vp, s. 75. Ks. myös Viljanen 2001, s. 138–140.

¹⁹³ Nykänen 2020, s. 436–437; Harjula & Prättälä 2019, s. 201–202.

¹⁹⁴ PeVL 5/2006 vp, s. 8/II; Toivonen 2020, s. 483.

¹⁹⁵ Harjula & Prättälä 2019, s. 202, 562–563.

¹⁹⁶ HE 225/2004 vp, s. 63–64.

¹⁹⁷ Nykänen 2020, s. 441–442.

¹⁹⁸ Ks. myös Saraviita 2012, s. 989, 996; Harjula & Prättälä 2019, s. 202; Tuori & Kotkas 2014, s. 67–68; Saastamoinen 2020, s. 1–2, 4; Hakalehto 2018, s. 246–247. Aiheesta laajasti Husa & Pohjolainen 2015.

Nykyisin vallitseva oikeudentila on muuttunut sittemmin, ja rikosoikeudellinen virkavastuu rajoitustoimivallan suhteen, on sisällytetty LSL:n 61 §:n 2 momenttiin. Lain esitöissä on katsottu, ettei rajoitustoimivaltaa käyttäviä voida erotella sen perusteella, toimivatko he virkasuhteessa tai esimerkiksi yksityisen lastensuojelulaitoksen johtajana tai työsuhteisena johtajana. Rajoitustoimivaltaa käyttävillä tulisi myös olla keskenään samanvertaiset kelpoisuusvaatimukset, riippumatta virka-, työ- tai muusta suhteestaan. Lastensuojelulaitoksilla olevan rajoitustoimivallan on katsottava olevan PL:n 124 §:n mukaista julkisen vallan käyttöä, joka voidaan delegoida muullekin toimijalle, kuin viranomaiselle¹⁹⁹.

Sen sijaan sellaista merkittävää julkisen vallan käyttöä, jota ei voida delegoida, katsotaan sisältyvän rajoitustoimenpiteiden osalta LSL:n 67 §:n (542/2019) mukaiseen rajoitukseen jättää luovuttamatta kokonaan tai osittain lapselle osoitettu viesti tai lähetys, ja LSL 71 §:n (88/2010) mukaiseen erityistä huolenpitoa koskevaan päätöksentekoon, josta on säädetty LSL:n 72 §:ssä. Hallituksen esityksen mukaan, niin virkasuhteinen, kuin kaikki muu henkilöstö rajoitusvaltaa käyttäessään, päätöksentekijänä tai tosiasiallisena toimijana, on rikosoikeudellisessa virkavastuussa siten, kuin rikoslain (604/2002) 40-luvussa säädetään.²⁰⁰

Laki yksityisistä sosiaalipalveluista (922/2011) velvoittaa yksityiset lastensuojelulaitokset 6 §:n perusteella laatimaan omavalvontasuunnitelman, jonka sisällöstä Valvira on määrännyt laitokset laatimaan kasvatuskeinojen ja sääntöjen rikkomisesta aiheutuvat seuraamukset kirjallisina.²⁰¹ Laitoksen tuottaman omavalvonnan ja sijoittaneen kunnan²⁰² lisäksi Valviran²⁰³ ja aluehallintoviranomaisten²⁰⁴ tehtävänä on valvoa lapsen oikeuksien toteutumista, julkista valtaa käyttävien toimijoiden toimissa, kuten lastensuojelulaitoksissa²⁰⁵. Ylimpinä lainvalvojina eduskunnan oikeusasiamiehen ja valtioneuvoston

¹⁹⁹ HE 225/2004 vp, s. 63–64.

²⁰⁰ HE 225/2004 vp, s. 4–6.

²⁰¹ Nieminen 2013, s. 362–363; Valvira 3/2013, s. 1, 4–5, 7.

²⁰² Lapsen sijoittaneen kunnan valvontatehtävää suorittaa käytännössä lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Ks. esim. Saastamoinen 2016, s. 160–161.

²⁰³ Laki sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirastosta (669/2008).

²⁰⁴ Laki aluehallintovirastosta (896/2009).

²⁰⁵ HE 225/2004 vp, s. 83; Toivonen 2020, s. 480–481; Saastamoinen 2016, s. 160–161.

oikeuskanslerin tehtävinä on valvoa julkisen vallankäytön lainmukaisuutta, sekä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista²⁰⁶, varmistamalla muun muassa, että alemman tasoiset valvontaviranomaiset suorittavat oman valvontatehtävänsä.²⁰⁷

Valvontatehtävällä on juurensa Suomea sitovien kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden erityistä asemaa ilmentävässä perustuslain 22 §:ssä, jonka mukaan perus- ja ihmisoikeuksien²⁰⁸ toteutumisen turvaaminen on julkisen vallan vastuulla²⁰⁹. Ylimpien lainvalvojen ratkaisutoiminta ei ole samankaltaista, kuin tuomioistuinten toiminta, vaan heidän tehtävänsä on nimenomaan valvova, ja tehtävää toteutetaan kanteluiden ratkaisemisena, tarkastuksina ja laillisuusvalvonnan tuottamisena omasta aloitteesta²¹⁰. Kuusikon mukaan tarkoituksena on varmistaa, että oikeusturva toteutuu tosiasiallisesti yksittäistapauksissa menettelyllisestä näkökulmasta²¹¹.

Tuomioistuimen pääasiallinen tehtävä on tuomio- ja lainkäyttövallan tuottaminen ja jälkikäteisen oikeusturvan takaaminen, mutta sen voidaan katsoa sisältävän sitä kautta myös julkisen vallankäytön valvontaa²¹². Lisäksi on hyvä kiinnittää huomiota siihen, että juuri lasten omaa tietoisuutta käytettävissään olevista oikeusturvakeinoista, tulisi ylipäättäen lisätä ja parantaa. Näin on todennut myös lapsen oikeuksien komitea Suomelle antamassaan suosituksessa.²¹³

²⁰⁶ HE 309/1993, s. 32, 39.

²⁰⁷ Toivonen 2020, s. 480–481; Ojanen 2015, s. 64–65 Jyräni 2000, s. 249–251.

²⁰⁸ Perus- ja ihmisoikeuksien ennakkolisessa valvonnassa perustuslakivaliokunnalle on osoitettu keskeinen rooli (HE 309/1933 vp, s. 32.)

²⁰⁹ Ojanen 2015, s. 35–37, 53.

²¹⁰ Toivonen 2020, s. 483; Ojanen 2015, s. 64–65.

²¹¹ Kuusikko 2011, s. 183, 191–192.

²¹² Koivuluoma, Paso, Saukko, Tarukannel & Tolvanen 2020, s. 3–5; Ojanen 2015, s. 59; Saraviita 2011, s. 883–886; Jyräni 2000, s. 245.

²¹³ Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Finland 2011, kohta 14–15.

2.4 Rajoitustoimenpiteiden käyttämisen yleiset edellytykset ja perusteleminen

Perustuslainmukaisuuden toteutumisen lähtökohta on lainsäädännössä, ja perustuslakivaliokunnalla on merkittävä rooli sen kontrolloinnissa²¹⁴. Vaikka lapsen perus- ja ihmisoikeudet on turvattu vahvasti lain tasolla, se ei merkitse, etteikö oikeuksia olisi mahdollista rajoittaa säädetyin edellytyksin²¹⁵, jolloin niitä tulee punnita perustuslakivaliokunnan perustuslakirajoituksille luomien yleisten oppien näkökulmasta²¹⁶. Perusoikeusrajoitus voi perustua tarpeeseen turvata toisen henkilön perusoikeuksien toteutumista²¹⁷. Perusoikeusrajoitus voi ilmetä perusoikeuksien ristiriitatilanteena, jolloin kollision ratkaisemisessa pyritään turvaamaan perusoikeuksien toteutuminen mahdollisimman laajasti. Tällainen tilanne vaatii ratkaisijaltaan harkintaa eli eri perusoikeuksien välistä punnintaa.²¹⁸ Perusoikeusrajoitus voi tapahtua yksilölle kuuluvaa oikeutta kaventamalla tai puuttamalla oikeudelliseen asemaan julkisen vallan käytöllä²¹⁹.

Kun jotain perusoikeutta rajoitetaan, tulee rajoituksen perustua perustuslakivaliokunnan mukaan tiukasti *lakiin*²²⁰, ja sääntelyn on oltava *täsmällisestä ja tarkkarajaisesta*²²¹. Sääntelylle asetetuilla täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimuksilla on pyritty kaventamaan rajoitusvaltaa käyttävän tahon harkinnan mahdollisuuden laajuutta, sekä ylipäättäen määritellä, kuka valtaa voi käyttää, mihin tarkoitukseen ja millaisen menettelyn kautta²²². Rajoituksen perusteiden tulee perustuslakivaliokunnan mukaan täyttää

²¹⁴ Viljanen 2001, s. 13.

²¹⁵ HE 309/1993 vp, s. 27, 29. Ks. myös Länsineva 1998, s. 114–115; Viljanen 2001, s. 12, 43; Jyränki 2000, s. 291; Ojanen 2015, s. 40–41.

²¹⁶ PeVM 25/1994 vp, s. 4–6. Ks. myös Viljanen 2001, s. 48–49.

²¹⁷ HE 309/1993 vp, s. 75.

²¹⁸ Viljanen 2001, s. 12–13.

²¹⁹ Viljanen 2001, s. 14.

²²⁰ Ks. aiheesta laajemmin esim. Viljanen 2001, s. 65–114.

²²¹ PeVM 25/1994, s. 8. Ks. myös HE 309/1993 vp, s. 29–30. Saraviita 2011, s. 137; Viljanen 2001, s. 7, 37, 62; Jyränki 2000, s. 292–294. Ks. sääntelyn täsmällisyydestä ja tarkkarajaisuudesta laajemmin esim. Viljanen 2001, s. 114–123. Perusoikeuksien rajoittamisen edellytykset haluttiin nostaa laintasolle, kansalaisten suojaksi ja viranomaisten mielivallan estämiseksi, toisin, kuin se oli mahdollista vielä Venäjän vallan aikana (HE 309/1993 vp, s. 29).

²²² Viljanen 2001, s. 116, 120.

*hyväksyttävyyys*²²³, *suhteellisuus*²²⁴ ja *oikeusturvavaatimukset*²²⁵, ja ne tulee pystyä perustella perusoikeusnäkökulmasta riittävällä tavalla²²⁶. Rajoitusten hyväksyttävyyden on sidoksissa arvoihin, mutta arvioinnin subjektiivisuutta voi välttää sitomalla se perusoikeusjärjestelmän kokonaistarkasteluun²²⁷. Lisäksi perustuslakivaliokunta on korostanut perusoikeusrajoituksen perustumista *välttämättömyyteen*²²⁸. Rajoituksella ei kuitenkaan voida kajoa perusoikeuden ydinalueen koskemattomuuteen²²⁹, millä tarkoitetaan toimia, jotka jättävät oikeuden vaille minkäänlaista merkitystä²³⁰. Rajoitusten tulee täyttää kansainvälisten ihmisoikeusveloitteiden asettamat vaatimukset²³¹, jolloin säännösten ristiriitatilanteissa tulkinta tulee perustuslakivaliokunnan mukaan, pääsääntöisesti soveltaa niiden kanssa yhdenmukaiseksi²³². Edes perustuslakia ei voida säätää ihmisoikeusso-
pimuksista poiketen²³³.

Vaikka PL:n mukaisia oikeuksia on pääsääntöisesti mahdollista rajoittaa, on muun muassa kielto ihmisarvoa loukkaavasta kohtelusta, perustuslakiuudistuksen lainvalmisteluaineiston mukaan ehdoton, eikä sitä koskevaa oikeutta voida milloinkaan rajoittaa²³⁴. Perustuslakivaliokunnan perusoikeusrajoituksille asettamien yleisten rajoitusedellytysten lista ei ole tyhjentävä²³⁵, mutta ne luo raamit keskeisimmille seikoille, jotka on otettava

²²³ Ks. hyväksyttävyyden vaatimuksesta laajemmin esim. Viljanen 2001, s. 125–204.

²²⁴ Ks. suhteellisuusvaatimuksesta laajemmin esim. Viljanen 2001, s. 205–227.

²²⁵ PeVM 25/1994, s. 5, 8. Perusoikeuskomitea on määritellyt perusoikeusrajoitusten yleisiä edellytyksiä jokseenkin yhdenmukaisella tavalla perustuslakivaliokunnan kanssa (KM 1992:3 vp, s. 378–389). Ks. myös Saraviita 2011, s. 138–141; Viljanen 2001, s. 7, 37–38, 62; Jyränki 2000, s. 294–295. Ks. oikeusturvavaatimuksesta laajemmin esim. Viljanen 2001, s. 151–263.

²²⁶ Saraviita 2011, s. 126.

²²⁷ Viljanen 2001, s. 126–127.

²²⁸ PeVM 25/1994 vp, s. 8; PeVL 33/2000 vp, s. 2–3. Ks. myös Jyränki 2000, s. 293.

²²⁹ PeVM 25/1994 vp, s. 46. Ks. myös HE 309/1993 vp, s. 30; Saraviita 2011, s. 139; Viljanen 2001, s. 7, 38. Jyränki 2000, s. 295. Ks. ydinalueen koskemattomuudesta laajemmin esim. Viljanen 2001, s. 229–250.

²³⁰ Viljanen 2001, s. 123.

²³¹ HE 309/1993 vp, s. 40. Ks. myös Viljanen 2001, s. 7, 38.

²³² PeVM 35/1993 vp, s. 5; PeVM 25/1994, s. 8. Ks. myös Jyränki 2000, s. 295; Saraviita 2011, s. 141; Ojanen 2015, s. 42–47, 72–73.

²³³ HE 309/1993 vp, s. 27. Viljanen on katsonut, että ihmisoikeusvelvollisuuksista poikkeaminen, ei lähtökohtaisesti voi myöskään täyttää rajoitusedellytyksille asetettuja vaatimuksia (Viljanen 2001, s. 62).

²³⁴ HE 309/1993 vp, s. 42. Ks. myös Ojanen 2015, s. 40–41; Viljanen 2001, s. 13, 56–59; Jyränki 2000, s. 53, 62, 291–292.

²³⁵ PeVM vp, s. 5.

huomioon rajoitusedellytysten punninnassa²³⁶. Mikäli jokin edellytys näyttää jäävän punninta-arvioinnissa täyttymättä, se johtaa perusoikeuden ja sen rajoituksen väliseen ristiriitaan²³⁷.

PL:n 19 §:ä koskevan hallituksen esityksen mukaan, lapsen hyvinvoinnin edistämisessä on erityisesti kyse lapsen suojaamisesta väkivallalta, alistamiselta ja hyväksikäytöltä²³⁸. Usein perusoikeusrajoituksen tarkoituksena, on perusoikeuskomitean mukaan, suojata jonkin toisen käsillä olevassa tilanteessa suuremman painoarvon saavan perusoikeuden toteutuminen²³⁹. Tämä johtuu siitä, että perusoikeuksia on tarkasteltava kokonaisuutensa perusteella, mikä johtaa eri oikeuksien väliseen jännitteisyyteen²⁴⁰. Silloinkin, kun rajoitustoimenpiteiden käyttämiseen joudutaan turvautumaan, on taustalla perustuslakivaliokunnan näkemystä mukaillen, PL:n 19.1 §:n mukainen oikeus välttämättömään huolenpitoon, ihmisarvoisen elämän edellytykseksi²⁴¹. Tällä on läheinen yhteys rajoituksille asetettuun hyväksyttävyyysvaatimukseen, jonka mukaan perusoikeuden rajoittamiselle on oltava pätevä syy²⁴². Juuri hyväksyttävyyysvaatimuksen merkitys on korostunut perusoikeuksien ristiriita- eli kollisiotilanteissa²⁴³.

Oikeudesta välttämättömään huolenpitoon tulee subjektiivinen oikeus silloin, kun henkilöllä itsellään ei ole kykyä turvata omaa elämäänsä, yksilöllisen tarpeen arvioinnin perusteella.²⁴⁴ PL:n 19.1 §:n turvaamisessa, on olennaista katsoa lapsen perusoikeuksia laaja-alaisesti, ja suhteuttaa välttämättömää huolenpitoa koskevan oikeuden turvaamisesta johtuvat muut perusoikeuksien rajoitukset siten, että voidaan saavuttaa toisaalta turvaamisen-, toisaalta rajoittamisen näkökulmasta, perusoikeusjärjestelmän kannalta kokonaisuudessaan riittävä tasapaino²⁴⁵. PL 19.1 §:n turvaamisesta säädetään

²³⁶ Viljanen 2001, s. 38.

²³⁷ Viljanen 2001, s. 61.

²³⁸ HE 309/1993 vp, s. 72.

²³⁹ KM 1992:3 vp, s. 382–383.

²⁴⁰ Länsineva 1998, s. 113.

²⁴¹ PeVL 58/2006 vp, s. 3. Ks. myös Pollari & Murto 2016, s. 217.

²⁴² Viljanen 2001, s. 128–129.

²⁴³ Viljanen 2001, s. 142–144.

²⁴⁴ Saraviita 2011, s. 267–268; Jyränki 2000, s. 316–317.

²⁴⁵ Länsineva 1998, s. 114–115.

tarkemmin perustuslakia alemman asteisessa lainsäädännössä²⁴⁶, kuten sosiaalihuoltolain (1301/2014) 12 §:ssä ja 13 §:ssä sekä LSL:ssa.

Lastensuojelun toimenpiteitä toteutettaessa on aina valittava keinot, jotka parhaiten noudattavat EIS:n velvoitteita, kuten myös perustuslakivaliokunta on katsonut.²⁴⁷ Lisäksi muun muassa LOS:n 3 artikla velvoittaa lapsen edun huomioimiseen. PL:n 6 § koskee yhdenvertaisuutta ja pykälän toisessa momentissa sanotaan, ettei ketään saa asettaa eri asemaan iän perusteella. Lisäksi lain kolmannen momentin mukaan perusoikeus koskee myös lapsia, ja heidät tulee ottaa huomioon tasa-arvoisina yksilöinä.²⁴⁸ Saraviita on tuonut esiin, että vaikka PL:n 6 § edellyttää lapsen tasa-arvoista kohtelua, lapsille perusoikeutena turvattuja vapauksia kuitenkin käytännössä rajoitetaan sitä laajemmin, mitä pienemmästä lapsesta on kyse²⁴⁹.

LOS:n 16 artiklan ja EIS 8 artiklan mukaan lapsella on oikeus yksityisyyteen²⁵⁰, ja myös PL:n 10 § koskee yksityisyyden suojaa. Säännöksillä on läheinen yhteys PL:n 7 §:ssä turvattuun oikeuteen, joka koskee henkilökohtaista vapautta ja koskemattomuutta²⁵¹, sekä kieltoa ihmisarvoa loukkaavasta kohtelusta²⁵². Henkilökohtaista vapautta ja koskemattomuutta koskevalla säännöksellä on haluttu turvata myös henkilön itsemääräämisoikeutta ja tahdonvapautta²⁵³. LSL:n 58.1 § täsmentää oikeuden yksityisyyteen koskevan myös lastensuojelulaitoksessa sijoitettuna olevaa lasta. HTL:n 1 §:n säännösten lisäksi lapsen hoidon, kasvatuksen ja kohtelun on turvattava hänen yksityisyyttään.²⁵⁴

LSL:n 11-lukuun kirjatut rajoitustoimenpiteet, ovat luonteeltaan sellaisia, että yhteydenpidon rajoittamista lukuun ottamatta, niitä voidaan toteuttaa ainoastaan

²⁴⁶ HE 309/1993 vp, s. 71–72. Ks. myös Jyränki 2000, s. 317.

²⁴⁷ PeVL 2/1990 vp s. 3.

²⁴⁸ Ks. myös Saraviita 2011, s. 150; Jyränki 2000, s. 313.

²⁴⁹ Saraviita 2011, s. 127.

²⁵⁰ Ks. myös EU:n perusoikeuskirja 7 artikla, KP-sopimus 17 artikla.

²⁵¹ PL:ssa taatulla koskemattomuudella tarkoitetaan sekä yksilön fyysistä että henkistä koskemattomuutta (HE309/1993 vp, s. 47).

²⁵² HE 309/1993 vp, s. 46–47. Ks. myös Jyränki 2000, s. 297.

²⁵³ HE 309/1993 vp, s. 46.

²⁵⁴ Saraviita 2011, s. 146, 149–150; Tuori & Kotkas 2016, s. 644–646; Nieminen 2013, s. 305.

lastensuojelulaitoksiin sijoitettuihin huostaanotettuihin tai kiireellisesti sijoitettuihin lapsiin²⁵⁵. Rajoitusvaltaa voi siis käyttää virkasuhteessa oleva, mutta myös muu henkilö, ellei laissa toisin säädetä, eli myös yksityisissä lastensuojelulaitoksissa.²⁵⁶ LSL:n esitöiden mukaan rajoitustoimenpiteiden yleisten edellytysten säätämällä pyritään vahvistamaan lasten oikeusturvaa ja ylipäätään rajoitustoimenpiteisiin turvautumisen viimesijaisuutta. Rajoitustoimenpiteiden toteuttamisen tulee olla välttämätöntä ja oikeasuhtaista niiden tavoitteeseen nähden.²⁵⁷ LSL:n 61 a §:n (542/2019) mukaan rajoitustoimenpiteitä voidaan kohdistaa lapseen vain siinä määrin, kuin se on sijaishuoltoon johtaneen päätöksen kannalta välttämätöntä tai, kun on kyse lapsen omasta tai toisen henkilön terveydestä tai turvallisuudesta, tai muusta lainsäädännön mukaisen edun välttämättömästä turvaamisesta. LSL:n 61 a §:n säännökset tulee siis ottaa huomioon läpileikkaavasti kaikkia 11-luvussa säädettyjä rajoitustoimia sovellettaessa sen lisäksi, mitä niistä erityisesti säädetään²⁵⁸.

Rajoitustoimenpiteet on toteutettava mahdollisimman turvallisesti ja lapsen ihmisarvoa kunnioittaen²⁵⁹. Rajoitustoimenpiteen tulee perustua lapsen etuun, eikä siihen turvautuminen saa aiheuttaa lapselle tarpeetonta vahinkoa tai haittaa. Rajoitustoimenpide ei siis milloinkaan voi toimia kurinpitokeinona, rangaistuksenluonteisesti tai mielivaltaisesti, taikka olla lasta nöyryyttävää, alistavaa tai millään muullakaan tavalla loukkaavaa²⁶⁰. Lapsen muiden perusoikeuksien toteutumisen turvaamiseen, tulee kiinnittää huomiota, vaikka häneen olisi kohdistettu rajoitustoimenpide²⁶¹. Lisäksi jokaisen rajoitustoimenpiteen edellytysten täytyminen tulee arvioida erikseen²⁶², eikä eri rajoitustoimenpiteitä voida johtaa suoraan edellisestä²⁶³.

²⁵⁵ HE 237/2018 vp, s. 54.

²⁵⁶ Tuori & Kotkas 2016, s. 665; Pollari & Murto 2016, s. 218–219; Hakalehto 2018, s. 246–247, 420–421.

²⁵⁷ HE 237/2018 vp, s. 53–54.

²⁵⁸ HE 237/2018 vp, s. 53–54.

²⁵⁹ HE 225/2004 vp, s. 85.

²⁶⁰ HE 237/2018 vp, s. 54; HE 225/2004 vp s. 60, 62. Ks. myös Pollari & Murto 2016: 218–219; Jyränki 2000, s. 297.

²⁶¹ HE 225/2004 vp, s. 84.

²⁶² HE 225/2004 vp, s. 85.

²⁶³ HE 237/2018 vp, s. 54.

Eduskunnan oikeusasiamiehen tarkastusraportin EOAK/1353/2018, 3.7.2018, mukaan koulukodin olisi tullut arvioida rajoitustoimenpiteiden käytön yleisten edellytysten täyttymistä yksilöllisesti ja rajoituskohtaisesti erikseen. Rajoitustoimenpiteet olisi tullut kirjata ja niistä olisi täytynyt tehdä päätös. Lisäksi rajoitustoimet olivat johtaneet lapsen kannalta kumuloituviiin muihin seuraamuksiin.²⁶⁴

Lapsen oma mielipide tulisi selvittää mahdollisuuksien mukaan ja ottaa huomioon hänen uskonnollinen ja kulttuurinen taustansa²⁶⁵ rajoitustoimenpiteen toteuttamisessa.²⁶⁶ Rajoitustoimenpiteen käyttö on LSL:n 61 a §:n 3 momentin mukaan lopetettava heti, kun se ei enää ole tarpeen. Perustuslakivaliokunta on korostanut, että rajoitustoimenpiteen tulee aina perustua lainsäädäntöön²⁶⁷, eikä rajoitusta voi tehdä lapsen, huoltajan tai lapsen edustajan suostumuksen perusteella.²⁶⁸ Vaikka perusoikeusjärjestelmä vahvistaa yksilön itsemääräämisoikeutta, ei yksilön ole suostumuksen perusteella kuitenkaan mahdollista luopua perusoikeuksistaan, niiden perustavaa laatua ilmentävän luonteen vuoksi²⁶⁹.

Perustuslakivaliokunta on lausunnossaan painottanut rajoitustoimenpiteiden osalta, yleisistä hallinto-oikeudellisistakin oikeusperiaatteista, suhteellisuus- ja tarkoitussidonnaisuuden periaatteiden merkitystä, ja katsonut sen tarkoittavan kieltoa käyttää rajoitustoimenpiteitä rangaistuskeinona²⁷⁰. Valtaa tulee käyttää vain siinä suhteessa kuin se tavoitteen saavuttamisen kannalta on välttämätöntä ja valtaa käytetään vain laissa säädettyyn tarkoitukseen, yhdenmukaisesti perustuslakivaliokunnan antaman tulkintaohjeen kanssa. Lisäksi rajoitusperusteiden tulee olla yleisesti hyväksyttäviä ja rajoitustoimenpidettä arvioitaessa, valitaan lapsen perusoikeuksiin vähiten kajoava keino.²⁷¹

²⁶⁴ EOAK/1353/2018, s. 67, 73.

²⁶⁵ Ks. PL 11 §, EIS 9 artikla, LOS 14 artikla, EU:n perusoikeuskirja 10 artikla.

²⁶⁶ HE 237/2018 vp, s. 54.

²⁶⁷ PeVL 12/1998 vp, s. 2. Ks. myös Viljanen 2001, s. 80–81.

²⁶⁸ PeVL 27/1998 vp, s. 2; PeVL 19/2000, s. 3–4. Ks. myös HE 225/2004 vp, s. 62, 84–85; HE 237/2018 vp, s. 54; Viljanen 2001, s. 113–114; Nieminen 2013: 363, Tuori & Kotkas 2016: 181–182, 665 – 666; Rätty 2019, s. 566; Saastamoinen 2020, s. 4–5; Valvira 1/2013: 12–13.

²⁶⁹ Viljanen 2001, s. 107–109.

²⁷⁰ PeVL 58/2006 vp, s. 3. Ks. myös esim. Rätty 2019, s. 570.

²⁷¹ PeVL 58/2006 vp, s. 3–4. Ks. myös HE 225/2004 vp, s. 62, 84–85; HE 237/2018 vp, s. 54; Nieminen 2013, s. 363; Tuori & Kotkas 2016, s. 181–182, 665 – 666; Rätty 2019, s. 568–569; Saastamoinen 2020, s. 4–5; Valvira 1/2013, s. 12–13.

3 Lapsen ja omaisuuteen kohdistuvat rajoitustoimenpiteet

3.1 Aineiden ja esineiden haltuunotto

PL:n 15 § koskee jokaisen oikeutta omaisuuden suojaan²⁷². Omaisuuden suojaa koskevaa sääntelyä ei löydy LOS:sta, mutta kansainvälisiä säännöksiä löytyy esimerkiksi EIS:n 1. lisäpöytäkirjan 1 artiklasta ja EU:n perusoikeuskirjan vapausoikeuksia koskevan II-luvun 17 artiklasta. PL:n sääntely kattaa sekä omaisuuden käyttöön liittyvät mahdolliset rajoitukset että omaisuuden haltuunoton²⁷³. Lapsen ollessa sijaishuollossa, kyseisen perusoikeuden rajoittaminen saattaa tulla kyseeseen hyväksyttävien ja painavien syiden perusteella siten, kuin perustuslakivaliokunta on määritellyt, ja kun rajoituksen tarkoituksena on suojata lapsen omien tai toisen henkilön muiden perusoikeuksien toteutumista²⁷⁴. PL:n 15 §:n tarkoittamaa oikeutta rajoitettaessa, tulee perustuslakivaliokunnan mukaan, ottaa huomioon perusoikeuksien rajoittamisen yleiset edellytykset, kuten suhteellisuusperiaate²⁷⁵.

LSL:n 65 § (542/2019) koskee aineiden ja esineiden haltuunottoa. Pykälän mukaiset aineet ja esineet voidaan jakaa kolmeen ryhmään, ja haltuunotto on mahdollista tehdä lastensuojelulaitoksen johtajan tai muun henkilökuntaan kuuluvan toimesta. Mikäli haltuunoton jälkeen ainetta tai esinettä ei palauteta lapselle, tulee asiassa tehdä perusteltu hallintopäätös, josta on mahdollista valittaa hallinto-oikeuteen²⁷⁶. Mikäli aine tai esine palautetaan lapselle haltuunoton jälkeen, on huolellisella kirjaamisella merkitystä, koska kyse on silloin tosiasiallisesta toiminnasta. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on seuraavassa ratkaisussaan katsonut kirjaamisella olevan kiinteä yhteys laillisuusvalvontaan.

²⁷² Perusoikeudet kuuluvat jokaiselle, myös lapselle. Ks. KM 1992:3, s. 182; KKO 2008:93, kohta 10.

²⁷³ HE 309/1993 vp, s. 62. Ks. myös Jyränki 2000, s. 309.

²⁷⁴ PeVL 5/2006 vp, s. 2, 4–5; PeVL 6/1998 vp, s. 2.

²⁷⁵ PeVM 25/1994 vp, s. 4–5. Ks. myös Jyränki 2000, s. 309–310.

²⁷⁶ Rätty 2019, s. 634–635; Saastamoinen 2020, s. 137–139.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on 27.6.2019 tarkastusraportissaan EOAK/5916/2018 huomauttanut laitosta perusteluiden merkityksestä, rajoitustoimenpiteitä koskevassa päätöksenteossa, ja toisaalta kirjaamisen tärkeydestä tosiasiallisessa toiminnassa rajoitustoimenpiteisiin liittyen, oikeusturvan ja valvonnan kannalta. Lisäksi apulaisoikeusasiamies muistutti, ettei rajoitustoimenpiteitä voi käyttää rangaistuskeinona.²⁷⁷

Aineet ja esineet voivat olla ensinnäkin lapsen hallussa olevia päihtymiseen tarkoitettuja aineita, ja niiden käyttöön tarkoitettuja välineitä²⁷⁸. Toisen ryhmän muodostavat aineet ja esineet, joiden ominaisuudet soveltuvat vaarantamaan lapsen omaa tai toisen henkilön terveyttä, henkeä tai turvallisuutta, tai vahingoittamaan omaisuutta, silloin jos lisäksi pidetään todennäköisenä, että lapsi käyttää ainetta tai esinettä edellä mainittuihin tarkoituksiin. Kolmanneksi voidaan ottaa haltuun lapsen oman tai muiden lasten sijaishuollon järjestämistä taikka laitoksen yleistä järjestystä vakavasti vaarantavat aineet tai esineet.²⁷⁹

3.1.1 Päihtymistarkoituksessa käytettävät aineet

Saastamoisen mukaan päihdyttävänä pidettävien aineiden määrittäminen on käytännössä selkeää²⁸⁰. Rädyn mukaan keskeistä on aineen käyttötarkoituksen arvioiminen, ja lisäksi hän katsoo sääntelyn velvoittavan lastensuojelulaitoksen henkilökunnan yksiselitteisesti myös päihteiden käyttöön soveltuvien välineiden haltuunottamiseen²⁸¹. Alkoholilain (1102/2017) mukaiset alkoholijuomat ja muut alkoholipitoiset aineet ovat LSL:n 65 §:n tarkoittamia aineita. Alkoholilain 83 § kieltää alkoholin hallussapidon alaikäiseltä ja vahvistaa osaltaan LSL 65 §:ssä säädettyä mahdollisuutta ottaa haltuun lapsen hallussa olevat päihdyttävät aineet. Lisäksi huumausaineet ja lääkkeet sekä muut päihtymistarkoituksessa käytettävät, haisteltavat liuottimet voidaan katsoa LSL:n 65 §:ssä

²⁷⁷ EOAK/5916/2018, s. 18–19, 21.

²⁷⁸ Näiden LSL:n 65 §:n 1 momentin mukaisten aineiden ja esineiden haltuunotto on mahdollinen myös luvatta laitoksesta poistuneen lapsen palauttamista koskevan LSL:n 69a §:n (542/2019) 4 momentin nojalla.

²⁷⁹ HE 237/2018 vp, s. 30.

²⁸⁰ Saastamoinen 2020, s. 94.

²⁸¹ Rätty 2019, s. 626.

tarkoitetuiksi aineiksi²⁸². LOS:n 33 artiklassa säädetään velvollisuudesta suojella lasta huumeiden ja psykotrooppisten aineiden käyttämiseltä.

Tupakkatuotteiden osalta lainsäädäntö ei ole ollut yhtä selkeä²⁸³. Lapsen edun ensisijaisuuden lisäksi LOS:n 3 artiklan 3 kohdassa velvoitetaan sopimusvaltiota takaamaan, että lastensuojelulaitoksissa kiinnitetään huomiota muun muassa terveyden turvaamiseen. Perustuslakiuudistuksen lainvalmisteluaineiston mukaan, PL:n 20 §:n oikeus terveelliseen ympäristöön tulee tulkita laajasti, ja että se näin käsitettynä turvaisi yksilöiden välitöntä ja välillistä sairastumisen riskiä, sekä ympäristön viihtyisyyden²⁸⁴. LSL:n 1 §:n ja 4 §:n sekä HTL:n 1 §:n ja 4 §:n mukaan lapsen hyvinvointi ja turvallinen kasvuympäristö tulee turvata.

3.1.2 Tupakkatuotteiden haltuunottaminen

Tupakkalain (549/2016) 1 §:n mukaan tupakkalain tavoitteena on ehkäistä tupakoinnin aloittamista ja sen aiheuttamaa nikotiiniriippuvuutta, edistää tupakka- ja muiden vastaavien tuotteiden käytön lopettamista sekä suojata väestöä savulle altistumiselta. Näin suojellaan myös lasta tupakan terveyshaitoilta. Tupakkalain 118 §:n mukaan alaikäisiä lapsia koskee tupakan hallussapitokielto ja tupakointikiellosta säädetään saman lain 74 §:n kolmannessa kohdassa esi- ja perusopetuksen, sekä ammatillisen koulutuksen ja lukiopetuksen osalta. Lisäksi 76.1 § kieltää tupakointitilan järjestämisen sisätiloihin sellaisessa tilassa, joka on tarkoitettu pääasiassa alaikäisten käyttöön. Tupakkalaki itsessään ei sisällä sääntelyä alaikäisellä olevien tupakkatuotteiden haltuunottamisesta.

²⁸² HE 225/2004 vp, s. 13–14.

²⁸³ Rätty 2015, s. 568–570.

²⁸⁴ HE 309/1993 vp, s. 66. Säännöksellä on kuitenkin kiinteämpi yhteys laajemmassa mielessä ympäristökysymyksiin ja ihmisten vaikutusmahdollisuuksiin, minkä vuoksi säännöksen soveltaminen lastensuojelulaitoksissa jäänee teoreettiseksi. Ks. myös Ojanen 2015, s. 25–26; Jyränki 2000, s. 321–322.

Valviran tupakkalain valvontaohjelman mukaan, on riskitekijöitä arvioitaessa, kiinnitettävä erityistä huomiota lasten ja nuorten tupakan savulle altistumiselle²⁸⁵. Valvira on katsonut tupakointikiellon sisältävän myös esimerkiksi nuuskan käytön kieltämisen, lasten käyttöön tarkoitetulla alueella, niin sisä- kuin ulkotiloissakin²⁸⁶. Saastamoinen on huomauttanut, että ilman tupakoinnin kieltävää pykälääkin, alueen haltijalla on oikeus määrätä alueensa savuttomaksi, ja kun otetaan huomioon, ettei alaikäisten tupakointia voida pitää hyväksyttävänä, tulee lastensuojelulaitosten myös rajoittaa tupakointia alueellaan²⁸⁷. Kuitenkaan aiemmin voimassa ollut LSL:n 65 § (417/2007), ei katsonut tupakatuotteiden olevan sellaisia aineita, jotka olisi ollut mahdollista ottaa lapselta haltuun.

Ennen nykyisin voimassa olevan LSL:n muutosta, tupakan ei voitu katsoa olevan LSL:n 65 §:n tarkoittama päihdyttävä aine, eikä lain esitöissäkään otettu siihen kantaa²⁸⁸. Saastamoinen mukaan se, ettei LSL, eikä hallituksen esitys ottanut kantaa tupakkatuotteiden haltuunottoon, ilmeni epäselvyytenä lastensuojelulaitosten jokapäiväisessä elämässä. Ristiriitaista oli myös se, mikä lasketaan lapsen omaa tai toisen henkilön, terveyttä tai henkeä vaarantavaksi aineeksi. Tupakan kohdalla ei yleensä voida katsoa sen vaarantavan välittömästi terveyttä tai henkeä, vaikka terveyden vaarantuminen sekä riippuvuuden aiheutuminen pitkällä aikavälillä on selvä.²⁸⁹ LSL:n 65 §:ä haltuunotosta ei voitu näin ollen soveltaa koskemaan tupakkatuotteita, vaikka esimerkiksi Rätty näki haltuunoton olevan mahdollinen kasvatuksellisenä keinona ja kiinnittämällä huomiota lapsen ikään²⁹⁰.

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuksen mietinnön mukaan tupakointia koskevat kiellot ovat merkittävän tärkeitä lasten käyttäytymisnormien ja tupakanvastaisen kasvatuksen kannalta. Mietintö ei ilmentänyt kuitenkaan tarvetta tehdä alaikäisten tupakan hallussapidosta rangaistavaa tai siirtää sitä koskevaa valvontaa poliisille, mutta perustelujen mukaan erilaisilla kielloilla voidaan silti tukea lasten parissa työskentelevien keinoja rajoittaa

²⁸⁵ Valviran Valvontaohjelmia 3/2019, s. 11.

²⁸⁶ Valvira 2016.

²⁸⁷ Saastamoinen 2018, s. 66.

²⁸⁸ HE 225/2004 vp.

²⁸⁹ Saastamoinen 2018, s. 64–65, 75.

²⁹⁰ Rätty 2015, s. 568.

tupakointia²⁹¹. Myös tupakkalakia koskevassa hallituksen esityksessä eduskunnalle, ilmenee selvästi näkemys, ettei alaikäisten tupakointia voida hyväksyä negatiivisten terveysvaikutusten takia, ja että tupakointikiellot vähentävät lasten ja nuorten asenteissa yleistä tupakoinnin hyväksyttävyyttä²⁹².

Kuten Rätty²⁹³ on katsonut, myös oikeuskäytännön perusteella näyttäisi siltä, että tupakkatuotteiden haltuunottaminen lapselta, olisi ollut mahdollista jo ennen nykyisin voimassa olevaa tupakkatuotteita koskevaa sääntelyä, Turun hallinto-oikeuden vuonna 2011 ja 2013 tekemien ratkaisujen perusteella.

Turun hallinto-oikeuden 9.12.2011 antamassa ratkaisussa 11/0764/2 lastenkodin ohjaaja oli tehnyt valituskelpoisen päätöksen aineiden ja esineiden haltuunotosta ottamalla tupakka-askin haltuun lastenkotiin sijoitettuna olleen huostaanotetun 16-vuotiaan nuoren hallusta LSL 65.1 §:n perusteella. Ratkaistavana oli kysymys siitä, oliko haltuunotto koskien tupakkatuotetta ollut lainmukainen. Turun HaO perusteli ratkaisuaan lainsäätäjän tarkoituksen (HE 225/2004) mukaan, jonka perusteella lapsen hallusta tulee poistaa sellaiset aineet ja esineet, joiden hallussapito on muun lainsäädännön nojalla kielletty. Turun HaO perusteli ratkaisunsa LSL:n esitöiden sekä alaikäisen tupakkatuotteiden hallussapitoa koskevan, silloisen tupakkalain 11 §:n (vastaa nykyisen lain 118 §:ä) perusteella ja katsoi haltuunoton olleen mahdollinen ja lainmukainen.

Sen sijaan Turun hallinto-oikeuden 20.8.2013 ratkaisemassa asiassa 13/0550/2 oli kyse siitä, kun lastensuojelulaitoksen sosiaalityöntekijä oli ottanut haltuun LSL 65.1 §:n nojalla tekemällään päätöksellä, 15-vuotiaalta nuorelta kaksi sähkö tupakkaa ja täyttöneesteen. Turun HaO katsoi tapauksessa, että LSL:n esitöiden (HE 225/2004) perusteella, lapsen hallusta voidaan ottaa sellaiset aineet ja esineet, joiden hallussapito on muun lainsäädännön nojalla kielletty ja silloisen tupakkalain 11 §:n (nykyisin 118 §) perusteella tupakkatuotteiden hallussapito oli kielletty alle 18-vuotiaalta. Vuonna 2013 voimassa olleessa tupakkalaissa ei kuitenkaan ollut säädetty sähkö tupakan lukemisesta tupakkatuotteeksi, ja sen vuoksi Turun HaO katsoi, ettei sähkö tupakoita ja täyttöneestettä voitu ottaa haltuun.

Viimeisin LSL:n muutos on selkiyttänyt oikeustilaa, ja haltuunottoa koskevaan aineiden ja esineiden listaan on lain tasolla lisätty tuotteet, jotka ovat tupakkalain nojalla kiellettyjä alaikäisiltä. Tupakkalain 2 §:ssä määritellään kyseisen lain tarkoittamia aineita. Lista on pitkä ja pitää sisällään muun muassa erilaisia poltettavia ja savuttomia, tupakkaa

²⁹¹ StVM 14/2010 vp, s. 3.

²⁹² HE 15/2016 vp, s. 48, 53, 62.

²⁹³ Rätty 2015, s.568.

sisältäviä ja sisältämättömiä tuotteita. Lastensuojelulain lainvalmisteluaineiston mukaan, tupakkatuotteet voidaan ottaa lapselta haltuun silloin, kun lapsi pitää niitä näkyvillä tai käyttää niitä²⁹⁴. Sen sijaan tupakkatuotteiden haltuunottamiseksi, ei voida turvautua muiden rajoitustoimenpiteiden käyttämiseen²⁹⁵, kuten kiinnipitämiseen tai henkilöntarkastukseen. Tupakkatuotteet voidaan kuitenkin ottaa Rädyn mukaan haltuun, mikäli ne löytyvät muulla perusteella tehdyn rajoitustoimenpiteen yhteydessä²⁹⁶.

Lastensuojelulaitoksella ei kuitenkaan vieläkään ole velvollisuutta haltuunotolle²⁹⁷, ja sitä tulisi arvioida tapauskohtaisesti siten, että punnitaan haltuunoton lapselle aiheuttamaa haittaa tilanteen valossa²⁹⁸. Hallituksen esityksen mukaan, tulee arvioida lapsen tupakkatuotteen käyttämisen ”hyväksyttävyyttä”. Tavoitteena tulisi kuitenkin olla lapsen tupakoinnin lopettaminen tukemalla ja kannustamalla²⁹⁹, mahdollistamalla lapselle tosiasialliset keinot siihen, ja tarjoamalla mahdollisuus turvautua lääkärin tarpeelliseksi arvioimiin vieroittautumista tukeviin lääkkeisiin.³⁰⁰ Lain esityöt jättävät avoimeksi kysymyksen siitä, mitä voidaan pitää *hyväksyttävänä* syynä lapsen tupakkatuotteiden käytölle, mikä saattaa johtaa edelleen tulkintaongelmiin lastensuojelulaitoksissa, lasten tupakkatuotteiden käyttöön puuttumiselle.

3.1.3 Muut aineet ja esineet

Muita aineita ja esineitä, joita haltuunotto LSL:n 65 §:n mukaan koskee, ovat lapsen itsensä tai toisen henkilön vahingoittamiseen soveltuvia esineitä, kuten aseita ja räjähteitä, ja joiden hallussapito on muun lainsäädännön nojalla kiellettyä tai luvanvaraista³⁰¹. Järjestyslain (612/2003) 9 § täsmentää vaaralliseksi katsottavien esineiden listaa ja 10 §

²⁹⁴ HE 237/2018 vp, s. 55.

²⁹⁵ HE 237/2019 vp, s. 55. Ks. myös Rätty 2019, s. 631–632.

²⁹⁶ Rätty 2019, s. 631.

²⁹⁷ HE 237/2018 vp, s. 55. Ks. myös Rätty 2019, s. 631.

²⁹⁸ HE 237/2019, s. 55. Ks. myös Saastamoinen 2020, s. 125.

²⁹⁹ Saastamoinen 2020, s. 126.

³⁰⁰ HE 237/2018 vp, s. 55. Ks. myös Rätty 2019, s. 632.

³⁰¹ Rätty 2019, s. 626–627; Saastamoinen 2020, s. 96–97.

niiden hallussapitoa. LSL:n 65 § koskee myös lapsen itsensä valmistamia esineitä silloin, kun niiden käyttötarkoitus on mainittu pykälässä. Alkuperäisellä käyttötarkoituksella ei katsota olevan merkitystä, vaan sillä, mihin ainetta tai esinettä on tarkoitettu käyttää. Esimerkiksi liima ja sakset saattavat olla toisen lapsen hallussa askarteluvälineitä, siinä missä ne toiselle lapselle merkitsevät liiman haistelua päihtymistarkoituksessa tai sakset keinoa vahingoittaa itseä tai toista henkilöä. Lapsen itsensä tai toisen henkilön vahingoittamiseen soveltuvan esineen haltuunottoa koskeva sääntely sisältää harkintavaltaa, jonka mukaan haltuunoton tulisikin perustua vahingoittamistarkoituksen arvioimiseen ja sen todennäköisyyteen.³⁰² Seuraavassa eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen tarkastuksella tekemien havaintojen perusteella, lastensuojelulaitoksen käytännöissä aineiden ja esineiden haltuunotossa ei oltu kiinnitetty huomiota vaadittuihin edellytyksiin, minkä lisäksi kirjaaminen oli ollut puutteellista.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on 18.3.2019 tarkastusraportissaan EOAK/4099/2018 kiinnittänyt huomiota siihen, että lasten kertomusten mukaan laitoksen hoito- ja kasvatushenkilöstö oli vaihtuvista syistä ottanut lapsilta haltuun muun muassa puhelimen, minkä lisäksi käyttövarat oli otettu laitoksen haltuun säännönmukaisesti. Haltuunottoihin liittyvä päätöksenteko oli ollut apulaisoikeusasiamiehen mukaan puutteellista. Lisäksi hän kiinnitti huomiota vaatimukseen haltuunoton tapauskohtaisten edellytysten täyttymiseen, ja muistutti, ettei haltuunotto voi tapahtua rangaistuksenluonteisesti.³⁰³

Muu aine tai esine, joka haittaa sijaishuollon järjestämistä saattaa olla kyseessä silloin, kun on vaarana, että lapsi esimerkiksi käyttää jotakin kulkuneuvoa laitoksesta karkaamiseen. Muu laitoksen yleiseen järjestykseen vaikuttava esine voi olla vaikkapa musiikki-soitin, joka aiheuttamansa melun vuoksi haittaa kohtuuttomasti muiden arkea laitoksessa³⁰⁴. Rätty ja Saastamoinen ovat molemmat painottaneet sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen yleisen järjestyksen vaarantavien esineiden haltuunotossa kiinnitettävän huomiota välttämättömyydedellytyksen täyttymiseen³⁰⁵. Aineet ja esineet voidaan ottaa

³⁰² Rätty 2019, s.627; Saastamoinen 2020, s. 100–101, 103.

³⁰³ EOAK/4099/2018, s. 32, 60.

³⁰⁴ Rätty 2019, s. 628; Saastamoinen 2020, s. 104.

³⁰⁵ Rätty 2019, s. 628–629; Saastamoinen 2020, s. 103, 105.

laitoksen haltuun pysyvästi tai väliaikaisesti, jolloin ne voidaan palauttaa viimeistään sijaishuollon päättyessä.³⁰⁶

3.1.4 Puhelimen haltuunotto

Teknologiakehityksen myötä, on käytännössä yhä useammin jouduttu pohtimaan lapsen oman puhelimen haltuunottoon liittyviä erityisiä kysymyksiä. Lastensuojelulaitosten henkilökunta joutuu arvioimaan puhelimen haltuunottoa ensinnäkin kasvatuksellisesta ja toisaalta yhteydenpidon turvaamisen näkökulmasta. Arvioitavaksi tulee sijaishuollon järjestämisen tai laitoksen yleisen järjestyksen vaarantuminen puhelimen käytön perusteella.³⁰⁷

Sijaishuollon järjestämisessä saattaa esiintyä esimerkiksi lapsen öiseen aikaan tapahtuvaa puhelimen käyttöä, mikä voi aiheuttaa lapselle väsymystä päiväsaikaan ja siten häiritä hänen koulunkäyntiään. Tällöin ei kuitenkaan ole välttämättä tarpeen tehdä päätöstä esineen haltuunotosta, vaan puhelin voidaan ottaa laitoksen haltuun yön ajaksi kasvatuksellisilla perusteilla.³⁰⁸

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on 25.7.2019 ratkaisussaan EOAK/5685/2019 todennut, että lastensuojelulaitoksessa kasvavalla lapsella on muiden lasten tavoin oikeus käyttää omaa puhelinta. Lapsen puhelinta ei voida ottaa laitoksen haltuun kurinpitokeinona tai varmuuden vuoksi, eikä myöskään ilman kasvatuksellisilla seikoilla perusteltavaa syytä. Siinä tapauksessa, että puhelimen käyttö häiritsee lapsen lepoa öiseen aikaan, eikä lapsi kykene itsenäisesti huomautuksen jälkeenkään rajoittamaan puhelimen käyttöään, on puhelin mahdollista ottaa laitoksen haltuun yön ajaksi, lapsen kasvun ja kehityksen turvaamiseksi.³⁰⁹

Lapsen kasvu ja kehitys voivat vaarantua puhelimen käytön perusteella, myös lapsen muusta käyttäytymisestä johtuen.

³⁰⁶ Rätty 2019, s. 626–628.

³⁰⁷ Rätty 2019, s. 628–629; Saastamoinen 2020, s. 105, 110.

³⁰⁸ Rätty 2019, s. 604, 629; Saastamoinen 2020, s. 110, 117.

³⁰⁹ Ks. myös EOAK/2777/4/12 ja EOAK/1353/2018, s. 30.

Helsingin hallinto-oikeus arvioi 7.3.2017 ratkaisussaan (dnro 15355/16/6136) puhelimen välityksellä tapahtuvan, toistuvan lapsen rajattoman käytöksen ja sisällön jakamisen sosiaalisessa mediassa, sekä siitä lapselle aiheutuvan jälkikäteisen huonovointisuuden, masentuneisuuden ja itsetuhoisuuden, vaarantavan vakavasti lapsen terveyttä ja kehitystä. Lievemmillä keinoilla puuttuminen ei ollut osoittautunut tapauksessa riittäväksi, ja sen johdosta puhelimen haltuunottoa koskevaa päätöstä ei tullut muuttaa.

Puhelinta saatetaan myös käyttää rikolliseen toimintaan tai huumausaineiden käyttämiseen liittyvään viestintään, tai vaikkapa karkumatkan suunnitteluun³¹⁰. Lisäksi puhelimen käytöllä voidaan aiheuttaa haittaa laitoksen yleiselle järjestykselle, esimerkiksi kuvaamalla luvatta laitoksen muita lapsia.³¹¹ Puhelimen epäasiallisen käytön yhteydessä joudutaan väistämättä pohtimaan tilannetta tapauskohtaisesti sen osalta, tulisiko asiassa tehdä päätös esineen haltuunotosta, yhteydenpidon rajoittamisesta tai kenties molemmista³¹². Mikäli puhelin päätetään haltuunottoa, se ei saa estää lapsen yhteydenpitoa³¹³. Saastamoinen katsoo, että puhelimen haltuunotto edellyttää lähtökohtaisesti myös yhteydenpidon rajoittamista koskevan päätöksen tekemistä, koska puhelimen haltuunotto rajoittaa kyseistä oikeutta tosiasiallisesti³¹⁴.

3.2 Henkilöntarkastus

Ennen vuonna 2020 voimaan tulleita lastensuojelulain muutoksia, oli säännökset henkilöntarkastuksesta ja henkilönkatsastuksesta kirjattu samaan pykälään. Nykyisin LSL:n 66 §:ssä (542/2019) säädetään henkilöntarkastuksesta, joka on yhdenmukainen pakkokeinonlain (806/2011) vastaavan sääntelyn kanssa³¹⁵. Henkilöntarkastus voidaan suorittaa silloin, kun herää perusteltavissa oleva epäily siitä, että lapsella saattaa olla hallussaan LSL:n 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja aineita tai esineitä³¹⁶.

³¹⁰ Rätty 2019, s. 628; Saastamoinen 2020, s. 110.

³¹¹ Rätty 2019, s. 628–629; Saastamoinen 2020, s. 110–111.

³¹² Rätty 2019, s. 628–629; Saastamoinen 2020, s. 113–114.

³¹³ Rätty 2019, s. 604, 629; Saastamoinen 2020, s. 449.

³¹⁴ Saastamoinen 2020, s. 114.

³¹⁵ HE 225/2004 vp, s. 90.

³¹⁶ Laitoksen ulkopuolella tapahtuva henkilöntarkastus on mahdollinen luvatta laitoksesta poistuneen lapsen palauttamista koskevan LSL:n 69a §:n 4 momentin nojalla.

Perusteltavissa oleva epäily voi perustua lapsen tapaan käyttäytyä tai hänestä lastenko-dille tehtyyn ilmoitukseen³¹⁷. LSL:n 65.1 §: tarkoittamia aineita voivat olla esimerkiksi päihteet ja esineet, jotka on tarkoitettu niiden käyttämiseen. Lisäksi lapsen itsensä- tai toisen henkilön vahingoittamiseen tarkoitettujen aineiden ja esineiden löytämiseksi voi-daan tehdä henkilöntarkastus.³¹⁸ Sen sijaan esimerkiksi tupakkalain tarkoittamat tuot-teet eivät ole tässä tarkoitettuja aineita³¹⁹. Henkilöntarkastusta ei myöskään voi kohdis-taa lapseen, vaikka hänellä epäiltäisiin olevan hallussaan varastettua tavaraa, vaan täl-löin poliisi on velvollinen selvittämään asiaa³²⁰. Saastamoinen on lisäksi katsonut, että lapsen oma puhelin ei voisi olla henkilöntarkastuksella etsittävä esine, koska lähtökoh-taisesti puhelin voidaan ottaa haltuun LSL:n 65 §:n 3 momentin mukaisesti³²¹.

Henkilöntarkastuksen suorittajan tulee olla lastensuojelulaitoksen johtaja tai muu hänen määräämänsä hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva, yhdessä toisen työntekijän kanssa³²². Esitöiden mukaan paikalla tulisi lähtökohtaisesti olla kaksi henkilöä, jotta muun muassa tarkastuksen asiamukaisuutta voitaisiin paremmin jälkikäteen arvioida, siinä tapauksessa, että lapsi ja tarkastuksen suorittanut henkilö ovat kokeneet tilanteen eri tavoin.³²³ Henkilöntarkastuksen suorittamisen aikana läsnäolevien lastensuojelulai-toksen työntekijöiden, tulee lähtökohtaisesti olla samaa sukupuolta kuin lapsi, ellei se ole tilanteessa mahdotonta, ja toimenpiteen välitön suorittaminen on välttämätöntä lap-sen oman tai toisen henkilön turvallisuuden takaamiseksi.³²⁴

Henkilöntarkastuksessa tulee turvata lapsen oikeus fyysiseen koskemattomuuteen kun-nioittamalla hänen sukupuoli-identiteettiään, ihmisarvoaan ja yksityisyyttään toimimalla mahdollisimman hienovaraisesti³²⁵. Rädyn mukaan erityistä huomiota tulee lisäksi

³¹⁷ Rätty 2019, s. 637; Saastamoinen 2020, s. 162–163.

³¹⁸ Rätty 2019, s. 637; Saastamoinen 2020, s. 169–170.

³¹⁹ Saastamoinen 2020, s. 171.

³²⁰ Saastamoinen 2020, s. 173.

³²¹ Saastamoinen 2020, s. 170–171.

³²² Ks. tarkemmin esim. Saastamoinen 2020, s. 184–186.

³²³ HE 225/2004 vp, s. 91.

³²⁴ Ks. lisää esim. Saastamoinen 2020, s. 187–188.

³²⁵ HE 225/2004 vp s. 91–92. Ks. myös esim. Rätty 2019, s. 637.

kiinnittää lapsen ikään, kehitystasoon³²⁶ sekä uskonnolliseen³²⁷- ja kulttuuriseen³²⁸ taustaan³²⁹. Lainsäätäjä on henkilöntarkastuksen käsitettä määritellesään kiinnittänyt huomiota lapsen PL:n 10 §:n mukaiseen perusoikeuteen yksityiselämän suojasta sekä PL:n 7 §:n 3 momentin mukaiseen henkilökohtaisen koskemattomuuden suojaan sekä oikeusturvavaatimukseen liittyvää lapsen oikeutta ihmisarvoiseen kohteluun³³⁰. PL:n 10 §:n mukaiseen oikeuteen sisältyy itsemääräämisoikeus ja fyysinen koskemattomuus³³¹. EIS:n 3 artikla pitää niin ikään sisällään vaatimuksen ihmisarvoa kunnioittavasta kohtelusta.³³²

Henkilöntarkastus voi pitää sisällään muun muassa taskujen tarkastamisen ja tyhjentämisen taikka repun tutkimisen. Tarkastuksia ei voi suorittaa säännönmukaisesti, vaan sen perusteena tulee olla perusteltavissa oleva epäily LSL:n 65 §:n mukaisten aineiden tai esineiden hallussa pitämisestä.³³³ Tarkastuksia ei voida kohdistaa sijaishuoltoapaikan lapsiin rutiininomaisesti tiettyjen edellytysten täytyessä tai laitoksen yleisten sääntöjen perusteella, esimerkiksi aina kotijaksolta palattaessa³³⁴.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on 18.12.2014 ratkaisuissaan EOAM 3116/4/13, 3321/4/13, 3604/4/13 ja 3667/4/13, ottanut kantaa yksityisen lastensuojelulaitoksen menettelykäytäntöihin koskien henkilöntarkastusta ja -katsastusta. Kantelijan mukaan lapsi oli määrätty henkilöntarkastukseen ja -katsastukseen säännönmukaisesti aina hänen palatessa esimerkiksi ulkoilemasta ja lisäksi hänen oli tullut riisuutua alasti. Lastensuojelulaitokselta saadun selvityksen mukaan henkilöntarkastus ja -katsastus suoritettiin ainoastaan laitokseen tultaessa ja tapauksesta toimitetun ohjaajan laatiman erillisen selvityksen mukaan, lasta ei oltu pyydetty riisuutumaan alasti. Lastensuojelulaitoksen ja sosiaalitoimen selvityksen mukaan kantelijan lapseen oli kohdistettu henkilöntarkastusta ja -katsastusta koskevat toimenpiteet vain kerran. Selvityksen mukaan henkilöntarkastuksen oli suorittanut lapsen kanssa samaa sukupuolta oleva henkilö, ilman toisen henkilön läsnäoloa. Henkilönkatsastusta koskevan selvityksen mukaan tilanteessa oli kuitenkin ollut läsnä myös toinen eri sukupuolta oleva henkilö. Lastensuojelulaitoksen oman ohjeistuksen mukaan lasta pyydettiin riisumaan vaatteensa kokonaan

³²⁶ HE 225/2004 vp, s. 91.

³²⁷ PL 11 §.

³²⁸ PL 17 §.

³²⁹ Rätty 2019, s. 634. Näin myös Saastamoinen 2020, s. 174.

³³⁰ HE 225/2004 vp, s. 90. Ks. myös Jyränki 2000, s. 297–298.

³³¹ HE 309/1993 vp, s. 53.

³³² Myös EU:n perusoikeuskirja 1 artikla ihmisarvosta ja 3 artikla henkilökohtaisesta fyysisestä ja henkisestä koskemattomuudesta.

³³³ HE 225/2004 vp, s. 90. Ks. myös Rätty 2019, s. 636–637; Saastamoinen 2020, s. 162, 177.

³³⁴ Rätty 2019, s. 637; Saastamoinen 2020, s. 164–165.

ja ne käytiin yksitellen läpi, aloittaen kuitenkin alusvaatteista, jotka lapsi sai pukea heti takaisin päälleen. Saadun ristiriitaisen selvityksen perusteella apulaisoikeusasiamies otti selvittääkseen, mihin toimenpiteisiin sosiaali- ja terveysministeriö ryhtyy henkilöntarkastusta koskevien tarkastushavaintojen perusteella.³³⁵

Hienovaraisuutta toimenpiteessä on esimerkiksi huomion kiinnittäminen tarkastuksen tekemiseen valittuun paikkaan, jotta se ei olisi esimerkiksi lasta nöyryyttävä ja siten muodostuisi rangaistuksenomaiseksi toimenpiteeksi³³⁶. Rätty ja Saastamoinen molemmat katsovat, ettei lapselle voida milloinkaan suorittaa henkilöntarkastusta kohdistamalla lapsen LSL:n 68 §:ssä määritelty kiinnipitoa koskeva rajoitustoimenpide³³⁷. Rättyn mukaan lasta ei voi voimakeinoin pakottaa henkilöntarkastukseen, vaan suostuttelun siihen tulisi tapahtua keskustelemalla³³⁸. Henkilöntarkastuksen yhteydessä, lasta ei ole oikeutta riisuttaa sillä tavalla, että tarkoituksena olisi tarkastaa hänen alastonta vartaloaan³³⁹.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen yksityiseen lastensuojelulaitokseen tehdystä ylätarkastuksesta 18.3.2019 laaditun tarkastuspöytäkirjan EOAK/4099/2018 mukaan, laitoksen lapset olivat kertoneet tarkastuskäynnin yhteydessä, että heidän oli tullut riisuutua alasti henkilöntarkastuksen tekemisen aikana, ja ohjaajien tarkastelleen heidän vartaloitaan. Useimmat kertoivat saaneensa pyyheliinan suojakseen jossain vaiheessa henkilöntarkastusta, mutta siitä huolimatta kaikki lapset olivat kokeneet kohtelun nöyryyttävänä. Apulaisoikeusasiamies huomautti ratkaisussaan, että lapsen riisuttaminen ei ole LSL:n mukaan mahdollista. Lisäksi hän painotti, että henkilöntarkastuksessa on kiinnitettävä erityistä huomiota muun ohessa hienovaraisuusvaatimukseen, lapsen koskemattomuuteen, yksityisyyteen ja ihmisarvoon.³⁴⁰

Lapsi voidaan kuitenkin riisuttaa siten, että hän saa tilanteessa riisuutua itse, näköesteen takana ja saa välittömästi suojakseen jonkin, riittävän suurikokoisen peitteen. Tämän jälkeen lapsen vaatteet on mahdollista käydä järjestelmällisesti läpi.³⁴¹

³³⁵ Ks. säännönmukaisuudesta ja rutiinista myös esim. EOAK/5916/2018, s. 23, 34.

³³⁶ Rätty 2019, s. 638; Saastamoinen 2020, s. 174. Ks. EU:n perusoikeuskirja 4 artikla.

³³⁷ Rätty 2019, s. 638; Saastamoinen 2020, s. 176.

³³⁸ Rätty 2019, s. 638.

³³⁹ Rätty 2019, s. 638; Saastamoinen 2020, s. 178.

³⁴⁰ EOAK /4099/2018, s. 10, 33–34. Ks. alasti riisuttamisesta myös esim. eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen 18.3.2019 tarkastuspöytäkirja EOAK/1605/2018; s. 7–8; apulaisoikeusasiamiehen 27.6.2019 tarkastuspöytäkirja EOAK/5916/2018, s. 22; EOAK/286/2019; EOAK/4445/2018; EOAM/3116/4/13, 3321/4/13, 3604/4/13 ja 3667/4/13.

³⁴¹ Rätty 2019, s. 638; Saastamoinen 2020, s. 178.

Mikäli lapsi kieltäytyy tarkastuksesta tai sen jälkeenkin on syytä epäillä, että hänellä on hallussaan, esimerkiksi intiimialueille piilotettuna, LSL:n 65 §:n tarkoittamia aineita tai esineitä, tulee Saastamoisen mukaan turvautua poliisille tai terveydenhuollon viranomaiselle osoitettavaan virka-apupyyntöön³⁴². Lastensuojelulaitoksen vieraisiin³⁴³ ei henkilöntarkastusta voida kohdistaa, vaan epäiltäessä konkreettisesti esimerkiksi huumausaineiden toimittamista laitokseen, tulee asiassa tehdä päätös yhteydenpidon rajoittamisesta³⁴⁴. Henkilöntarkastukseen liittyen, tärkeää on huolellinen kirjaaminen, koska henkilöntarkastus on luonteeltaan tosiasiallista toimintaa, eikä siitä tehdä valituskelpoista päätöstä.³⁴⁵

3.3 Henkilönkatsastus

LSL:n 66 a §:ssä (542/2019) säädetään henkilönkatsastuksesta³⁴⁶. Henkilönkatsastus voidaan suorittaa lastensuojelulaitoksen johtajan tai hänen määräämänsä hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan henkilön tekemällä kirjallisella hallintopäätöksellä, joka kuitenkin on valituskelvoton³⁴⁷. Toimenpide voidaan suorittaa silloin, kun herää perusteltavissa oleva epäily siitä, että lapsi on saattanut käyttää LSL:n 65.1 §:ssä määritellyjä aineita. Perusteltavissa oleva epäily voi johtua lapsen tavasta käyttäytyä, hänen aiemmasta huumetaustastaan tai hänestä lastenkodille, esimerkiksi viranomaisen tai toisen lapsen toimesta, tehdystä ilmoituksesta.³⁴⁸ Seuraava eduskunnan apulaisoikeuskanslerin ratkaisu pätee edelleen, vaikka tupakkatuotteet sisältyvätkin nykyisin LSL:n 56 §:n tarkoittamien aineiden luetteloon. Tupakkatuotteiden ei voida katsoa olevan ensinnäkään päihdyttäviä aineita, ja lisäksi haltuunottoa koskeva päätöksenteko sisältää harkintaa.

³⁴² Saastamoinen 2020, s. 178.

³⁴³ Esim. lapsen vanhemmat ja sukulaiset.

³⁴⁴ Rätty 2019, s. 637; Saastamoinen 2020, s.

³⁴⁵ HE 225/2004 vp s. 90–91. Ks. myös Rätty 2015, s. 574–575; Saastamoinen 2020, s. 174, 188.

³⁴⁶ HE 237/2018 vp, s. 55. Ennen vuoden 2020 LSL:n muutosta henkilöntarkastuksesta ja henkilönkatsastuksesta säädettiin samassa pykälässä.

³⁴⁷ HE 237/2018 vp, s. 56. Ks. myös Saastamoinen 2020, s. 210.

³⁴⁸ He 225/2004 vp, s. 92. Ks. myös Rätty 2019, s. 640; Saastamoinen 2020, s. 196.

Koska henkilönkatsastus on luonteeltaan vakavasti lapsen perusoikeuksiin kajoavaa, ei tällaisen aineen testaaminen henkilönkatsastuksella voine tulla kyseeseen.

Eduskunnan apulaisoikeuskanslerin 9.9.2010 tekemässä ratkaisussa OKV 1227/1/09 oli kyse lastensuojelulaitoksen lapseen kohdistamasta LSL 66 §:n (417/2007) mukaisesta henkilönkatsastuksesta, jossa lapsen tupakointia oli valvottu häkämittarin avulla. Apulaisoikeuskanslerin mukaan tupakkaa ei voitu lukea LSL 65 §:n määrittelemäksi aineeksi ja katsoi menettelyn olevan lainvastainen. Eduskunnan apulaisoikeuskansleri kiinnitti sijaishuoltopaikan huomiota LSL noudattamiseen.

LSL:n esitöissä on määritelty, että henkilönkatsastuksessa tulee toimenpiteen suorittavan henkilön olla ensisijaisesti terveydenhuollon ammattihenkilö. Myös lastensuojelulaitoksen johtaja tai muu hänen määräämänsä henkilö voi suorittaa toimenpiteen, mutta tällöin tulee toisenkin hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan henkilön olla paikalla.³⁴⁹ Henkilönkatsastuksen suorittamisen aikana läsnäolevien henkilöiden, tulee lähtökohtaisesti olla samaa sukupuolta kuin lapsi, ellei se ole tilanteessa mahdotonta, ja toimenpiteen välitön suorittaminen on välttämätöntä lapsen oman, tai toisen henkilön turvallisuuden takaamiseksi³⁵⁰.

Henkilönkatsastus voi tapahtua puhalluttamalla sekä veri-, hius-, virtsa- ja sylkinäytteen ottamisella. Verinäytteen voi ottaa ainoastaan terveydenhuollon ammattihenkilö. Henkilönkatsastuksesta on säädetty osittain pakkokeinolain mukaisella tavalla, mutta ei samassa laajuudessa, henkilönkatsastuksen kajotessa vakavalla tavalla perustuslain 7 §:ssä taattuihin lapsen henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja vapauteen, sekä 10 §:n yksityiselämän suojaan.³⁵¹ Henkilönkatsastusta toimitettaessa tulee kiinnittää huomiota siihen, että toimenpide toteutetaan sellaisella tavalla, ettei se aiheuta lapselle tarpeetonta haittaa³⁵². Tarpeetonta haittaa koskeva maininta on haluttu sisällyttää lakiin

³⁴⁹ HE 225/2004 vp, s. 94; HE 237/2018 vp, s. 56. Ks. myös Rätty 2019, s. 641; Saastamoinen 2020, s. 203–204.

³⁵⁰ HE 225/2004 vp, s. 94. Ks. myös Rätty 2019, s. 641; Saastamoinen 2020, s. 204–205.

³⁵¹ HE 225/2004 vp, s. 92, 94. Ks. myös Rätty 2019, s. 639; Saastamoinen 2020, s. 192.

³⁵² HE 237/2018 vp, s. 55–56. Ks. myös Saastamoinen 2020, s. 201.

henkilönkatsastukseen liittyvistä oikeusturvasyistä, ja sillä on haluttu varmistaa lapsen oikeutta yksityisyyteen ja hyvään kohteluun³⁵³.

Kuten henkilöntarkastuksessa, myös henkilökatsastuksessa tulee turvata lapsen oikeus fyysiseen koskemattomuuteen kunnioittamalla hänen sukupuoli-identiteettiään, ihmisarvoaan ja yksityisyyttään, sekä toimia mahdollisimman hienovaraisesti³⁵⁴. Lainsäätäjä on henkilöntarkastuksen käsitettä määritellessään kiinnittänyt huomiota lapsen PL:n 7 §:n 3 momentin mukaiseen henkilökohtaisen koskemattomuuden suojaan³⁵⁵, PL:n 10 §:n mukaiseen perusoikeuteen yksityiselämän suojasta³⁵⁶, sekä oikeusturvavaatimukseen liittyvään lapsen oikeuteen nauttia ihmisarvoisesta kohtelusta³⁵⁷. PL:n 10 §:n tarkoittama oikeus on sidoksissa itsemääräämisoikeuteen, ja oikeuteen nauttia ruumiillisesta koskemattomuudesta³⁵⁸. Myös LOS edellyttää kasvattamaan lasta hänen ihmisarvoaan kunnioittaen. Henkilönkatsastuksen voidaan katsoa olevan suuremmalti lapsen henkilökohtaiseen koskemattomuuteen kajoavaa kuin -tarkastuksen.

Henkilönkatsastuksessa tulisi turvautua lievimpään käytettävissä olevaan keinoon ja perimmäisenä tarkoituksena on lapsen suojeleminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa tapahtuvalla puuttumisella päihteiden käyttöön³⁵⁹. Eduskunnan oikeusasiamiehen mukaan tarkoituksena on nimenomaan turvata lapsen auttaminen tarkoituksenmukaisella, riittävällä ja oikea-aikaisella hoidon ja huolenpidon tarjoamisella³⁶⁰.

Rajoitustoimenpiteen suorittaminen hienovaraisuusvaatimuksen mukaisella tavalla ei voi olla milloinkaan lasta nöyryyttävä³⁶¹. Vaikka esimerkiksi virtsanäytteen ottaminen edellyttää näytteen antamisen seuraamista, näytteen manipulaation poissulkemiseksi,

³⁵³ HE 225/2004 vp, s. 92.

³⁵⁴ HE 225/2004 vp, s. 92. Ks. myös esim. Rätty 2019, s. 637.

³⁵⁵ HE 309/1993 vp, s. 47. PL:n kokonaisuudistusta koskevissa esitöissä henkilökohtaiseen koskemattomuuteen puuttumisen kynnys on haluttu säätää korkeaksi. Ks. myös EIS 5 artikla, EU:n perusoikeuskirja 3 artikla.

³⁵⁶ Ks. myös EIS 8 artikla, EU:n perusoikeuskirja 3 artikla, LOS 16 artikla.

³⁵⁷ HE 225/2004 vp, s. 90.

³⁵⁸ HE 309/1993 vp, s. 53. Vrt. EU:n perusoikeuskirja 3 artikla.

³⁵⁹ Rätty 2019, s. 639; Saastamoinen 2020, s. 193.

³⁶⁰ EOAK/1353/2018, s. 33.

³⁶¹ Rätty 2019, s. 641, Saastamoinen 2020, s. 200. Vrt. EU:n perusoikeuskirja 4 artikla.

ei lasta tule riisuttaa jonottamaan etukäteen, muiden näytteenottoon tulevien lasten kanssa³⁶². LSL:n esitöissä on korostettu, ettei henkilönkatsastusta voi suorittaa kurinpi-tokeinona tai rangaistuksenomaisesti, eikä sen tuloksesta suoraan voi aiheutua seuraamuksia³⁶³. Huumeidenkäytön ilmeneminen saattaa kuitenkin johtaa esimerkiksi tarpeeseen asettaa lapselle liikkumisvapauden rajoitus, mutta se ei siis voi olla suoraan rangaistuksenomainen seuraamus henkilönkatsastuksesta³⁶⁴.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen suorittamasta yllätystarkastuksesta 14.11.2017 laaditun tarkastuspöytäkirjan EOAK/5681/2017 mukaan yksityisessä lastenkodissa oli muun muassa henkilönkatsastuksessa annetun positiivisen seulanäytteen johdosta määrätty vuorokauden kestävä liikkumisvapauden rajoitus kasvatuksellisiin syihin nojaten, ilman, että asiassa oli tehty asianmukaista päätöstä. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies totesi tarkastuspöytäkirjassaan, että menettely oli rangaistuksenluonteista ja täytti liikkumisvapauden rajoittamista koskevat kriteerit. Näin ollen yksityisen lastensuojelulaitoksen toimintatavan voitiin katsoa olevan LSL:n vastaista. Apulaisoikeusasiamies huomautti, että liikkumisvapauden rajoittamisesta tuli aina tehdä päätös, ja että sen tekeminen edellytti siitä laissa säädettyjen edellytysten täyttymistä. Yleisenä huomautuksena tarkastuspöytäkirjassa todettiin vielä, että käytettyjen kasvatuskeinojen tulee olla oikein mitoitettuja ja yksilöllisesti valittuja. Lisäksi apulaisoikeusasiamies muistutti, ettei rajoitustoimenpidettä voi määrätä rangaistuksenluonteisesti tai lapsen käyttäytymisen seuraamuksena.³⁶⁵

Uutena sääntelynä on kirjattu lapsen oikeus saada positiivinen näyte tarkistettavaksi laboratorioon, koska esimerkiksi laitoksissa käytettävissä pikatesteissä ilmenee ajoittain virheellisesti positiivisia tuloksia. Näyte on varmistettava myös, mikäli lapsi kiistää positiivisen tuloksen. Uuden sääntelyn tarkoituksena on lapsen oikeusturvan vahvistaminen.³⁶⁶

Henkilönkatsastus tulee suorittaa sille varatussa sopivassa tilassa, ja koska näytteenottoa valvotaan näytteen manipuloimattomuuden varmistamiseksi, on oleellista, että valvova henkilö on lapsen kanssa samaa sukupuolta, mikäli kyse ei ole terveydenhuollon

³⁶² HE 225/2004, s. 93–94. Ks. myös Rätty 2019, s. 641; Saastamoinen 2020, s. 206.

³⁶³ HE 225/2004 vp, s. 93. Ks. myös Rätty 2019, s. 641; Saastamoinen 2020, s. 207.

³⁶⁴ HE 225/2004 vp, s. 92–94. Ks. myös Rätty 2019, s. 641; Saastamoinen 2020, s. 207.

³⁶⁵ EOAK/5681/2017, s. 8, 10.

³⁶⁶ HE 237/2018 vp, s. 56. Ks. myös Rätty 2019, s. 640–641; Saastamoinen 2020, s. 206–207.

ammattihenkilöstä. Näytteenotto voi tapahtua myös kameravalvonnalla, ja myös silloin on huomioitava valvojan sukupuoli.³⁶⁷

Myös eduskunnan apulaisoikeusasiamies on 18.12.2014 ratkaisussaan EOAM 3116/4/13, 3321/4/13, 3604/4/13 ja 3667/4/13 kiinnittänyt huomiota siihen, että henkilönkatsastuksen suorittajan tulee olla samaa sukupuolta lapsen kanssa oleva henkilö, mikäli kyseessä ei ole terveydenhuollon ammattihenkilö. Lisäksi läsnä tulee olla kaksi henkilöä, mikäli kyseessä ei ole terveydenhuollon ammattihenkilö.

Mikäli valvonnassa käytetään valvontakameraa, on lapsen oltava tietoinen suoritettava valvonnasta PL:n esitöiden mukaan, PL:n 10 §:n turvaama yksityisyyden suoja edellyttää, että kameravalvontaa käytettäessä, on kiinnitettävä erityistä huomiota tietosuojanäkökohtiin³⁶⁸.

Lasta ei voi voimakeinoin tai kiinnipidolla pakottaa toimenpiteeseen, eikä sitä voida kohdistaa sijaishuoltopaikan lapsiin rutiininomaisesti tiettyjen edellytysten täyttyessä tai laitoksen yleisten sääntöjen perusteella, esimerkiksi aina kotijaksolta palattaessa³⁶⁹. Perustuslakivaliokunnan omaksuman näkökannan mukaan, henkilönkatsastus ei myöskään voi perustua lapsen tai vanhemman suostumukseen³⁷⁰, eikä pitää sisällään minkäänlaista tunkeutumista lapsen vartalon sisälle tai edes vartalon ulkoista tarkastelua³⁷¹.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen yksityiseen lastensuojelulaitokseen tehdystä ylätarkastuksesta 18.3.2019 laaditun tarkastuspöytäkirjan EOAK/4099/2018 mukaan, selvityksissä lapsen riisuttamisesta ja vastentahtoisesta riisuutumisesta, laitoksen lapset olivat kertoneet tarkastuskäynnin yhteydessä, että heidän oli tullut riisuutua alasti henkilöntarkastuksen tekemisen aikana, ja ohjaajien tarkastelleen heidän vartaloitaan. Yksi lapsista oli kertonut joutuneensa riisuutumaan täysin alasti kahden miesohjaajan läsnäollessa ja häntä oli kehoitettu samassa yhteydessä ” - - kyykistymään ja yskäisemään”. Toinen lapsi oli kertonut, että kolme miesohjaajaa olivat repineet vaatteita hänen yltään, katsoneet lapsen riisuutumista lopulta kokonaan alasti, eikä lapsi ollut saanut suojakseen pyyhettä. Apulaisoikeusasiamies huomautti ratkaisussaan, että lapsen riisuttaminen ei ole LSL:n mukaan mahdollista. Lisäksi hän painotti, että

³⁶⁷ HE 225/2004 vp, s.93–94. Ks. myös Rätty 2019, s. 641–642; Saastamoinen 2020, s. 204–206.

³⁶⁸ HE 309/1993 vp, s. 53.

³⁶⁹ Rätty 2019, s. 640; Saastamoinen 2020, s. 164–165.

³⁷⁰ PeVL 19/2000 vp, s. 3–4. Ks. erityisestä vallanalaisuussuhteesta, laitostavallasta ja suostumuksesta Viljanen 2000, s. 102–114.

³⁷¹ Rätty 2019, s. 640.

henkilöntarkastuksessa on kiinnitettävä erityistä huomiota muun ohessa hienovaraisuusvaatimukseen, lapsen koskemattomuuteen, yksityisyyteen sekä ihmisarvoon.³⁷²

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies kiinnitti 18.12.2014 ratkaisussaan EOAM 3116/4/13, 3321/4/13, 3604/4/13 ja 3667/4/13 huomiota siihen, ettei henkilönkatsastusta koskeva sääntely oikeuta riisuttamaan lasta alasti, pyytämään häntä kohottamaan sukupuolielimiään tai edes ulkoisesti tarkastelemaan lapsen sukupuolielimiä tai paka-roita.

Aiemmin voimassa olleen LSL:n mukaan esimerkiksi huumekierteessä olevan lapsen kohdalla kierteen katkaisemiseksi, voitiin tehdä päätös pidempikestoisesta henkilönkatsastuksesta toistuvilla huumeaselunnoilla, joiden tarve tuli arvioida jakson päättyessä uudelleen³⁷³. Nykyisin voimassa olevan LSL:n nojalla tämä ei ole mahdollista.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on 18.3.2019 laatimassaan tarkastuspöytäkirjassa EOAK/1605/2018 huomauttanut, ettei lastensuojelulaitoksen menettely henkilönkatsastusten osalta ollut lainmukaista. Laitoksessa oli tehty henkilönkatsastusta koskeva päätös aina sijaishuollon alkaessa, ja rajoitus oli ollut voimassa sijaishuollon päättymiseen asti. Henkilönkatsastuksia oli suoritettu säännönmukaisesti muun muassa aina lapsen palatessa kotilomilta takaisin laitokseen, ja muutenkin tarpeen mukaan. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan henkilönkatsastusta koskeva päätös tulee aina perustua harkintaan ja perusteltavissa olevaan epäilykseen lapsen päihteiden käytöstä.³⁷⁴

Rädyn mukaan henkilönkatsastus voisi edelleen olla säännönmukaista silloin, kun on kyse esimerkiksi huumeikierteessä olevasta lapsesta, jolla on meneillään päihdehoitojakso. Lyhyeksi rajatun hoitojakson aikana, olisi Rädyn mukaan mahdollista suorittaa huumeaselontaa ennalta määrätyillä henkilönkatsastuksia koskevilla päätöksillä.³⁷⁵ Saastamoinen on LSL:n 66 a §:n sanamuodon perusteella eri mieltä, eikä näe sen oikeutavan Rädyn tekemälle tulkinnalle. Saastamoinen ei kuitenkaan kiellä, etteikö tällaisen toiminnan mahdollistavan lainkohdan lisääminen voisi, tietyin rajauksin ja tiettyjen edellytysten täytyessä, olla tarpeellinen.³⁷⁶

³⁷² EOAK/4099/2018, s. 10, 33. Ks. myös esim. eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen 18.3.2019 tarkastuspöytäkirja EOAK/1605/2018, s. 7–8.

³⁷³ HE 225/2004 vp s. 92. Näin myös Rätty 2015, s. 576–578.

³⁷⁴ EOAK/1605/2018, s. 7–8.

³⁷⁵ Rätty 2019, s. 642.

³⁷⁶ Saastamoinen 2020, s. 211–212.

Kuten henkilöntarkastusta, myöskään henkilönkatsastusta ei voi kohdistaa lastensuojelulaitoksen vierailijaan esimerkiksi puhalluskokeena, vaikka toisaalta lapsen tapaamisen ehtona voikin olla vaatimus päihteettömyyden osoittamisesta. Tällöin on kuitenkin kyse yhteydenpitoon liittyvästä edellytyksestä.³⁷⁷

Korkeimman hallinto-oikeuden 28.1.2019 antamassa ratkaisussa KHO:2019:8 (ään. 4-4)³⁷⁸, vahvistettiin oikeus vaatia lasta tapaamaan tullutta henkilöä osoittamaan päihteettömyytensä ennen tapaamista. Selvityksen hankkiminen oli tapaamaan tulevan henkilön asia, eikä hänen velvollisuudestaan alistua henkilökatselmukseen ollut mahdollista määrätä LSL:n nojalla.³⁷⁹

Henkilönkatsastuksesta tulee kirjata täsmällisesti päätöksen valituskelvottomuuden vuoksi. Kyseessä on luonteeltaan tosiasiallinen toiminta, josta voi ainoastaan kannella tai tehdä muistutuksen valvontaviranomaisille.³⁸⁰

3.4 Omaisuuden, lähetysten ja tilojen tarkastaminen ja lähetysten luovuttamatta jättäminen

LSL 67 § säättää omaisuuden, lähetysten ja tilojen tarkastamisesta ja lähetysten luovuttamatta jättämisestä. Ensimmäisen momentin mukaan lapsen käytössä olevat tilat tai hänen hallussaan oleva omaisuus voidaan tarkastaa silloin, kun on perusteltavissa oleva syy epäillä, että hänellä on hallussaan LSL 65 §:ssä tarkoitettuja aineita tai esineitä, tai hänen olinpaikkansa on sijaishuollon toteutumisen kannalta kiireellisesti selvitettävä.

Toisen momentin mukaan lapselle osoitetun lähetysten sisältö voidaan tarkastaa kirjettä tai muuta luottamuksellista viestiä lukematta, jos perusteltavissa olevasta syystä voidaan

³⁷⁷ Saastamoinen 2020, s. 193–194.

³⁷⁸ Oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetun lain (808/2019) 85 §:n 1 momentin mukaan tuomioistuinten kokoonpanon ollessa erimielisiä ratkaisusta, tulee siitä äänestää, ja saman lain 2 momentin mukaan äänten tasatilanteessa, puheenjohtajan ääni ratkaisee.

³⁷⁹ Ks. myös Kuopion Hao 11/0012/2, 13.1.2011.

³⁸⁰ HE 225/2004 vp s. 92–94. Ks myös Rätty 2019, s. 642–643; Saastamoinen 2020, s. 212.

epäillä lähetyksen sisältävän LSL 65 §:n tarkoittamia aineita tai esineitä. Päätöksen tekee lastensuojelulaitoksen johtaja tai hänen määräämänsä hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö, yhdessä toisen henkilöstöön kuuluvan henkilön ja lapsen itsensä läsnäollessa, paitsi poikkeuksellisesti erityisestä syystä. Tarkastuksen syy on selvitettävä lapselle.

Kolmannessa momentissa säädetään, että mikäli lähetyksen sisällön voidaan perustellusti ja asian olosuhteet kokonaisuutena huomioon ottaen, olettaa vaarantavan lapsen omaa tai toisen henkilön henkeä, terveyttä, turvallisuutta tai kehitystä, lähetys on toimitettava lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle viestin tai lähetyksen, kokonaan tai osaksi luovuttamatta jättämistä koskevaa päätöksentekoa varten. Yksittäistapauksissa, kun on perusteltavissa oleva syy epäillä kirjeen tai viestin sisällön voivan vaarantaa lapsen omaa tai toisen henkilön henkeä, terveyttä, turvallisuutta tai kehitystä, sosiaalityöntekijä voi lukea kirjeen tai muun luottamuksellisen viestin päätöksen tekemistä varten³⁸¹.

3.4.1 Omaisuuden ja tilojen tarkastaminen

EIS 8 artiklan 1. kohta takaa jokaiselle oikeuden nauttia yksityiselämän kunnioittamisesta ja tähän oikeuteen voi puuttua vain lain nojalla, ja kun se saman artiklan 2. kohdasta ilmenevien muiden seikkojen perusteella on välttämätöntä. Lisäksi EIS:n ensimmäisen lisäpöytäkirjan 1 artiklassa säädetään jokaiselle kuuluvasta omaisuuden suojasta³⁸². Vaikka lastensuojelulaitoksessa kasvavan lapsen tiloihin ei pädekään PL 10 §:n 1 momentin tarkoittama kotirauhan suoja³⁸³, pätee kuitenkin samassa säännöksessä turvattu yksityiselämän suoja³⁸⁴, joka velvoittaa kunnioittamaan lapsen yksityisyyttä hänen omassa huoneessaan³⁸⁵. Jotta voidaan riittävästi varmistaa lapsen oikeusturva ja mahdollisuudet

³⁸¹ HE 252/2006 vp, s. 185.

³⁸² Ks. myös EU:n perusoikeuskirja 17 artikla.

³⁸³ Saraviita 2011, s. 128.

³⁸⁴ PeVI 5/2006 vp, s. 5.

³⁸⁵ Viljanen 2001, s. 16; Jyränki 2000, s. 302.

arvioida tarkastuksen edellytysten täyttymistä tarvittaessa jälkikäteen, tulee tilat lähtökohtaisesti tarkastaa toisen henkilön ja lapsen itsensä läsnäollessa³⁸⁶.

Tiloja voidaan tarkastaa lähinnä silloin, kun epäillään perusteltavissa olevasta syystä, esimerkiksi lapsen käytöksen tai laitoksen saamien tietojen perusteella, lapsen hallussa olevan päihteitä tai niiden käyttöön soveltuvia välineitä. Tilojen tarkastaminen voi tulla kyseeseen myös, jos on perusteltua aihetta epäillä lapsella olevan hallussaan muu LSL:n 65 §:n 1 ja 3 momentissa määritelty aine tai esine³⁸⁷ sekä silloin, jos sen voidaan katsoa vaarantavan vakavalla tavalla lapsen omaa tai laitoksen toisen lapsen sijaishuollon järjestämisen taikka vaarantavan laitoksen yleistä järjestystä³⁸⁸. Oikeudessa tarkastaa lapsen omaisuus, on kuitenkin ennen muuta tarkoitus parantaa mahdollisuuksia puuttua lapsen päihteiden käyttöön³⁸⁹. Lapsen huoneen voi tarkastaa myös sellaisessa tilanteessa, kun lapsi on luvatta poistunut laitoksesta ja se on tarpeen hänen olinpaikkansa selvittämiseksi³⁹⁰.

Omaisuuksien ja tilojen tarkastaminen koskee LSL:n 65 §:n 1 ja 3 momentissa tarkoitettuja aineita, eikä toimiin voida siten ryhtyä tupakkatuotteiden etsimiseksi³⁹¹. Tarkastusta ei voida myöskään suorittaa esimerkiksi silloin, kun epäillään lapsen huoneessa olevan varastettua tavaraa, koska mahdollisen rikoksen selvittäminen kuuluu siinä tapauksessa poliisille. Mikäli lapsi näyttää ajautuneen rikoskierteeseen ja poliisin apuun joudutaan turvautumaan toistuvasti, tulisi lapsen tilannetta tarkastella kokonaisvaltaisesti sekä arvioida sijaishuoltoapaikan soveltuvuutta tai mahdollisesti erityisen huolenpidon järjestämisestä kierteen katkaisemiseksi.³⁹² Huoneen läpikäymistä ei voida suorittaa säännönmukaisesti tai pistokokeen omaisesti³⁹³.

³⁸⁶ HE 225/2004 vp, s. 95.

³⁸⁷ HE 225/2004 vp, s. 94. Ks. myös Rätty 2019, s. 644; Saastamoinen 2020, s. 216, 219–220.

³⁸⁸ HE 237/2018 vp, s. 56.

³⁸⁹ HE 225/2004 vp, s. 94. Ks. myös Saastamoinen 2020, s. 214.

³⁹⁰ Rätty 2019, s. 644; Saastamoinen 2020, s. 214, 217, 221.

³⁹¹ Rätty 2019, s. 644; Saastamoinen 2020, s. 220.

³⁹² Saastamoinen 2020, s. 221.

³⁹³ Rätty 2019, s. 644; Saastamoinen 2020, s. 217.

Räty on tehnyt kasvatukselliseen huolenpitoon liittyvää rajanvetoa katsomalla, että lastensuojelulaitoksen henkilökunnalla on mahdollisuus käydä lasten omissa huoneissa huolehtimassa normaaleista arkisista asioista, joita hän on kuvaillut esimerkiksi valojen sammuttamisena, ikkunoiden sulkemisena ja siisteydestä huolehtimisena. Edellytyksenä kuitenkin on, että lapsen tulee olla tietoinen asiasta ja sen perusteista, jotta lapsella ei herää epäilyksiä tai synny luottamuspulaa laitoksen aikuisia kohtaan.³⁹⁴ Saastamoinen vaikuttaa olevan samoilla linjoilla Rädyn kanssa, mutta korostaa lisäksi sitä, ettei huoneen läpikäymisen taustalla saa olla tosiasiaa jotain muuta syytä, joka ”naamioidaan” tavanomaiseksi katsottavaksi huolenpidoksi³⁹⁵.

Omaisuuuden ja tilojen tarkastaminen on luonteeltaan tosiasiallista toimintaa, minkä vuoksi siitä tehtävästä päätöksestä ei voi valittaa oikeusasteessa. Huolellinen kirjaaminen on tärkeää oikeusturvan kannalta, jos päätöksestä tehdään muistutus tai kantelu.³⁹⁶

3.4.2 Lähetyksen tarkastaminen ja lähetyksen luovuttamatta jättäminen

EIS:n 8 artiklan 1 kohdan mukaan jokaisella on oikeus kirjeenvaihtonsa kunnioitukseen, paitsi jos siitä on lailla säädetty ja saman artiklan 2 kohdasta tarkemmin ilmenevät edellytykset täyttyvät. LOS:n 16 artiklan mukaan lapsella on lain takaamaan suojaan siitä, ettei hänen kirjeenvaihtonsa puututa mielivaltaisesti tai ilman sen sallivaa sääntelyä. EIS:n sananvapautta koskevan 10 artiklan 1 kohdan mukaan jokaisella on muun muassa oikeus levittää ja vastaanottaa ajatuksia ja tietoja, saman artiklan 2 kohdasta ilmenevin rajoituksin ja lainsäädännön mukaisesti. LOS:n 13 artiklassa säädetään EIS:ta vastaavalla tavalla lapsen oikeudesta levittää ja vastaanottaa ajatuksia, ja oikeuden rajoittamisesta on säädettyvä laissa, minkä lisäksi edellytetään LOS:n 13 artiklan 2 kohdasta ilmeneviä välttämättömyysvaatimusten täyttymistä.

³⁹⁴ Räty 2019, s. 645.

³⁹⁵ Saastamoinen 2020, s. 218–219.

³⁹⁶ Räty 2019, s. 648; Saastamoinen 2020, s. 228–230.

Edelleen LOS:n 14 artikla suo lapsen vanhemmille oikeuden antaa lapselle ohjausta tämän ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen liittyvien oikeuksien ja velvollisuuksien käyttämiseen.³⁹⁷ Mikäli laitoshoidon voidaan katsoa täyttävän vapaudenriiston tunnusmerkit, tulisi sovellettavaksi myös LOS:n 37 artikla, jonka c-kohdan mukaan lapsella on myös näissä olosuhteissa oikeus muun muassa kirjeitse tapahtuvaan yhteydenpitoon perheensä kanssa, poikkeuksellisia olosuhteita lukuun ottamatta. Lapsen oikeuksien komitea ei ole ottanut kantaa siihen, mitä tällaisen olosuhteet voisivat olla³⁹⁸.

Suomen PL:n 10 § sisältää yksityiselämän suojaa tarkemmin määrittelevän 2 momentin, jossa säädetään erityisesti kirjeen ja muun luottamuksellisen viestin salaisuuden loukkaamattomuudesta³⁹⁹, mikä tarkoittaa perustuslakivaliokunnan mukaan sekä viestin avaamista että hävittämistä⁴⁰⁰. PL:n 10 §:n takaaman oikeuden rajoittamisesta voidaan 4 momentin mukaan säätää lailla, mutta rajoittaminen edellyttää myös välttämättömyyttä⁴⁰¹. Lain esitöissä on todettu, että sääntely on mahdollista lapsen ollessa LSL:n nojalla huostaanotettuna⁴⁰². PL:n 10 §:n lisäksi PL:n 12 § vahvistaa jokaiselle oikeuden muun muassa ilmaista tietoja ja mielipiteitään sekä vastaanottaa viestejä, ilman, että siihen puututaan ennakolta⁴⁰³. Vaikka PL:n 12 §:n ytimen voidaan katsoa olevan luonteeltaan poliittinen oikeus, on sillä perustuslain esitöiden mukaan kuitenkin myös laajempi ja yleisempi merkitys kaikenlaisen ilmaisun kannalta⁴⁰⁴. Sananvapautta koskevassa perustuslain valmisteluaineistossa on nimenomaan sanottu sen koskevan myös oikeutta viestien vastaanottamiseen⁴⁰⁵.

Kun ilmenee perusteltu syy epäillä lähetyksen sisältävän LSL:n 65 §:n 1 ja 3 momentin mukaisia aineita tai esineitä, voidaan lapselle osoitettu kirje tai muu luottamuksellinen

³⁹⁷ Ks. myös EU:n perusoikeuskirjan 7 artikla ja 11 artikla.

³⁹⁸ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 24, kohta 94.

³⁹⁹ HE 309/1993 vp, s. 53. Ks. myös Ojanen 2015, s. 20; Jyränki 2000, s. 302.

⁴⁰⁰ PeVL 9/2004 vp, s. 3–4. Ks. lisäksi HE 309/1993 vp, s. 53.

⁴⁰¹ Jyränki 2000, s. 303.

⁴⁰² HE 309/1993 vp, s. 54.

⁴⁰³ Viljanen 2001, s. 106–107; Ojanen 2015, s. 21.

⁴⁰⁴ HE 309/1993 vp, s. 56. Ks. myös Viljanen 2001, s. 16; Jyränki 2000, s. 304.

⁴⁰⁵ HE 309/1993 vp, s. 57.

viesti tai lähetys tarkastaa, ilman, että kirjettä tai muuta luottamuksellista viestiä lue-
taan.⁴⁰⁶ Näin ei kuitenkaan voida menetellä lapsen itsensä lähettämää kirjettä tai muuta
lähetystä koskien⁴⁰⁷. Mikäli lapsen itsensä lähettämä kirje tarkastetaan ja pidätetään,
kyse on silloin yhteydenpidon rajoittamista koskevasta sääntelystä⁴⁰⁸. Lapsen yksityisiä
muistiinpanoja, kuten päiväkirjamerkintöjä ei ole mahdollista lukea LSL 67 §:n nojalla,
vaikka epäiltäisiin lapsen sekaantuneen rikolliseen toimintaan tai päinvastoin joutuneen
sellaisen kohteeksi. Asian selvittäminen kuuluu poliisille.⁴⁰⁹

Päätöksen lapsen lähetyksen tarkastamisesta tekee lastensuojelulaitoksen johtaja tai hä-
nen määräämänsä lastensuojelulaitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva hen-
kilö, ja kyse on luonteeltaan tosiasiallisesta toiminnasta, minkä vuoksi siitä tehtävästä
päätöksestä ei voi valittaa oikeusasteessa. Hallituksen esityksessä on kiinnitetty huo-
miota vaatimukseen huolellisesta kirjaamisesta, joka on tärkeää oikeusturvan kannalta,
jos päätöksestä tehdään muistutus tai kantelu.⁴¹⁰ Lisäksi tarkastuksessa tulee olla mu-
kana tarkastuksen suorittaja ja toinen laitoksen työntekijä sekä lapsi itse⁴¹¹.

Mikäli kirjeen, viestin tai muun lähetyksen, perusteltavissa olevasta syystä johtuen, voi-
daan epäillä sisältävän lapsen tai toisen henkilön henkeä, terveyttä, turvallisuutta tai ke-
hitystä uhkaavan riskin olosuhteet kokonaisuudessaan huomioon ottaen, on lastensuo-
jelulaitoksen toimitettava se lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle viestiä luke-
matta. LSL:n esitöiden mukaan, lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on velvol-
lisuus tarvittaessa tehdä päätös lähetyksen osittain tai kokonaan luovuttamatta jättämi-
sestä.⁴¹² Päätöksen voi perustaa myös sijaishuollon vaarantumiseen⁴¹³. Päätös perustuu
arvioon eli oletamaan ja perusteltuun todennäköisyyteen lähetyksen lapselle aiheutta-
masta vakavasta vaarasta. Lähetys voi sisältää lapsen psyyken kannalta haitallisia tai

⁴⁰⁶ HE 225/2004 vp, s. 94–95. Ks. myös Rätty 2019, s. 645; Saastamoinen 2020, s. 238.

⁴⁰⁷ HE 225/2004 vp, s. 96. Ks. myös Rätty 2019, s. 645.

⁴⁰⁸ Rätty 2019, s. 647; Saastamoinen 2020, s. 236.

⁴⁰⁹ Rätty 2019, s. 646; Saastamoinen 2020, s. 247.

⁴¹⁰ HE 225/2004 vp, s. 95. Ks. myös Rätty 2019, s. 648; Saastamoinen 2020, s. 251, 256.

⁴¹¹ HE 225/2004 vp, s. 95. Ks. myös Saastamoinen 2020, s. 252.

⁴¹² HE 225/2004 vp, s. 96. Ks. myös Rätty 2019, s. 646; Saastamoinen 2020, s. 249.

⁴¹³ HE 237/2018, s. 56.

hänelle henkistä kärsimystä aiheuttavaa materiaalia kuten valokuvia tai vahingollisia muistoja.⁴¹⁴ LSL:n esitöissä konkreettisina esimerkkeinä on mainittu uloste ja kuolleen eläimen ruumis⁴¹⁵. Omaisuuden ja lähetysten tarkastamisesta ja lähetysten luovuttamatta jättämisestä päätettäessä on arvioitava tulevatko kyseeseen myös yhteydenpidon rajoittamisen edellytykset⁴¹⁶.

Sosiaalityöntekijä voi lähtökohtaisesti tehdä lähetysten luovuttamista koskevan päätöksen pidättämällä viestin, jolloin se tehdään viestiä lukematta⁴¹⁷. Perustuslakivaliokunta on katsonut, että viestiä koskevaan salaisuuden suojaan voidaan laitoksessa puuttua vain siinä suhteessa, kuin yksittäinen tapaus sitä edellyttää⁴¹⁸. Eli yksittäistapauksessa suhteellisuusperiaate huomioon ottaen, kun se on välttämätöntä⁴¹⁹ lapsen suojelun tai lapseen kohdistuvan vakavan vaaran vuoksi, sosiaalityöntekijä voi lukea viestin⁴²⁰. Ennen viestin lukemista asiassa on tehtävä päätös lähetysten luovuttamatta jättämisestä ja siitä on ilmentävä perustelut viestin lukemiselle. Päätöksestä on mahdollista valittaa hallinto-oikeuteen.⁴²¹

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen 10.12.2013 ratkaisemassa asiassa AOA 1497/4/12 oli kyseessä tapaus, jossa lastensuojelulaitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö oli avannut lapsen äidin lapselle osoittaman kirjeen ja lähetysten perustuen heiltä saamaansa lupaan toimia kyseessä olleella tavalla. Sen sijaan lapsen ja äidin mukaan suostumusta ei oltu annettu. Lastensuojelulaitokselta saamansa selvityksen mukaan apulaisoikeusasiamiehen mukaan ei selvinnyt, miksi asiassa oli näin toimittu. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen mukaan asiassa ei ollut perusteita LSL 67 §:n tarkoittamaan toimenpiteeseen, minkä lisäksi asiassa oli toimittu PL 10 §:n vastaisesti.

⁴¹⁴ HE 225/2004 vp, s. 96; Rätty 2019, s. 646; Saastamoinen 2020, s. 243..

⁴¹⁵ HE 225/2004 vp, s. 96.

⁴¹⁶ Rätty 2019, s. 647.

⁴¹⁷ Rätty 2019, s. 646–645; Saastamoinen 2020, s. 249.

⁴¹⁸ PeVL 59/2006 vp, s. 2; HE 309/1993 vp, s. 54.

⁴¹⁹ HE 309/1993 vp, s. 54.

⁴²⁰ Rätty 2019, s. 646–645; Saastamoinen 2020, s. 249.

⁴²¹ HE 225/2004, s. 96; Rätty 2019, s. 648; Saastamoinen 2020, s. 255–257.

4 Yhteydenpidon ja vapauden rajoittaminen

4.1 Lapsen oikeus pitää yhteyttä vanhempiinsa ja muihin läheisiin ihmisiin

Lastensuojelulain 54 § koskee lastensuojelulaitokseen sijoitetun lapsen oikeutta ihmissuhteisiin ja yhteydenpitoon, ja sen mukaan lapselle täytyy turvata jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet, jotka ovat lapsen kehityksen kannalta tärkeitä, sekä oikeus solmia uusia ihmissuhteita. Sääntely pohjautuu PL:n 10 §:stä.⁴²² Yhteydenpito voi tapahtua tapaamisena tai muuta yhteyttä käyttämällä, kuten puhelimitse. Oikeus koskee niin perhettä kuin muitakin lapselle läheisiä ihmisiä.

Korkeimman hallinto-oikeuden vuosikirjapäätöksessä KHO:2017:54, 3.4.2017 on katsottu, että sellaisen henkilön, jota ei voida pitää lapselle läheisenä henkilönä tavanomaisen käsityksen mukaan, tai jonka asema muutoin on tulkinnanvarainen, mutta johon 12 vuotta täyttänyt lapsi ilmaisee haluavansa pitää yhteyttä, tulee asiassa tehdä päätös yhteydenpidon rajoittamisesta siten, kuin edellytykset rajoitukselle ovat muutoin olemassa. Korkein hallinto-oikeus totesi, että lapsen etu edellyttää nimenomaista mahdollisuutta muutoksenhakuun.

Sen lisäksi 54 §:n toisen momentin mukaan sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen ja lapsen sijaishuollosta vastaavan sijaishuoltopaikan tulee tukea ja edistää yhteydenpitoa. Sijaishuoltopaikan sijainti, ei etäisyydestä johtuen saa muodostua yhteydenpidon esteeksi.

Lapsen yhteydenpito-oikeuden lähtökohdat ovat PL:n 10 §:ssä, joka koskee yksityiselämän suojaa⁴²³ ja siihen liittyvää vahvaa oikeutta pitää yllä perhesuhteita⁴²⁴, sekä

⁴²² HE 309/1993 vp, s. 53.

⁴²³ HE 225/2004 vp, s. 74.

⁴²⁴ HE 309/1993 vp, s. 53.

kansainvälisissä sopimuksissa, kuten EIS:n 8 artiklan⁴²⁵ mukaisessa oikeudessa nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta⁴²⁶, sekä LOS:n 9 artiklan kolmannessa kohdassa, joka koskee kodin ulkopuolella kasvavan lapsen oikeutta henkilökohtaisiin suhteisiin ja säännölliseen suoraan yhteydenpitoon vanhempiensa kanssa silloin, kun se on lapsen edun mukaista. EU:n perusoikeuskirjan 24 artiklan 3 kohdassa on myös taattu lapselle oikeus pitää yhteyttä suoraan vanhempiinsa, lapsen edun mukaisesti.

LOS:n 8 artiklan 1 kohta edellyttää kunnioittamaan lapsen oikeutta sukulaissuhteensa säilyttämiseen, ja LOS:n 16 artiklan mukaan lapsella on lain nojalla oltava suoja, ettei hänen yksityisyyteensä, perheeseensä tai kirjeenvaihtoonsa voida puuttua mielivaltaisesti tai ilman sen mahdollistamaa lainsäädäntöä⁴²⁷. Vastaavat säännökset mielivaltaisen puuttumisen kieltämisestä, löytyvät PL:n 10 §:n yksityiselämän suoja koskevasta sääntelystä⁴²⁸. LOS:n 25 artiklan mukaan kodin ulkopuolelle sijoitetun lapsen sijoitukseen liittyvät muut olosuhteet tulee ajoittain tarkistaa.

LOS:n 37 artiklan c-kohta turvaa yhteydenpito- ja tapaamisoikeuden myös vapaudenriiston kohteeksi joutuneelle lapselle. Lapsen oikeuksien komitea on nimenomaan painottanut lapsen oikeutta yhteydenpitoon vapaudenriiston aikana niin kirjeitse kuin tapaa-misinakin. Tätä oikeutta voidaan komitean mukaan rajoittaa vain siten, kuin siitä on erikseen ja selkeästi säännelty, eikä siihen tulisi sisältyä mahdollisuutta harkintaan. Komitea ei ota kantaa rajoitusten perusteisiin.⁴²⁹

Lapsen ja hänen vanhempansa tai muun läheisen väliset ihmissuhteet ovat erittäin henkilökohtaisia ja niihin liittyviä ratkaisuja arvioitaessa, tulee selvittää ja ottaa huomioon lapsen oma mielipide, jolle on annettava erityistä painoarvoa. Koska yhteydenpitoa

⁴²⁵ EIS:n 8 artikla koskee lapsen lisäksi myös hänen vanhempansa oikeutta nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta. Myös perustuslakivaliokunta on huomauttanut, että yhteydenpidon rajoittaminen puuttuu paitsi lapsen myös hänen läheisensä oikeuteen (PeVL 5/2006 vp, s. 4).

⁴²⁶ Ks. myös Saastamoinen 2020, s. 439.

⁴²⁷ Vrt. EU:n perusoikeuskirja 7 artikla yksityis- ja perhe-elämän kunnioittamisesta.

⁴²⁸ HE 309/1993 vp, s. 52–53.

⁴²⁹ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 24, kohta 94.

koskevat ratkaisut vaikuttavat voimakkaasti lapsen elämään, ja niillä voidaan katsoa olevan kauaskantoisia ihmissuhteisiin vaikuttavia seuraamuksia, tulee viranomaisen olla erityisen huolellinen ja kiinnittää päätöksenteossaan huomiota hienovaraisuuteen.⁴³⁰

Lapsen sijoittamisen taustalla on aina tavoite perheen yhdistämisestä uudelleen lapsen edun mukaisesti, ja sen vuoksi yhteyksien ylläpitäminen, siten kuin se tapauskohtaisesti on lapsen edun kannalta mahdollista, on avainasemassa lapsen arjessa.⁴³¹

Ratkaisussa *Hernehult v. Norja* 10.3.2020 Euroopan ihmisoikeustuomioistuin totesi, että huostaanotolla puututaan jo lähtökohtaisesti perheen oikeuteen nauttia perhe-elämän kunnioitusta. Edelleen EIT totesi, että huostaanotto johtaa valtion välittömään velvollisuuteen pyrkiä perheen jälleenyhdistämiseen, siten kuin se on lapsen edun mukaista. Vanhempien ja lapsen intressien ristiriitatilanteessa lapsen etu ratkaisee, ja valtiolla on sen arvioimiseen laaja harkintavalta.

Tapauksessa lapset B ja C oli huostaanotettu ja heidän yhteydenpitoaan vanhempiensa oli rajoitettu. Lastensuojeluviranomaiset ja alempi tuomioistuin olivat määränneet lasten ja vanhempien välillä tapahtuvan yhteydenpidon, järjestettäväksi valvotusti, neljä kertaa vuodessa, puolentoista tunnin ajan. Valvonnan helpottamiseksi, perheen oli edellytetty puhuvan kieltä, jonka tapaamisen valvoja ymmärsi, eikä perheen kotikieltä romaniaa, ollut sallittua käyttää. Kansallinen korkein oikeus totesi sen vastuulla olevan yhteydenpidon vähimmäismäärän määrääminen. Riittävänä pidettiin lasten ja heidän vanhempiensa kuusi kertaa vuodessa tapahtuvia tunnin kestäviä valvottuja tapaamisia.

EIT ei pitänyt yhteydenpitoa riittävänä perheen jälleenyhdistämistä koskevan tavoitteen kanssa ja katsoi valtion rikkoneen EIS:n 8 artiklaa, jokaisen oikeudesta nauttia perhe-elämän kunnioitusta.⁴³²

Tavoite perheen jälleenyhdistämisestä on kirjattu LSL:n keskeisiä periaatteita koskevan 4 §:n 3 momenttiin. Lapsen oikeutta yhteydenpitoon on edistettävä turvaamalla sen toteutuminen ja sen tosiasiallisella järjestäminen. Tämä velvollisuus on nimenomaan lastensuojelusta vastaavalla viranomaisella ja lisäksi sijaishuoltopaikalla.⁴³³

Ratkaisussa *K. ja T. v. Suomi* 12.7.2001 (suuren jaoston tuomio) Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi, etteivät lastensuojeluviranomaiset olleet toimineet perheen

⁴³⁰ Araneva 2016, s. 330, 344.

⁴³¹ UN General Assembly 2010, A/RES/64/142, kohta II B 11; Araneva 2016, s. 177–178; Nieminen 2013, s. 365, 367; Saastamoinen 2020, s. 452–453, 460.

⁴³² *Hernehult v. Norja* 10.3.2020, ks. erit. tuomilauselman kohdat 10, 16, 18, 40, 58, 60–63, 73–74, 83.

⁴³³ Rätty 2019, s. 592; Saastamoinen 2020, s. 439–440, 442, 448–453.

jälleenyhdistämistä koskevan tavoitteen mukaisesti, rajoittamalla yhteydenpitoa seitsemän vuoden ajan. EIT piti moitittavana sitä, etteivät viranomaiset olleet tehneet aika-ajoin selvitystä olosuhteiden muuttumisesta ja mahdollisuudesta perheen jälleenyhdistämiseen. Viranomaiset olivat lisäksi jättäneet huomiotta perheen olosuhteiden kehittymisen parempaan suuntaan perheen jälleenyhdistämisen kannalta. EIT huomautti, että huostaanoton on oltava väliaikaisena pidettävä ratkaisu, ja viranomaisilla on velvollisuus tukea ja ylläpitää lapsen ja hänen vanhempansa välistä yhteydenpitoa sekä pyrkiä aktiivisesti saattamaan heidät jälleen yhteen, lapsen edun mukaisesti. EIT totesi ratkaisussaan, että EIS:n 8 artiklan oikeutta nauttia perhe-elämän kunnioitusta oli loukattu.⁴³⁴

4.2 Yhteydenpidon rajoittaminen

Kun lapsen huostaanoton edellytykset täyttyvät, se johtaa väistämättä siihen, ettei lapsen yhteydenpito vanhempiinsa tai muihin läheisiin voi olla täysin rajoituksetonta⁴³⁵. Lähtökohtaisesti lapsen yhteydenpidosta, määrästä ja toteuttamistavoista, on sovittava asiakassuunnitelmassa (LSL 30§)⁴³⁶. Vaikka asiakassuunnitelman laatiminen on julkinen hallintotehtävä⁴³⁷, ei asiakassuunnitelma ole lasta, hänen vanhempansa tai muuta läheistä sitova, ja mikäli siinä sovitusta yhteydenpidosta tulee erimielisyyttä, on asiassa arvioitava mahdollisuutta muuttaa asiakassuunnitelmaa yhteydenpidon osalta, tai tehtävä päätös yhteydenpidon rajoittamisesta sen edellytysten täytyessä⁴³⁸. Asiakassuunnitelma ei myöskään ole sillä tavalla oikeudellisesti sitova, että yhteydenpitoa voitaisiin rajoittaa sen perusteella.⁴³⁹

Hämeenlinnan hallinto-oikeuden 15.11.2002 antaman ratkaisun 02/0499/4 mukaan nykyistä asiakassuunnitelmaa vastaavan huoltosuunnitelman perusteella ei voitu sopia

⁴³⁴ *K. ja T. v. Suomi*, 12.7.2001, tuomiolauselman kohta 2, c. Ks. myös EIT:n tuomio *Lobben and others v. Norway*, 10.9.2019, jonka tuomiolauselman kohdissa 202–213 (muun muassa), on useaan otteeseen viitattu tapaukseen *K. ja T. v. Suomi*. Erityisesti tuomiolauselman kohdassa 211, todetaan, että vaikka viranomaisilla on laaja harkintavalta, EIT kuitenkin korostaa puuttumiskeinoille asetettavaa vaatimusta, keinojen oikeasuhtaisuudesta.

⁴³⁵ Rätty 2019, s. 589; Saastamoinen 2020, s. 439–440.

⁴³⁶ HE 225/2004 vp, s. 74; Araneva 2016, s. 344; Rätty 2019, s. 589; Saastamoinen 2020, s. 453.

⁴³⁷ PeVL 15/2018 vp, s. 25

⁴³⁸ HE 225/2004 vp, s. 74–75. Ks. myös esim. KHO:2011:1592, 14.6.2011, jossa äiti olisi halunnut tavata lastaan useammin, kuin asiakassuunnitelmassa oli sovittu. Korkeimman hallinto-oikeuden mukaan asiassa olisi tullut tehdä yhteydenpidon rajoittamista koskeva päätös.

⁴³⁹ Rätty 2019, s. 589–591; Saastamoinen 2020, s. 456–457, 471.

lapsen ja vanhempien tapaamisista, kun vanhemmat olivat asiassa erimielisiä niiden määrästä.

Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisussa 2.4.2019 asiassa EOAK/5741/2018, kantelijan mukaan lapsi ja hänen vanhempansa olivat pyytäneet viikonloppulomaa, joka oli evätty sillä perusteella, ettei siitä oltu asiakassuunnitelmassa sovittu. Apulaisoikeusasiamies huomautti, että vaatimukseen voidaan olla suostumatta vain, mikäli siihen on LSL:n mukainen peruste, ja tällöin asiassa on tehtävä päätös yhteydenpidon rajoittamisesta.⁴⁴⁰

LSL:n 63 §:ssä säädetään, että yhteydenpidon rajoittamisesta on tehtävä tarkkarajainen ja määräaikainen päätös, josta on mahdollista valittaa hallinto-oikeuteen⁴⁴¹. Päätöksen tekee lähtökohtaisesti lapsen sijoittamista koskevan päätöksen tehnyt kunnan viranomais, joka on asiassa toimivaltainen ja aina, kun on kyse pitkäkestoisesta yhteydenpidon rajoittamisesta. Päätöksen lyhytaikaisesta rajoituksesta voi poikkeuksellisesti kiireellisessä tilanteessa tehdä lastensuojelulaitoksen johtaja⁴⁴².

Korkein hallinto-oikeus on 15.6.2017 vuosikirjapäätöksessään KHO:2017:102 linjannut yhteydenpidon rajoittamista koskevan päätöksentekijän toimivaltaa. Tapauksessa lapsen ja hänen isovanhempansa tapaaminen oli rajattu tapahtumaan kerran viikossa päiväsaikaan. Isovanhempi oli pyytänyt saada lapsen luokseen yhdeksi yöksi loma-aikaan, mutta sosiaalityöntekijä oli johtavan viranhaltijan sijaisena kieltänyt yökylän lapsen psyykkisen voinnin perusteella, ja tehnyt asiassa pitkäkestoisesta yhteydenpidon rajoittamista koskevan päätöksen. Korkein hallinto-oikeus katsoi, ettei asiassa ollut kyse sellaisesta kiireellisestä tilanteesta, joka olisi oikeuttanut sosiaalityöntekijän tekemään yhteydenpidon rajoittamista koskevan päätöksen, vaikka hän toimikin johtavan viranhaltijan sijaisena.⁴⁴³

Rajoituksen laajuutta on LSL:n esitöiden mukaan muutettava tai se on päätettävä välittömästi, kun se ei enää ole tarkoituksensa kannalta tarpeellinen.⁴⁴⁴

⁴⁴⁰ Ks. myös EOAK/3001/4/14 ja EOAK/3851/4/14.

⁴⁴¹ HE 225/2004 vp, s. 78–80, 83. Ks. myös Araneva 2016, s. 344–345; Rätty 2015, s. 551, 609, 614; Saastamoinen 2020, s. 494–495, 499–500, 503.

⁴⁴² HE 225/2004 vp, s. 80; HE 252/2006 vp, s. 185. Ks. myös Rätty 2019, s. 591, 616–617; Saastamoinen 2020, s. 496–498.

⁴⁴³ Ks. myös korkeimman hallinto-oikeuden 27.6.2017 antama ratkaisu KHO:2014:2072, jossa todettiin, ettei lastensuojelulaitoksen johtaja ole toimivaltainen tekemään yhteydenpidon rajoittamisen jatkamista koskevaa päätöstä, jonka tekeminen kuuluu johtavan viranhaltijan toimivaltaan.

⁴⁴⁴ HE 225/2009 vp s. 12. Ks. myös Rätty 2019, s. 616; Saastamoinen 2020, s. 502.

4.2.1 Yhteydenpidon rajoittaminen LSL:n 62 §:n 1 momentin mukaan

Lapsen oikeutta pitää yhteyttä vanhempiinsa tai muihin hänelle läheisiin henkilöihin sijaishuollon aikana, voidaan rajoittaa LSL:n 63 §:n mukaisella päätöksellä silloin, kun asiasta ei ole voitu sopia asiakassuunnitelmassa, asiakassuunnitelmassa sovitusta syntyä erimielisyyttä myöhemmin taikka se on tarpeen muusta erityisestä syystä⁴⁴⁵. Käytännössä erityisenä syynä voi olla esimerkiksi tilanne, jossa ei vielä olla ehditty laatia asiakassuunnitelmaa⁴⁴⁶. Yhteydenpitoa voidaan rajoittaa kaikissa sijaishuoltopaikoissa, eikä kyseessä ei tarvitse olla laitokseksi luokiteltu sijaishuoltopaikka.⁴⁴⁷ Yhteydenpitoa voidaan rajoittaa 62 §:n 1 momentin nojalla silloin kun:

- ”1) yhteydenpito vaarantaa lapsen sijaishuollon tarkoituksen toteuttamisen ja rajoittaminen on lapsen hoidon ja kasvatuksen kannalta välttämätöntä; tai*
- 2) yhteydenpidosta on vaaraa lapsen hengelle, terveydelle, kehitykselle tai turvallisuudelle; tai*
- 3) rajoittaminen on välttämätöntä vanhempien tai perheen muiden lasten, perhekodin tai laitoksen muiden lasten tai henkilöstön turvallisuuden vuoksi; taikka*
- 4) 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa yhteydenpitoa; sama koskee myös 12 vuotta nuorempaa lasta, jos hän on niin kehittynyt, että hänen tahtonsa voidaan kiinnittää huomiota.”*

Yhteydenpidon rajoittamista koskevan päätöksen tulee aina perustua ”- - sijaishuollon järjestämiseen ja sen tarkoituksen toteuttamiseen”⁴⁴⁸. Lisäksi päätöksenteossa tulee ensisijaisesti ottaa huomioon lapsen etu. LSL 62 §:n 1 momentin 1 kohdassa edellytetään vaarantumisen ja välttämättömyyden kriteerien täyttymistä yhteydenpidon rajoitusta koskevalle päätöksenteolle.⁴⁴⁹ Tällaisesta tilanteesta voi olla kyse esimerkiksi silloin, kun

⁴⁴⁵ HE 255/2004 vp, s. 74–75. Ks. myös Araneva, s. 344–345; Rätty 2019, s. 590; Saastamoinen 2020, s. 466, 471–474, 477–478.

⁴⁴⁶ Rätty 2019, s. 590.

⁴⁴⁷ HE 237/2018 vp, s. 54. Ks. myös Rätty 2015, s. 532–534.

⁴⁴⁸ Rätty 2019, s. 593. Näin myös Saastamoinen 2020, s.478.

⁴⁴⁹ HE 225/2004 vp, s. 75.

lapsen huostaanoton syy on vanhempien päihde- tai mielenterveysongelmissa ja laaja yhteydenpito-oikeus vaarantaisi sijaishuollon tarkoituksen toteuttamisen⁴⁵⁰. Sama asetelma syntyy, jos lapsen huostaanoton syy on hänen oma päihteiden käyttönsä, ja sen kannalta epäsuotuisat kontaktit on välttämättä rajattava tai katkaistava kokonaan⁴⁵¹. Sen sijaan esimerkiksi meneillään oleva poliisin rikostutkinta tai oikeuspsykiatrinen tutkimus ei sellaisenaan ole yhteydenpidon rajoittamisen peruste, mikä ilmenee myös seruaavasta tuomioistuimen ratkaisusta.

Kuopion hallinto-oikeus on 22.12.2009 antamassaan ratkaisussa 09/0806/2 viitannut LSL:n lisäksi EIS:n 8 artiklaan ja PL:n 10 §:än, jotka turvaavat vahvasti lapsen oikeutta yhteydenpitoon. Tapauksessa lapsen yhteydenpitoa äitiin oli rajoitettu lapsen oikeuspsykiatrisen tutkimuksen ajaksi, jotta hänen terveydentilastaan saataisiin mahdollisimman luotettava selvitys. Lisäksi meneillään oli poliisitutkinta, jossa äitiä epäiltiin lapsen pahoinpitelystä. Kuopion hallinto-oikeuden mukaan perus- ja ihmisoikeuksien rajoitusten tulkinta tulee tehdä ahtaasti, eikä kyseessä olevassa asiassa ilmennyt sijaishuollon tarkoituksen toteutumisen vaarantavia, tai yhteydenpidon rajoittamisen muutoin edellyttämiä seikkoja.

Vanhemman sijaishuoltoapaikan muihin lapsiin tai henkilöstöön kohdistama käytös⁴⁵² tai vaikkapa vanhemman pyrkimys vahingoittaa lapsen ihmissuhdetta toiseen vanhempaansa saattaa olla poikkeuksellisesti välttämätöntä⁴⁵³. Huostaanottoa on voinut edeltää esimerkiksi pitkäaikainen huoltajuuskiista. Ihmissuhteen vahingoittaminen voi tämän kaltaisessa asetelmassa olla muun muassa lapsen vieraannuttamista toisesta vanhemmasta, joka voidaan katsoa lapsen henkiseksi pahoinpitelyksi, ja jolla saattaa olla jopa elinikäisiä haittavaikutuksia lapsen psyykelle⁴⁵⁴. Arvio lapsen tilanteesta ja edusta yhteydenpidon rajoittamisen edellytysten täyttymisestä, tulee tehdä tapauskohtaisesti⁴⁵⁵. Yleistä, kaikkia lastensuojelulaitoksen uusia asukkaita koskevia laitoksen omia sääntöjä

⁴⁵⁰ Rätty 2019, s. 594; Saastamoinen 2020, s. 477–479.

⁴⁵¹ Rätty 2019, s. 594.

⁴⁵² Rätty 2019, s. 595–596; Saastamoinen 2020, s. 482.

⁴⁵³ Rätty 2019, s. 595–596.

⁴⁵⁴ Hannuniemi 2007, s. 11.

⁴⁵⁵ Rätty 2019, s. 595; Saastamoinen 2020, s. 463.

ei voida laatia⁴⁵⁶. Yhteydenpidon rajoitusta ei voi määrätä säännönmukaisesti, eikä perustella lapsen asettumisella sijaishuoltoon⁴⁵⁷.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen tehdessä selvitystä kantelun johdosta, 1.8.2019 antamassaan ratkaisussa EOAK/4445/2018, ilmeni, että lastensuojelulaitos oli määrännyt säännönmukaisesti lapsille heidän tullessaan laitokseen muun muassa viikon kestävästä liikkumisvapauden rajoituksesta ja kuukauden kestävästä yhteydenpidon rajoituksesta.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen 27.6.2019 laatimasta tarkastuspöytäkirjasta EOAK/5916/2018 ilmeni, että laitoksella oli ollut käytäntö, jonka mukaan jokaiselle lapselle tehtiin hänen tullessaan laitokseen säännönmukainen yhteydenpito- ja liikkumisvapauden rajoitus ”*laitokseen kiinnittymiseksi*”. Apulaisoikeusasiamies huomautti, ettei LSL:ssä ole kyseessä olevan ”*rauhottumiskäytännön*” mahdollistavaa sääntelyä.⁴⁵⁸

LSL:n 62 §:n 1 momentin 2 kohdan edellytysten täyttyminen vaatii, että siinä tarkoitettu vaara pystytään perustelemaan. Päätöksentekijän on kyettävä perustelemaan, miksi henkilö on lapsen hengelle, terveydelle, kehitykselle tai turvallisuudelle vaarallinen, tai miksi vaaran uhkan voidaan katsoa olevan potentiaalinen.⁴⁵⁹ Esimerkiksi vanhemman käyttäytyminen saattaa vaihdella sairautentilasta riippuen ja olla vaaraksi lapselle tai vaarantumisen taustalla on muu vakava tapahtuma.

Helsingin hallinto-oikeuden 23.3.2006 antamassa ratkaisussa numero 06/0273/2 katsottiin, että lapsen ja isän välinen yhteydenpito oli perusteltua rajoittaa puhelimitse tai lastenkodin tiloissa tapahtuvaksi. Lapsi oli isän luona ollessaan tavannut miestä, joka oli syyllistynyt muiden miesten lisäksi hänen seksuaaliseen hyväksikäyttöön ennen sijaishuoltoon sijoittamista, ja joka samasta syystä oli määrätty lähestymiskieltoon. Isä ei ymmärtänyt lapsensa tarvitsevan täten erityistä turvaa, ja hallinto-oikeus katsoi, että ilman rajoituksia, yhteydenpito isään vaarantaisi lapsen kehityksen ja turvallisuuden.

Räty on antanut esimerkkinä LSL:n 62 §:n 1 momentin 2 kohdan soveltamisalasta tilanteen, jossa lasta ei voida päästää sovitulle tapaamiselle vanhemman ollessa päihtynyt⁴⁶⁰. Saastamoinen on käyttänyt samaa esimerkkiä, mutta katsonut sen soveltuvan saman lain

⁴⁵⁶ Räty 2019, s. 594–595.

⁴⁵⁷ HE 225/2004 vp, s. 75.

⁴⁵⁸ EOAK/5916/2018, s. 18.

⁴⁵⁹ HE 225/2004 vp, s. 75, 80, 83. Ks. myös Räty 2019, s. 569; Saastamoinen 2020, s. 481.

⁴⁶⁰ Räty 2019, s. 569.

1 kohdan soveltamiseen⁴⁶¹. Nähtävästi lain kohdissa on jossain määrin päällekkäisyyttä, koska esimerkkitalanteessa vaarantuvat sekä sijaishuollon tarkoituksen toteuttaminen että lapsen henki, terveys, kehitys ja turvallisuus.

LSL:n 62 §:n 1 momentin 3 kohdan tarkoittamasta tilanteesta on kyse silloin, kun lasta tapaava henkilö käyttäytyy sellaisella tavalla, että tapaamisen ja yhteydenpidon tapaa joudutaan arvioimaan tai jopa rajoittamaan yhteydenpitoa. Jos lasta tapaamaan tullut henkilö esimerkiksi käyttäytyy uhkaavasti tai käyttää karkeaa kieltä, ja hänen käytöksensä näyttää muiden sijaishuoltoapaikan lasten silmissä pelottavana, tulisi tapaamispaikka harkita uudelleen⁴⁶².

LSL:n 62 §:n 1 momentin 4 kohta ilmentää lapsen oikeutta, muttei velvollisuutta yhteydenpitoon vanhempansa tai muun lapselle läheisen henkilön kanssa. Sääntelyllä on yhteys LOS 12 artiklaan ja PL 6 §:än, jotka osaltaan turvaavat lapsen oikeutta osallisuuteen⁴⁶³ ja vaikutusmahdollisuuksiin päätettäessä häntä itseään koskevista asioista⁴⁶⁴. Osallisuus- ja vaikutusmahdollisuuksilla on yhteys lapsen itsemääräämisoikeuteen. LSL:n 20 §:n mukaan lapsen mielipide ja toiveet tulee selvittää ja ottaa huomioon hänen ikä- ja kehitystasoaan vastaavasti.⁴⁶⁵ Lapsi voi vastustaa yhteydenpitoa sen toteuttamisen tai järjestämistavan vuoksi ja syynä voi olla esimerkiksi pelko.⁴⁶⁶ Sosiaalityöntekijän velvollisuus on selvittää lapsen vastahakoisuuden syy ja pohdittava muita vaihtoehtoja yhteydenpidolle⁴⁶⁷. Lasta ei voi milloinkaan pakottaa yhteydenpitoon, jota hän on ilmaissut vastustavansa⁴⁶⁸. Lainkohdan soveltaminen edellyttää ensinnäkin, että lapsi on ilmaissut kantansa selkeästi⁴⁶⁹. Lisäksi tämä kanta tulee esittää päätöksessä perinpohjaisesti sekä

⁴⁶¹ Saastamoinen 2020, s. 479.

⁴⁶² Saastamoinen 2020, s. 482.

⁴⁶³ HE 225/2004 vp, s. 76.

⁴⁶⁴ Jyräki 2000, s. 313.

⁴⁶⁵ Ks. lapsen autonomiasta ja oikeudesta osallistua laajemmin esim. Pajulammi 2014; osallisuudesta Toivonen 2017, s. 119–164; osallisuudesta ja vaikutusmahdollisuuksista lastensuojelussa Araneva 2016, s. 183–197.

⁴⁶⁶ Rätty 2019, s. 597; Saastamoinen 2020, 483–484.

⁴⁶⁷ Rätty 2019, s. 597.

⁴⁶⁸ HE 225/2004 vp, s. 76; Rätty 2019, s. 597; Saastamoinen 2020, s. 485.

⁴⁶⁹ Rätty 2019, s. 598.

ilmaistava, miten se on selvitetty. Lapsi voi myös toivoa erilaisia tapoja toteuttaa tai järjestää yhteydenpitoa, ja nämä toiveet on pyrittävä suhteellisuusperiaatteen edellyttämällä tavalla toteuttamaan siinä muodossa, kuin lapsi on ne esittänyt⁴⁷⁰.

4.2.2 Yhteydenpidon rajoittaminen LSL:n 62 §:n 2 momentin mukaan

LSL:n 62 §:n 2 momentin mukaan yhteydenpidon rajoittaminen voidaan toteuttaa eri tavoin:

- ”1) rajoittaa lapsen oikeutta tavata vanhempiaan tai muita läheisiään;*
- 2) rajoittaa lapsen oikeutta pitää yhteyttä läheisiinsä puhelimitse tai muita yhteydenpitolaitteita- tai välineitä käyttäen;*
- 3) lukea ja pidättää lapsen lähettämä tai hänelle osoitettu yksittäinen kirje tai siihen rinnastettava muu luottamuksellinen viesti tai tarkastaa ja pidättää muu lähetys; sekä*
- 4) ottaa rajoituksen ajaksi sijaishuoltopaikan haltuun lapsen hallussa olevat yhteydenpitoon käytettävät laitteet ja välineet tai rajoittaa niiden käyttöä.”*

Lapsen yhteydenpidon rajoittamiseen liittyy kiinteästi vaatimus keinon välttämättömydestä, sillä tavoiteltavan tarkoituksen saavuttamiseksi, ja ennen päätöstä tuleekin punnita muiden lievempien puuttumiskeinojen mahdollisuutta⁴⁷¹. Yhteydenpitoa voidaan rajoittaa ensinnäkin koskien lapsen ja hänen vanhempansa tai muun läheisen tapaamisia. Tapaamisten rajoittaminen voi koskea vierailua sijaishuoltopaikassa tai lapsen vierailua sijaishuoltopaikan ulkopuolella.⁴⁷² *Muun läheisen* käsitettä ei ole määritelty tarkasti, vaan kyseessä voi olla myös lapsen uusi tuttava⁴⁷³. Jos esimerkiksi rikos- tai huumeekierroksessa olevan lapsen vahingolliseksi katsottavien tuttavien piiriä ei voida määrittellä

⁴⁷⁰ Rätty 2019, s. 598; Saastamoinen 2020, s. 484–485.

⁴⁷¹ PeVL 5/2006 vp, s. 4. Ks. myös Jyränki 2000, s. 303.

⁴⁷² HE 225/2004 vp, s. 76; Rätty 2019, s. 599; Saastamoinen 2020, s. 485–486.

⁴⁷³ Rätty 2019, s. 599; Saastamoinen 2020, s. 444–445.

tarkasti, mutta tällaiset suhteet on välttämätöntä katkaista kierteen pysäyttämiseksi, voidaan päätös yhteydenpidon rajoittamisesta muotoilla, siten, että päätöksessä eritellään ne ihmiset, joihin lapsen on mahdollista pitää yhteyttä tai joita hän voi tavata.⁴⁷⁴ Mikäli lapsen tapaaminen järjestetään valvotusti, tulee myös tästä tehdä yhteydenpidon rajoittamista koskeva päätös⁴⁷⁵.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisemassa tapauksessa *H.K. v. Suomi* 26.9.2006, oli kyse isän lapseensa kohdistamasta seksuaalisesta hyväksikäyttöepäilyksestä, jonka vuoksi isän ja lapsen tapaamiset olivat tapahtuneet valvotusti. Isä oli lisäksi kaapannut lapsensa eräältä valvotusti tapahtuneelta tapaamiselta ja piilotellut lasta vuoden ajan. Isän ja lapsen välistä yhteydenpitoa oli muun ohessa rajoitettu järjestämällä tapaamiset valvotusti, nykyistä asiakassuunnitelmaa vastaavassa, hoitosuunnitelmassa. Isä oli hoitosuunnitelmaan kirjatusta tapaamisjärjestelyistä erimielinen, mutta siitä huolimatta asiassa ei oltu tehty yhteydenpidon rajoittamista koskevaa päätöstä. EIT totesi tältä osin, että asian merkitys asianosaisille ei ollut vähäinen, ja isälle olisi tullut antaa asiassa mahdollisuus turvautua oikeusturvakeinoihin, antamalla asiassa päätös, joka olisi ollut mahdollista saattaa tuomioistuimen laillisuusarvioinnin kohteeksi. EIT katsoi, että EIS:n 8 artiklan mukaista oikeutta nauttia perhe-elämän suojasta oli loukattu uupuneeksi jääneellä päätöksenteolla. EIT katsoi, että toteamus EIS:n 8 artiklan loukkauksesta, ei antanut aihetta tutkia asiaa oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevan EIS:n 6 artiklan loukkaamisesta. Sen sijaan isän ja lapsen tapaamisjärjestelyiden, ei muutoin voitu katsoa loukkaavan EIS:n 8 artiklan oikeutta, kun otettiin huomioon tapahtumien laatu.⁴⁷⁶

Lapsen olinpaikan ilmaisematta jättäminen sijaishuollon aikana on yhteydenpidon rajoittamista äärimmillään ja sen edellytetään perustuslakivaliokunnan mukaan, olevan mahdollista vain poikkeuksellisesti, silloin kun on olemassa vakavan ja todennäköisen vaaran uhka, joka kohdistuu lapseen tai sijaishuoltopaikan henkilöstöön taikka sinne sijoitettuihin muihin lapsiin⁴⁷⁷. Yhteydenpitoa voidaan rajoittaa kokonaan, jos sille on olemassa erityisen painavia syitä.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisussa *Covezzi ja Morselli v. Italia*, 9.5.2003, arvioitiin vanhempien ja heidän neljän lapsensa välisen yhteydenpidon rajoittamista. Vanhemmat olivat luovuttaneet lapsensa useita kertoja sukulaistensa ja muiden aikuisten seksuaalisesti hyväksikäytettäväksi yksityisasunnossa ja hautausmaalla

⁴⁷⁴ Rätty 2019, s. 599–600.

⁴⁷⁵ Rätty 2019, s. 600; Saastamoinen 2020, 486.

⁴⁷⁶ *H.K. v. Suomi* 29.6.2006, ks. erit. tuomiolauselman kohta 1, b, ii.

⁴⁷⁷ PeVL 5/2006 vp, s. 4. Ks. myös Rätty 2019, s. 599; Saastamoinen 2020, s. 475.

tapahtuvissa saatananpalvontarituaaleissa, joissa oli ollut mukana myös muita lapsia. Lasten ja heidän vanhempiansa välistä luottamusta oli pyritty palauttamaan terapialla, jonka vanhemmat olivat kuitenkin lopettaneet. Lapset olivat ilmaisseet pelkoa vanhempiensa kohtaan, eikä kukaan heistä halunnut palata kotiin. EIT katsoi, ettei lasten ja vanhempien välisen yhteydenpidon pitkäaikainen katkeaminen, loukannut vanhempien EIS:n 8 artiklan mukaista oikeutta nauttia perhe-elämän suojaa, kun otettiin huomioon tapauksen olosuhteet ja lasten etu.⁴⁷⁸

Lapsen puhelimitse tai muiden yhteydenpitolaitteiden avulla tapahtuvaa yhteydenpitoa voidaan rajoittaa kokonaan, ajallisesti siten, että yhteydenpito tapahtuu jonain tiettyinä aikana tai rajoitus voi koskea puhelun kestoa⁴⁷⁹. Rajoituksen edellytyksiä on arvioitava tapauskohtaisesti ja välttämättömyysvaatimuksen osalta⁴⁸⁰.

PL:n 12 § estää lähtökohtaisesti lapsen puheluiden kuuntelemisen⁴⁸¹. Yhteydenpidon rajoitusedellytysten täytyessä, on kuitenkin mahdollista, että lapsen puhelua kuunnellaan. Tällöin lapsen ja puhelun toisen osapuolen on oltava tietoisia asiasta.⁴⁸² Puhelua ei sen sijaan voi kuunnella esimerkiksi kaiuttimesta siten, että kuunneltaisiin puhelun toisen osapuolen tuottamaa keskustelua⁴⁸³, paitsi jos henkilö on antanut nimenomaisen suostumuksensa tähän ja se on perustunut vapaaehtoisuuteen⁴⁸⁴. Perustuslakivaliokunta on omaksunut suostumuksen merkityksestä myös edellä olevasta näkemyksestä poikkeavan kannan, kuten on selvitetty aiemmin henkilönkatsastusta koskevassa luvussa sivulla 68⁴⁸⁵. Sääntely ei näytä olevan puheluiden kuuntelemisen osalta täysin selvää, myöskään oikeuskäytännön valossa, kuten ilmenee korkeimman hallinto-oikeuden antamasta vuosikirjapäätöksestä.

Korkeimman hallinto-oikeuden 19.3.2015 antamassa vuosikirjapäätöksessä KHO:2015:38 (ään.) otettiin kantaa lapsen ja hänen isänsä välillä tapahtuvien puheluiden kuuntelemiseen kaiuttimen kautta. Muun muassa isän väkivaltaisuuden, lapselle

⁴⁷⁸ *Covezzi ja Morselli v. Italia* 9.5.2003, ks. erit. tuomiolauselman kohta 1, d.

⁴⁷⁹ HE 225/2004 vp, s. 46–47. Ks. myös Rätty 2019, s. 602; Saastamoinen 2020, s. 487–488.

⁴⁸⁰ Jyränki 2000, s. 303; Rätty 2019, s. 601; Saastamoinen 2020, s. 485.

⁴⁸¹ Jyränki 2000, s. 302.

⁴⁸² HE 225/2004 vp, s. 77. Ks. myös Rätty 2019, s. 603; Saastamoinen 2020, s. 488.

⁴⁸³ HE 225/2004 vp, s. 74, 77. Ks. myös Rätty 2019, s. 603; Saastamoinen 2020, s. 488.

⁴⁸⁴ Rätty 2019, s. 603.

⁴⁸⁵ PeVL 19/2000 vp, s. 3–4. Ks. erityisesti vallanalaisuussuhteesta, laitostavallasta ja suostumuksesta Viljanen 2000, s. 102–114.

haitallisen puheen tuottamisen ja lapsen äidillä olevan eron jälkeisen isää koskevan turvakiellon johdosta, lapsen ja isän välistä yhteydenpitoa oli rajoitettu muun ohessa siten, että puheluita kuunnellaan kaiuttimesta. Korkein hallinto-oikeus viittasi lastensuojelulain esitöihin⁴⁸⁶, joissa nimenomaan todetaan, ettei puheluiden kuunteleminen ole mahdollista. Korkein hallinto-oikeus katsoi menettelyn loukkaavan PL:n 10 §:n ja EIS 8 artiklan mukaisia oikeuksia. Eriävän mielipiteen antaneen kokoonpanon jäsenen jättämän äänestyslausunnon mukaan LSL:n puheluiden rajoittamista koskeva sääntely koskee sanamuotonsa mukaan lähinnä puheluiden määrää ja kestoja, eikä sen nojalla ylipäätään ole mahdollista kuunnella lapsen puheluita.

Puhelimen käytön rajoittaminen voi tapahtua myös jättämällä välittämättä lapselle tuleva puhelu, rajoittamalla puheluiden määrää tai se voi koskea lapsen omaa puhelinta, jolloin käytössä on kuitenkin lastensuojelulaitoksen puhelin⁴⁸⁷. Muita yhteydenpitotapoja puheluiden lisäksi voivat olla teksti- tai muut vastaavat viestit taikka sähköposti⁴⁸⁸, jolloin niiden rajoittamista on arvioitava yksilöllisesti⁴⁸⁹. Lapsen yhteydenpidon rajoittaminen puheluihin puuttamalla, kajoaa PL:n 10 §:n mukaiseen yksityiselämän suojaan⁴⁹⁰, ja lisäksi PL:n 12 §:n mukaiseen luottamuksellisen viestin salaisuuteen⁴⁹¹.

Yhteydenpito ei voi tapahtua millään tavalla ehdollisena, eikä sen estäminen voi koskaan olla keino rangaista⁴⁹².

Korkeimman hallinto-oikeuden 15.6.2018 ratkaisemassa asiassa KHO:2018:2902 oli kyse lastensuojelun johtavan sosiaalityöntekijän tekemästä päätöksestä, jossa lapsen tapaamisoikeutta äitiinsä rajoitettiin muun muassa siten, että mikäli lapsi jättää palaa-matta sijaishuoltopaikkaansa kotilomansa jälkeen sovittuna päivänä, hänen tulee viettää seuraava viikonloppu sijaishuoltopaikassa. LSL 54 § koskien lapsen oikeutta ihmis-suhteisiin ja yhteydenpitoon turvaa lapsen oikeutta tavata vanhempiaan myös sijais-huoltopaikan ulkopuolella. KHO:n mukaan yhteydenpidon rajoittaminen LSL 63 §:n mukaisella päätöksellä merkitsee kajoamista PL 10.1 §:n turvaamaan perusoikeuteen yksityiselämän suojasta sekä EIS 8 artiklan oikeuteen nauttia yksityis- ja perhe-elämän

⁴⁸⁶ HE 225/2004 vp, s. 77.

⁴⁸⁷ HE 225/2004 vp, s. 77. Ks. myös Rätty 2019, s. 603; Saastamoinen 2020, s. 488.

⁴⁸⁸ Jyränki 2000, s. 302.

⁴⁸⁹ Rätty 2019, s. 604; Saastamoinen 2020, s. 487. Perustuslain esitöissä on katsottu luottamuksellisen viestin salaisuutta koskevassa kannanotossa, ettei viestintämenetelmällä ole merkitystä (HE 309/1993 vp, s. 17–18, 53. Ks. myös Ojanen, s. 20.) Vaikka hallituksen esityksessä eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta 237/2018 vp, puhutaan vain *puhelimesta* yhteydenpitovälineenä, on oikeuskirjallisuudessa katsottu sen koskevan, myös esimerkiksi tietokonetta.

⁴⁹⁰ Ojanen 2015, s. 20.

⁴⁹¹ Jyränki 2000, s. 302.

⁴⁹² Rätty 2019, s.603.

suojaaja. Koska rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää ainoastaan laissa säädettyjen edellytysten täyttyessä sekä säädettyyn tarkoitukseen siinä määrin kuin se on välttämättöntä tarkoituksen toteutumiseksi, rajoitustoimenpide ei voi olla seuraamus. KHO katsoi tapauksessa, että lapsen ja vanhemman välistä yhteydenpitoa voidaan rajoittaa ainoastaan jo tapahtuneiden asioiden perusteella, ei lapsen tai tämän vanhemman mahdolliseen tulevaan käyttäytymiseen perustuen. Johtavan sosiaalityöntekijän päätöksen katsottiin rajoittavan lapsen perusoikeuksia ja perustuvan ennakkolliseen oletukseen tulevaisuudessa sekä olevan ehdollinen ja rangaistuksenluonteinen. KHO:n ratkaisun mukaan päätöksentekijä oli ylittänyt toimivaltansa ja siltä osin päätös oli kumottava lainvastaisena ja poistettava.

Yhteydenpidon rajoittamista koskeva päätös on mahdollista kohdistaa koskemaan lapselle osoitettuun tai hänen itsensä lähettämään kirjeeseen tai muuhun luottamukselliseen viestiin sekä oikeuttamaan tarkastamaan tai pidättämään muu lähetys⁴⁹³. Perustuslakivaliokunnan mukaan, tällöin on täsmennettävä kenen lähettämää tai kenelle lähetettävää kirjettä, muuta viestiä tai lähetystä rajoitus koskee.⁴⁹⁴ Rajoitus voi olla voimassa vain sen aikaa, kun tilanne on ajankohtainen, esimerkiksi lapsen vanhemman sairauden pahenemisvaiheessa. Huomioitavaksi tulee suhteellisuusperiaate ja toimen välttämättömyys, kuten perustuslakivaliokunta on korostanut. Esimerkiksi silloin, kun kirjeen tai muun viestin pidättäminen on tilanteessa riittävä turvaamistoimi, ei sisältöä tule lukea⁴⁹⁵. Edelleen perustuslakivaliokunta on katsonut, ettei rajoitus myöskään oikeuta tarkastamaan tai lukemaan kaikkia lapsen viestejä⁴⁹⁶. Lapsen viranomaiselle osoittamaa kirjettä tai viestiä ei voida rajoittaa lainkaan⁴⁹⁷, eikä esimerkiksi lapsen päiväkirjan lukeminen ole milloinkaan sallittua⁴⁹⁸.

Aiemmin, lähetysten tarkastamista ja lähetysten luovuttamatta jättämistä koskevan luvun alussa, avattu säädöspohja ilmentää tiukkojen raamien asettamista puuttumiselle lapsen oikeuteen viestiä⁴⁹⁹. Sen johdosta myöskään laitoksen sisällä ei voida puuttua

⁴⁹³ HE 225/2004 vp, s. 77. Ks. myös Rätty 2019, s. 605; Saastamoinen 2020, s. 491.

⁴⁹⁴ PeVL 5/2006 vp, s. 3. Ks. myös HE 225/2004 vp, s. 77; Rätty 2019, s. 605–606.

⁴⁹⁵ PeVL 34/2001 vp, s. 5; PeVL 5/2006 vp, s. 5–6. Ks. myös HE 225/2004 vp, s. 77; Rätty 2019, s. 605–606.

⁴⁹⁶ PeVL 12/1998 vp, s. 6.

⁴⁹⁷ HE 225/2004 vp, s. 78.

⁴⁹⁸ Rätty 2019, s. 605–606.

⁴⁹⁹ HE 309/1999 vp, s. 54/II.

lasten sosiaaliseen elämään tai keskinäiseen viestinvaihtoon, jos siihen ei ole LSL:n mukaisia perusteita⁵⁰⁰.

Kun yhteydenpidon rajoittaminen toteutetaan ottamalla haltuun lapsen oma puhelin ja muut viestintävälineet⁵⁰¹ kokonaan tai rajoitetusti, on tämä tehtävä tapauskohtaisesti ja määriteltävä mahdolliset muut yhteydenpitotavat, kuten lupa käyttää laitoksen puhelinta⁵⁰². Laitoksen yleisistä säännöistä ei voi johtua, että lasten puhelimet otetaan haltuun tai niiden hallussa pidon ajankohtaa rajoitettaisiin⁵⁰³. Rätty huomauttaa, ettei puhelimenhaltuunottoa yhteydenpidon rajoittamiseksi tule sekoittaa LSL:n 65 §:n 3 momentin tarkoittamaan esineen haltuunottoon⁵⁰⁴.

4.3 Kiinnipitäminen

Kiinnipitämisellä puututaan lapsen perustuslain 7 §:n mukaiseen oikeuteen nauttia henkilökohtaisesta vapaudesta ja koskemattomuudesta. Myös EIS:n 5 artiklassa on turvattu jokaiselle oikeus vapauteen ja turvallisuuteen. Kiinnipitäminen puuttuu merkittäväällä tavalla lapsen itsemääräämisoikeuteen⁵⁰⁵. Lapsen henkilökohtaiseen koskemattomuuteen kajoavan kiinnipitämisen tarkoituksena onkin turvata lapsen toista perusoikeutta, joka on PL:n 19 §:n mukainen oikeus välttämättömään huolenpitoon⁵⁰⁶.

Mikäli lapsi käyttäytyy sekavasti tai uhkaavasti, voi lastensuojelulaitoksen johtaja tai hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö pitää kiinni lapsesta hänen rauhoittamiseen LSL:n 68 §:n 1 momentin perusteella silloin, kun lapsi todennäköisesti

⁵⁰⁰ Rätty 2019, s. 606.

⁵⁰¹ Esitöissä on mainittu tietokone (HE 225/2004 vp, s. 77.) Myös Jyränki on katsonut, että luottamuksellinen viestintä voi tapahtua perinteisen kirjeen ja puhelimen lisäksi minä tahansa verkossa tapahtuvana viestintänä (Jyränki 2000, s. 302).

⁵⁰² HE 225/2004 vp, s. 77. Ks. myös Rätty 2019, s. 607.

⁵⁰³ Rätty 2019, s. 607–608.

⁵⁰⁴ Rätty 2019, s. 608.

⁵⁰⁵ Saastamoinen 2020, s. 274.

⁵⁰⁶ HE 225/2004 vp, s. 97. Ks. myös Saastamoinen 2020, s. 275.

vahingoittaisi itseään tai toista henkilöä, ja kun kiinnipitäminen on välttämätöntä lapsen oman tai toisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden välittömän vaarantumisen taikka merkittävän omaisuusvahingon estämiseksi⁵⁰⁷. Lapsen käyttäytyminen saattaa johtua LSL:n esitöiden mukaan, esimerkiksi tuskaisuudesta, pelokkuudesta tai aggressiivisuudesta⁵⁰⁸, jolloin tarkoituksena on nimenomaan turvata lapsen huolenpitoa⁵⁰⁹.

Perustuslakivaliokunnan antaman lausunnon mukaan, kiinnipitämisessä tulee kiinnittää huomiota toimenpiteen hoidollisuuteen ja huollollisuuteen, ja sen lasta tukevaan tarkoitukseen⁵¹⁰. Kiinnipitämisessä on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen ihmisarvoisen kohtelun vaatimukselle⁵¹¹ sekä pyrittävä ottamaan huomioon esimerkiksi lapsen aiemmat traumaattiset kokemukset, jotka saattavat vaikuttaa siihen, miten lapsi kokee tilanteen⁵¹², mikä perustuslain esitöiden mukaan osaltaan perustuu lapsen oikeuteen nauttia yksilöllisestä kasvusta ja -tarpeidensa huomioimisesta⁵¹³. Ihmisarvoisen kohtelun vaatimus edellyttää, ettei kiinnipitäminen tapahdu julmalla, epäinhimillisellä tai nöyryyttävällä tavalla⁵¹⁴.

Kantelijan mukaan sijaishuoltoapaikan kiinnipitotilanteet olivat olleet ”- - *traumatisoivia ja henkisesti raskaita*”. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies katsoi 3.8.2018 ratkaisussaan EOAK/185/2018 saamansa selvityksen perusteella, ettei sijaishuoltoapaikassa oltu kiinnitetty riittävästi huomiota kiinnipitäjän sukupuoleen. Lisäksi apulaisoikeusasiamies totesi, että kiinnipitotilanteissa tulisi huomioida muun ohella lapsen ihmisarvo, lapsen etu, yksilölliset tarpeet sekä syyt sijaishuollolle. Erityistä huomiota apulaisoikeusasiamies kehotti kiinnittämään lapsen historiaan ja hänen aiempiin kokemuksiinsa fyysisestä väkivallasta.

Huomion arvoista on myös se, että tilanne on lähtökohtaisesti traumatisoiva, paitsi kiinnipidetylle lapselle itselleen, myös tilanteessa läsnä oleville laitoksen muille lapsille⁵¹⁵.

⁵⁰⁷ Rätty 2019, s. 649; Saastamoinen 2020, s. 282.

⁵⁰⁸ HE 225/2004 vp, s. 96–97. Ks. myös Rätty 2019, s. 649; Saastamoinen 2020, s. 275, 277–278.

⁵⁰⁹ HE 225/2004 vp, s. 97. Ks. myös Saastamoinen 2020, s. 275.

⁵¹⁰ PeVL 5/2006 vp, s. 6. Ks. myös HE 225/2004 vp, s. 96–97; Rätty: 2019, s. 649; Aer 2012, s. 136; Saastamoinen 2020, s. 275, 280.

⁵¹¹ Jyränki 2000, s. 297.

⁵¹² Rätty 2019, s. 650.

⁵¹³ HE 309/1993 vp, s. 72.

⁵¹⁴ Jyränki 2000, s. 297.

⁵¹⁵ Rätty 2019, s. 651.

LSL:n esitöiden mukaan, kiinnipitotilanteessa ei tule käyttää minkäänlaisia välineitä, vaan säännös koskee ainoastaan fyysistä kiinni pitämistä⁵¹⁶. Rädyn mukaan lapsen fyysisen koskemattomuuden suojaamiseksi, tilanteessa voidaan kuitenkin käyttää esimerkiksi ohutta huopaa lapsen ja kiinnipitäjän välillä sillä tavalla, että se ei estä lapsen liikkumista⁵¹⁷. Kiinnipito voi olla myös lapsen siirtämistä⁵¹⁸ ja tapahtua kantamalla lapsi toiseen paikkaan⁵¹⁹. Sen sijaan pienen lapsen rauhoittaminen sylissä ei Rädyn mukaan ole kiinnipitämiseksi katsottavaa menettelyä⁵²⁰.

LSL:n säätäjä on tuonut esiin kiinnipitämisen keinon viimesijaisuuden silloin, kun lapsen rauhoittaminen ei ole muulla tavoin mahdollista taikka tehoavaa, eikä ennakollinen kiinnipitäminen ole siten mahdollista ilman välitöntä vaaraa⁵²¹. Kiinnipitoa ei voi tehdä esimerkiksi lapsen tottelemattomuuden vuoksi, mikäli hän muuten käyttäytyy passiivisesti⁵²². Rädyn mukaan kiinnipitotilanne ei saa myöskään johtua siitä, että lasta on provosoitu käyttäytymään kiinnipidon edellytykset täyttävällä tavalla⁵²³. Kuten on muidenkin rajoitustoimenpiteiden osalta säädetty, kiinnipito ei voi toimia rangaistuksenluonteisena tai perustua lapsen aiempaan käytökseen⁵²⁴.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on 3.7.2018 tarkastusraportissaan EOAK/1353/2018 todennut, että sijaishuoltoapaikan menettely kiinnipitotilanteiden osalta ei ollut lastensuojelulain 68 §:n tarkoittamalla tavalla toteutettua. Useisiin asiakirjamerkintöihin tutustuttuaan ja laitoksen lapsia kuultuaan, apulaisoikeusasiamies totesi, ettei välttämättömyytedellytys kiinnipitotilanteissa ollut aina täyttynyt. Hän kiinnitti huomiota siihen, että ohjaajat olivat omalla käytöksellään aiheuttaneet lapsissa lopulta kiinnipitoon johtavaa käyttäytymistä. Lisäksi ohjaajat olivat ottaneet lapsia kiinnipitoon, muun muassa lapsen kieltäytyessä hoitamasta jotain hänelle kuuluvaa tehtävää, taikka lapsen jättäessä noudattamatta laitoksen sääntöä tai ohjaajan käskyä.⁵²⁵

⁵¹⁶ HE 225/2004 vp, s. 96–97. Ks. myös Rätty: 2019, s. 649; Aer 2012, s. 136; Saastamoinen 2020, s. 280.

⁵¹⁷ Rätty 2019, s. 650–651.

⁵¹⁸ Rätty 2019, s. 650; Saastamoinen 2020, s. 280.

⁵¹⁹ Aer 2012, s. 136.

⁵²⁰ Rätty 2019, s. 649

⁵²¹ HE 225/2004 vp, s. 97. Ks. myös Rätty 2019, s. 649–650; Saastamoinen 2020, s.277.

⁵²² Rätty 2019, 649; Aer 2012: 136–137.

⁵²³ Rätty 2019, s. 649.

⁵²⁴ Saastamoinen 2020, s. 277.

⁵²⁵ EOAK/1353/2018, s. 35–40.

Kiinnipitoa ei voi toteuttaa sijaishuoltopaikan ulkopuolella⁵²⁶. Kiinnipitäminen on lopetettava välittömästi, kun sille ei enää ole tarvetta. LSL:n 68 §:n 2 momentin (88/2010) mukaan siitä on jälkikäteen toimitettava kirjallinen selvitys joko laitoksen johtajalle tai lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, riippuen siitä kuka toimenpiteen on tehnyt⁵²⁷. Selvityksen merkitys on olennainen, ensinnäkin siksi, että usein kiinnipitotilanteiden äkillisyydestä johtuen, oikeus toimenpiteeseen turvautumiseen on annettu laitoksen koko hoito- ja kasvatushenkilökunnalle, toisin kuin on pääsääntöisesti muiden rajoitusten kohdalla, mutta myös siksi, että kyse on tosiasiallisesta hallintotoiminnasta, johon ei ole mahdollista hakea muutosta jälkikäteen⁵²⁸.

LSL:n 68 §:n 3 momentin mukaan kiinnipidon liioittelun sääntely löytyy rikoslain 4 luvun 6.3 §:stä (515/2003) ja 7 §:stä (515/2003). Liioittelua arvioitaessa huomiota kiinnitetään keinon suhteellisuuteen, tarpeellisuuteen ja puolustettavuuteen⁵²⁹. LSL:n esitöissä on katsottu, että muun ohessa puolueettomuusvaatimuksen toteutumatta jääminen ja yllimitoitu voimankäyttö suhteessa tavoiteltuun, saattavat olla kiinnipidon liioittelua. Sääntelyllä on pyritty nostamaan kynnystä kiinnipitoon turvautumiselle.⁵³⁰ Mikäli lapsi satuttaa, tai kertoo satuttaneensa itsensä kiinnipidon yhteydessä, on hänen terveydentilansa tutkittava. Terveyspalveluita on tarjottava myös, mikäli lapsi sellaisia pyytää.⁵³¹

⁵²⁶ Rätty 2019, s. 651; Saastamoinen 2020, s. 282. Laitoksen ulkopuolella tapahtuva kiinnipito on mahdollinen ainoastaan luvatta laitoksesta poistuneen lapsen palauttamista koskevan LSL:n 69a §:n 5 momentin nojalla.

⁵²⁷ HE 252/2006 vp, s. 185–186. Rätty (2019) on oikeuskirjallisuudessa katsonut, että selvitys tulee toimittaa aina lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, riippumatta siitä, kuka rajoitustoimenpiteen on toteuttanut, s. 652.

⁵²⁸ HE 225/2004 vp, s. 97–98. Ks. myös Rätty 2019, s. 649, 652; Saastamoinen 2020, s. 289–290, 293.

⁵²⁹ Rätty 2019, s. 651; Saastamoinen 2020, s. 286.

⁵³⁰ HE 225/2004 vp, s. 98.

⁵³¹ Rätty 2019, s. 651–652; Saastamoinen 2020, s. 285.

4.4 Liikkumisvapauden rajoittaminen

Mikäli lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään päihteiden käytöllä, teke-
mällä muun kuin vähäiseksi katsottavan rikoksen tai muutoin käyttäytyy niihin verratta-
valla tavalla, tai mikäli lapsen hoidon tai huollon kannalta muutoin on tarpeen, suojella
lasta sellaiselta käyttäytymiseltä, joka vahingoittaa vakavasti häntä itseään, voidaan lap-
selle asettaa liikkumisvapaudenrajoitus LSL 69 §:n (542/2019) nojalla⁵³², valituskelpoi-
sella hallintopäätöksellä määrääjäksi⁵³³. LSL 69 §:n 2 momentin mukaan päätöksen seit-
semän päivää kestävästä LVR:sta voi tehdä lastensuojelulaitoksen johtaja tai hänen mää-
räämä laitoksen henkilökuntaan kuuluva henkilö, mutta sitä pidemmän korkeintaan 30
päivää kestävä LVR-päätöksen tekee lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä⁵³⁴. Lyhy-
emmän LVR-päätöksen tekeminen on mahdollistettu lastensuojelulaitokselle hallituksen
esityksen mukaisesti, jotta laitoksella olisi paremmat mahdollisuudet puuttua akuutteih-
in ongelmatilanteisiin sijaishuollon tarkoituksen ja tavoitteiden toteuttamiseksi⁵³⁵.

LVR voi LSL 69 §:n 1 momentin mukaan koskea kieltoa poistua laitoksen alueelta, laitok-
sesta tai asuinyksikön tiloista, eikä sitä LSL 69 §:n 3 momentin mukaan, ja kuten myös
perustuslakivaliokunta on katsonut, voi määrätä laajempaan tai pitkäkestoisempaan
kuin lapsen hoito ja kasvatus välttämättä edellyttää⁵³⁶. Saman säännöksen mukaan LVR
on myös lopetettava välittömästi, mikäli sen määräämiseen vaikuttavat edellytykset ei-
vät enää täyty⁵³⁷. LSL:n 69 §:n 1 momentin mukaan LVR:n tulee lisäksi aina oltava lapsen
edun mukaista ja täyttää perustuslakivaliokunnan määrittelemä välttämättömyysvaati-
mus⁵³⁸.

⁵³² Lapsen liikkumisvapautta lastensuojelulaitoksessa voidaan rajoittaa myös erityistä huolenpitoa koke-
vien LSL:n 71–73 §:n perusteella, sääntelyn edellytysten täytyessä.

⁵³³ HE 225/2004 vp, s. 99. Ks. myös Saastamoinen 2020, s. 327, 345.

⁵³⁴ HE 237/2018 vp, s. 56; HE 252/2006 vp, s. 186; HE 225/2004 vp, s. 100.

⁵³⁵ HE 225/2004 vp, s. 99–100.

⁵³⁶ PeVL 5/2006 vp, s. 6; HE 225/2004 vp, s. 99–100.

⁵³⁷ PeVL 5/2006, s. 6; HE 225/2004 vp, s. 100.

⁵³⁸ PeVL 5/2006 vp, s. 6; HE 225/2004 vp, s. 99.

Vaikka PL:n 7 § liikkumisvapauden rajoittamisesta suhteessa LSL:n 69 §:n tarkoittamaan liikkumisvapauden rajoittamiseen, merkitsee laajempaa liikkumisvapauden määritelmää⁵³⁹, perustuslakivaliokunnan mukaan lapsen LVR:ssa on kyse PL:n 7 §:n mukaisen oikeuden rajoittamisesta⁵⁴⁰. Lisäksi LVR:lla puututaan lapselle PL:ssa turvattuun 7 §:n mukaiseen henkilökohtaiseen vapauteen, kun lapsen liikkuminen rajataan tiettyyn paikkaan⁵⁴¹, ja LVR:n toteutuessa tiukoin rajoin, voitaisiin sen katsoa olevan LOS 37 artiklan tarkoittamaa vapaudenriistoa⁵⁴². LVR:lla voidaan tietyissä tilanteissa turvata lapselle muun muassa LOS:n 33 artiklan mukainen suojelu huumausaineiden käyttöä vastaan, LOS:n 34 artiklan mukainen oikeus saada osakseen suojelua seksuaaliselta hyväksikäytöltä sekä 36 artiklan tarkoittamilta kaikilta muiltakin hyväksikäytön muodoilta, jotka uhkaavat lapsen hyvinvointia.

Lastensuojelulaitokseen sijoitetulla lapsella tulee lähtökohtaisesti olla vapaus liikkua laitoksen alueella ja sen ulkopuolella samalla tavalla kuin kotona kasvavalla lapsella. Lastensuojelulaitos voi kuitenkin edellyttää, että liikkumisesta sovitaan etukäteen sijaishuoltoapaikan kanssa.⁵⁴³ Lastensuojelulaitos voi asettaa lapselle rajoja liikkumiseen kasvatuksellisista syistä lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden, esimerkiksi kotiintuloaikojen muodossa sekä määrittelemällä rajat alueelle, jolla lapsi voi vapaasti liikkua, eikä tällaisista säännöistä tarvitse tehdä LSL 69 §:n mukaista LVR-päätöstä⁵⁴⁴. Kun lapsen liikkumista rajoitetaan enemmän, kuin sen voidaan katsoa olevan tavanomaisen kasvatuksen näkökulmasta tarpeen, ylittyy kasvatuksellinen raja, ja asiassa on tehtävä päätös LVR:sta⁵⁴⁵. Raja ylittyy, kun lapselta evätään mahdollisuus osallistua tiettyyn toimintaan sijaishuoltoapaikassa tai sen ulkopuolella.⁵⁴⁶ LSL:n esitöiden valossa, on lisäksi kiinnitettävä huomiota siihen, että LVR:n kohdistuessa johonkuhun laitoksen lapseen, tulee

⁵³⁹ Kuten oikeutta valita asuinpaikkansa, oikeutta poistua maasta ja maasta karkottamiseen liittyviä seikkoja (HE 309/1993, s. 51).

⁵⁴⁰ PeVL 5/2006 vp, s. 6.

⁵⁴¹ HE 309/1993 vp, s. 48.

⁵⁴² Pellonpää 1999, s. 273.

⁵⁴³ HE 237/2018 vp, s. 49. Ks. myös Rätty 2019, s. 661; Saastamoinen 2020, s. 297.

⁵⁴⁴ Rätty 2019, s. 656; Saastamoinen 2020, s. 297–298.

⁵⁴⁵ HE 225/2004 vp, s. 99–100.

⁵⁴⁶ Rätty 2019, s. 656; Saastamoinen 2020, s. 298.

varmistua, että muilla laitoksen lapsilla olla vapaus liikkua, vaikka sijaishuoltopaikan ovea pidettäisiin lukittuna⁵⁴⁷.

Todellisuudessa lastensuojelulaitosten käytännöt voivat kuitenkin olla huomattavasti rajoitavampia, kuin kodeissa tavallisesti noudatettavat säännöt.⁵⁴⁸ Joissain tapauksissa laitosten vakiintuneet käytännöt, saattavat olla luonteeltaan rajoittavia ja jopa lainvastaisia, vaikka niitä ei mielletä sellaisiksi. Lisäksi LSL:n rajoitustoimenpiteiden edellytyksiä on kierretty muodostamalla niistä omaa termistöä, kuten ”vierihoito” tai ”rauhoitumisjakso”. PL:n 7 §:än liittyvä ihmisarvoisen kohtelun vaatimus edellyttää, että lapsen henkilökohtaisen vapauden rajoittaminen LVR:n muodossa, toteutetaan inhimillisesti ja lasta halventamatta⁵⁴⁹. Ylimpien lainvalvojen tarkastusraporttien ja kanteluratkaisujen perusteella laitoksissa on myös rajoitettu lapsen liikkumisvapautta nöyryyttävällä ja ihmisarvoa alentavalla tavalla.⁵⁵⁰

LVR voi perustuslakivaliokunnan antaman lausunnon mukaan, tulla kyseeseen silloin, kun lapsen käyttäytyminen on vahingollista ja vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä, esimerkiksi päihteiden käytöstä, pitkäaikaisesta koulunkäynnin laiminlyömistä⁵⁵¹ tai rajattomasta seksuaalikäyttäytymisestä johtuen⁵⁵². LVR:n aikana on lastensuojelulaitoksen kasvatusta- ja hoitohenkilökunnan tarjottava lapselle erityistä hoidollista ja kasvatuksellista tukea, sekä turvattava lapselle rajoituksesta huolimatta muun ohessa oikeus käydä koulua⁵⁵³ ja harrastaa⁵⁵⁴. LVR:sta koskevassa päätöksessä tulee määritellä lapsen tilanteen edellyttämät tavat toteuttaa rajoitus, kuten kenen kanssa lapsi voi liikkua, ja kuinka paljon hän voi osallistua harrastuksiinsa⁵⁵⁵. LVR voidaan asettaa lapselle jatkuvan laitoksesta karkailemisen vuoksi, mikäli se vaarantaa hänen kiinnittymisensä

⁵⁴⁷ HE 237/2018 vp, s. 49.

⁵⁴⁸ HE 225/2004 vp s. 99–100. Ks. myös Aer 2012, s. 137–138; Saastamoinen 2020, s. 297–298.

⁵⁴⁹ Jyränki 2000, s. 297.

⁵⁵⁰ Saastamoinen 2020, s. 302–303; Saastamoinen 2016, s. 145.

⁵⁵¹ HE 225/2004 vp s. 99–100; Aer 2012, s. 137–138; Saastamoinen 2020, s. 300, 312.

⁵⁵² PeVL 5/2006 vp, s. 6. Ks. myös Rätty 2019, s. 653–654; Saastamoinen 2020, s. 320.

⁵⁵³ Perustuslain 16 § antaa vahvaa turvaa lapsen oikeudelle saada perusopetusta (ks. myös Ojanen 2015, s. 24), ja lisäksi lapsen oppivelvollisuudesta on säädetty perustuslain 7 luvun 25 §:ssä.

⁵⁵⁴ HE 225/2004 vp, s. 100. Ks. myös Rätty 2019, s. 656; Saastamoinen 2020, s. 327–328.

⁵⁵⁵ Rätty 2019, s. 655; Saastamoinen 2020, s. 345.

sijaishuoltopaikkaan, ja kiinteiden suhteiden syntymisen henkilökuntaan⁵⁵⁶. Se ei kuitenkaan voi olla esimerkiksi seuraamus laitoksesta karkaamiselle, eikä siten toimia rangaistuksenluonteisena seuraamuksena rikkomukselle.⁵⁵⁷

Eduskunnan oikeusasiamies on ratkaisussaan EOAR 4547/4/10 27.12.2012 esittänyt lastensuojelulaitokselle hyvityksen maksamista lapselle aiheutetusta kärsimyksestä. Lapselle oli tehty useita LVR-päätöksiä, joista osa oli tehty karkaamisten johdosta ja, joita toteutettiin vierihoidtona. Lapsi oli pidetty erillään muista lapsista ja häntä oli istutettu alushoususillaan noin klo 8.30-22 välisen ajan, jolloin hän sai ainoastaan tehdä läksyjä tai kirjoittaa ”selvitystä” karkumatkastaan. Istuminen keskeytyi vain ruokailun ajaksi erillään muista lapsista sekä päivittäiseen ulkoiluun kahdestaan ohjaajan kanssa. Puheenvuoroa hän sai pyytää vain viittaamalla, myös pyytäessään lupaa asioida wc:ssä. Lapsen muusta asiattomasta käytöksestä johtuen hänelle oli määrätty rangaistukseksi maksalaatikon syömistä yhtenä ateriana usean päivän ajan sekä viemäreiden ja hajulukkojen puhdistamista hammasharjalla. Lastensuojelulaitos oli selittänyt alushoususillaan istumista karkaamisen hankaloittamisella. Wc-tilojen puhdistus hammasharjalla oli laitoksen mukaan kaikille lapsille kuuluva tehtävä, jossa hammasharja sattui olemaan sopiva väline. Maksalaatikon tarjoamista lastensuojelulaitos selitti vetoamalla siihen, että ”[k]yseessä on maukas kotiruoka, jonka arvostamista näin muodoin korostettiin”. Poliisi on suorittanut asiassa tutkinnan, jonka mukaan rikosta ei ole tapahtunut. Eduskunnan oikeusasiamies on ratkaisussaan katsonut lapsen kohtelun olevan lasta nöyryyttävää ja rajoitustoimenpiteiden olevan lainvastaisia. Lisäksi oikeusasiamies on esittänyt lastensuojelulaitokselle hyvityksen maksamista.

Kuten muidenkin rajoitustoimenpiteiden osalta on todettu, myöskään LVR:ta ei voida määrätä laitoksen yleisissä säännöissä, tai asettaa säännönmukaisesti tai *kaavamaisesti* koskemaan laitoksen kaikkia lapsia tai tiettyä tilannetta, vaan sen tulee perustua tapauskohtaiseen harkintaan ja täytettävä LSL 69 §:n edellytykset⁵⁵⁸.

Mikäli LVR asetetaan päihteiden käytön johdosta, on huomioitava, mitä LSL:n 65 §:ssä säädetään päihdyttäviksi luettavista aineista, jolloin LVR:sta ei voida asettaa lapsen tupakkoinnin perusteella, vaikka tupakkatuotteiden haltuunotosta onkin nykyisin säädetty LSL:n 65:ssä, ja kun lisäksi huomioidaan, ettei laitoksella ole edes velvollisuutta tupakkatuotteiden haltuunottoon..

⁵⁵⁶ HE 225/2004 vp, s. 99–100. Ks. myös Aer 2012, s. 137–138; Rätty 2019, s. 654; Saastamoinen 2020, s. 320.

⁵⁵⁷ HE 225/2004 vp, s. 100; HE 237/2018 vp, s. 50. Ks. myös Aer 2012, s. 137–138; Rätty 2019, s. 656–657; Saastamoinen 2020, s. 300.

⁵⁵⁸ Rätty 2019, s. 654, 657; Saastamoinen 2020, s. 324–325.

Apulaisoikeuskansleri on ratkaisussaan OKV 1227/1/09, 9.9.2010 todennut, että lasten-suojelulaitoksen menettely ei ollut lastensuojelulain mukaista. Laitoksessa oli käytös-sä sääntö, jonka mukaan tupakointiepäilyn vuoksi lapsen liikkuminen rajattiin omaan huoneeseen tai soluasuuntoon koulunkäyntiä lukuunottamatta, minkä lisäksi seuraavan viikonlopun loma peruttiin.

LVR:lla ei ole mahdollista puuttua lapsen yhteydenpito-oikeuteen, eikä esimerkiksi kotiloman peruminen välittömästi LVR:n perusteella ole mahdollista⁵⁵⁹. LVR:sta ei voida myöskään toteuttaa sellaisella tavalla, että se todellisuudessa olisi eristämisen tai erityisen huolenpidon kaltainen toimi⁵⁶⁰.

Eduskunnan oikeusasiamies on ratkaisussaan EOAK 4223/4/12 19.12.2013 todennut, että nuorisopsykiatrisen potilaan määrääminen huoneeseensa noin 15 minuutin mittaisille ”time-out”-jaksoille sekä vuorokauden tai jopa viikonlopun yli kestäviksi jaksoiksi ei ollut liikkumisvapauden rajoittamista, vaan eristämistä. Oikeusasiamies katsoi, että vaikka huoneen ovea ei lukittaisikaan, ei potilaalla ollut kuitenkaan lupaa sieltä poistua. ”Time-out”-jaksoista ei oltu tehty LVR-päätöstä ja pitkäkestoisemmista huoneessaolokajsoista, joista oli tehty päätös, olivat kuitenkin tosiasiasa eristämistä.

4.5 Eristäminen

LSL 70 §:n (542/2019) 1 momentin mukaan lapsi voidaan eristää hänen käyttäytymisensä perusteella, kun siitä on vaaraa lapselle itselleen tai toiselle henkilölle. Eristäminen voi tulla kyseeseen muusta erityisestä syystä, jos lapsen henki, terveys tai turvallisuus sitä välttämättä vaatii.⁵⁶¹ Eristäminen edellyttää laajuuden ja keston osalta, että eristämistä voidaan toteuttaa siten kuin se on lapsen huolenpidon ja hoidon kannalta välttämättä tarpeen. Kun välttämättömyysvaatimuksen mukaiset edellytykset eristämislle lakkaavat, tulee eristäminen lopettaa⁵⁶².

⁵⁵⁹ Rätty 2019, s. 655–656; Saastamoinen 2020, s. 332.

⁵⁶⁰ Aer 2012, s. 137–138; Rätty 2019, s. 656; Saastamoinen 2020, s. 337.

⁵⁶¹ HE 237/2018 vp, s. 58; HE 225/2004 vp, s. 101. Ks. myös Rätty 2019, s. 680; Saastamoinen 2020, s. 388.

⁵⁶² HE 225/2004 vp, s. 102. Ks. myös Rätty 2019, s. 686.

LSL:n 70 §:n 1 ja 3 momentissa säädetään, että eristäminen voi kestää korkeintaan 12 tuntia, jonka jälkeen sitä voi jatkaa uudella päätöksellä eristämisen jatkamisesta enimmillään 24 tunnin kokonaisajaksi⁵⁶³, mikäli lapsen hoitoa ei tällöinkään ole tarkoituksenmukaista tai mahdollista järjestää muuten⁵⁶⁴. Mikäli eristämisen edellytykset näyttävät edelleen olevan olemassa enimmäismääräajan täyttymisen jälkeen, tulee pohtia lapsen tarvetta terveystalvuuille ja sairaanhoidolle⁵⁶⁵.

Eristämistä koskevan valituskelpoisen hallintopäätöksen voi LSL:n 70 §: 2 momentin mukaan tehdä lastensuojelulaitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen henkilöstöön kuuluva henkilö⁵⁶⁶. Pykälässä säädetään, että lapsen tulee olla eristämisen aikana jatkuvan huolenpidonalaisena, ja sen takaamiseksi tulee samassa yhteydessä määrätä lapsen turvallisuudesta vastaava henkilö, jolla on *jatkuvasti* mahdollisuus saada yhteys lapseen ja päinvastoin⁵⁶⁷. Lain esitöissä on huomioitu perustuslakivaliokunnan lausunto, jonka mukaan jatkuvan yhteydenpitomahdollisuuden on katsottu merkitsevän näkö- ja kuuloyhteyttä lapsen ja ohjaajan välillä⁵⁶⁸. Lisäksi varmistetaan riittävän hoivan ja huolenpidon toteutuminen, ja mahdollistetaan lapselle keskustelu läheisen ohjaajan kanssa⁵⁶⁹.

LSL:n 70 §:n 4 momentin mukaiset tarpeelliset lääkärintarkastukset tulee suorittaa eristämiseen liittyen⁵⁷⁰, ja LSL:n 70 §:n 5 momentin mukaan, päätöksestä eristää lapsi ja eristämiseen jatkamista koskevat päätökset tulee toimittaa lapsen asioista vastaavalle

⁵⁶³ Eristämistä koskevat enimmäismääräajat ovat puolittuneet vuoden 2020 LSL:n uudistuksen yhteydessä aiemmin voimassa olleeseen sääntelyyn nähden, jonka mukaan enimmäistunnit eristämistä koskevassa päätöksenteossa olivat 24 tuntia ja eristämisen jatkamista koskevassa päätöksenteossa 48 tuntia.

⁵⁶⁴ HE 237/2018 vp, s. 58–59; HE 225/2004 vp, s. 102–103. Ks myös Rätty 2019, s. 684; Saastamoinen 2020, s. 388, 409.

⁵⁶⁵ HE 237/2018 vp, s. 59.

⁵⁶⁶ HE 225/2004 vp, s. 103. Ks. myös Rätty 2019, s. 687; Saastamoinen 2020, s. 393, 407–408, 412.

⁵⁶⁷ HE 237/2018 vp, s. 58; HE 225/2004 vp, s. 102. Ks. myös Rätty 2019, s. 682; Saastamoinen 2020, s. 396–397.

⁵⁶⁸ PeVL 5/2006 vp, s. 7; HE 237/2018 vp, s. 58. Ks. myös Rätty 2019, s. 682; Saastamoinen 2020, s. 396.

⁵⁶⁹ HE 225/2004 vp, s. 102. Ks. myös Rätty 2019, s. 682; Saastamoinen 2020, s. 395, 397–398.

⁵⁷⁰ HE 237/2018 vp, s. 59; HE 225/2004 vp, s. 102–103. Ks. myös Rätty 2019, s. 684; Saastamoinen 2020, s. 398–399.

sosiaalityöntekijälle⁵⁷¹. Perustuslain esitöiden mukaan, eristämisen aikana on lähtökohdaisesti huolehdittava lapsen muiden perusoikeuksien toteutumisesta, ellei niitä ole muusta erityisestä syystä tarpeen rajoittaa⁵⁷². Eristämistä koskevan päätöksen nojalla ei ole myöskään mahdollista kohdistaa lapseen muita rajoitustoimenpiteitä, vaan niistä on tehtävä erilliset päätökset⁵⁷³.

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu EOAM 868/4/02 2.4.2004 koski lastensuojelulaitokseen sijoitetun lapsen määräämistä kahdesti ”putkaan”, yllään pelkät alusvaatteet. ”Putkaan” määräämisistä oli tehty eristyspäätökset. Ensimmäinen eristys oli kestänyt 25,5 tuntia ja toinen alle 24 tuntia. Päätökset oli tehty lapsen karkaamisten ja luvattomien poissaolojen seurauksena. Eduskunnan oikeusasiamies katsoi, että päätösten perustelut olivat riittävät. Hän katsoi myös, että vaatetuksen vähentäminen joissain eristämistilanteissa saattaa olla tarkoituksenmukaista lapsen oman turvallisuuden kannalta, mutta huomautti, etteivät perustelut tässä tapauksessa ilmenneet päätöksen kirjaamisen yhteydessä. Ensimmäinen eristäminen oli kestänyt yli sallitun 24 tunnin enimmäisajan, jonka jälkeen eristämisen jatkamisesta olisi tullut tehdä uusi päätös, jota ei kuitenkaan oltu tehty. Myös tehtäessä päätöstä eristämisen jatkamisesta, tulisi lapselle tehdä lääkitarkastus, ellei se ole ilmeisen tarpeetonta. Silloinkin oikeusasiamiehen mukaan maininta siitä olisi syytä kirjata päätökseen. Toisen eristämisen kohdalla enimmäisaikaa ei ylitetty. Eduskunnan oikeusasiamies päätyi antamaan huomautuksen lastensuojelulaitoksen johtajalle sekä eristämispäätöksen tehneelle laitoksen yöntekijälle.

Eristämistä koskevan sääntelyn tarkoituksena on suojella paitsi lasta itseään, myös muita lapsia ja henkilökuntaa välittömältä vaaralta, joka voi aiheutua lapsen omasta käytöksestä suoraan, tai epäsuorasti, kun hänen käyttöksensä aiheuttaa vaaran joutua toisen lapsen väkivallan kohteeksi, esimerkiksi häiriköimisen vuoksi⁵⁷⁴. Lapsen levottomuus, sekava käyttäytyminen, kovaäänisyys tai edes psykoosi, ilman vaarallista käyttäytymistä, ei ole riittävä peruste eristämislle⁵⁷⁵. Eristämistä koskevaa päätöstä ei voi tehdä pelkän vaaran uhkan vuoksi vaan vaaran on oltava todellinen.⁵⁷⁶ Suhteellisuusperiaatteen mukaisesti eristämisen tulee olla viimesijainen keino suhteessa lievempiin, kuten

⁵⁷¹ HE 252/2006 vp, s. 186. Ks. myös Rätty 2019, s. 688; Saastamoinen 2020, s. 406.

⁵⁷² HE 309/1993 vp, s. 49.

⁵⁷³ Rätty 2019, s. 688; Saastamoinen 2020, s. 395–396.

⁵⁷⁴ HE 225/2004 vp, s. 101. Ks. myös Rätty 2019, s. 680; Saastamoinen 2020, s. 388.

⁵⁷⁵ HE 225/2004 vp, s. 101. Ks. lisäksi Rätty 2019, s. 680–681; Saastamoinen s. 389.

⁵⁷⁶ HE 225/2004 vp, s. 101. Ks. myös Saastamoinen 2020, s. 388–389.

esimerkiksi liikkumisvapauden rajoittamisen ollessa tilanteessa riittämätön toimi⁵⁷⁷. LVR:n toimiessa lähinnä lapsen itsensä suojelemiseksi, eristäminen eroaa siitä sen koskiessa myös muiden suojelemista ja merkittävän omaisuusvahingon estämistä⁵⁷⁸.

Säädöksen kohta, joka koskee eristämistä muusta syystä, ei voi koskea esimerkiksi sellaista tilannetta, kun lapsi on voimakkaasti päihtynyt ilman, että hän aiheuttaa suoraa vaaraa itselleen tai muille, vaan silloin hänen tarvitsemansa riittävä hoiva ja huolenpito tulee järjestää muulla tavoin, siten kuin hänen tilansa vaatii⁵⁷⁹. Eristämistä ei voi toteuttaa kasvatuksellisessa mielessä⁵⁸⁰, eikä se saa olla rangaistuksenluonteinen seuraamus⁵⁸¹ lapsen käytöksestä⁵⁸². Eristämistä koskevan päätöksen valituskelpoisuudella on haluttu korostaa toimen poikkeuksellisuutta ja siihen liittyvää suhteellisuusharkintaa, sekä estää laitoksissa esiintynyttä mielivaltaa⁵⁸³. PL:n 7 §:ssä taatun oikeuden rajoittaminen on kiellettyä ilman siihen oikeuttavaa laintasoista sääntelyä, eikä eristämiseen saa liittyä lapsen julmaa, epäinhimillistä tai halventavaa kohtelua, vaan sen toteuttamisessa tulee kiinnittää erityistä huomiota ihmisarvoisen kohtelun vaatimukselle⁵⁸⁴.

Todellisuudessa lastensuojelulaitosten käytännöt ovat sisältäneet huomattavaa rajoittamista, ilman säädöspohjaa.⁵⁸⁵ Joissain tapauksissa laitosten vakiintuneet käytännöt, saattavat olla luonteeltaan rajoittavia ja jopa lainvastaisia, vaikka niitä ei mielletä sellaisiksi. Lisäksi LSL:n eristämistä koskevan rajoitustoimenpiteen edellytyksiä on kierretty muodostamalla omaa termistöä, kuten "vierihoito" tai "rauhottumisjakso". Eristämisen

⁵⁷⁷ HE 225/2004 vp, s. 100–102. Ks. myös Rätty 2019, s. 681, 685; Saastamoinen 2020, s. 380.

⁵⁷⁸ HE 225/2004 vp, s. 101. Ks. lisäksi Aer 2012, s. 138; Rätty 2019, s. 681; Saastamoinen 2020, s. 382, 388–389.

⁵⁷⁹ HE 225/2004 vp s. 101. Ks. myös Rätty 2015, s. 587–588; Saastamoinen 2020, s. 381, 389. Rätty on katsonut, että päihtyneen lapsen hoiva ja huolenpito, tulee lähtökohtaisesti toteuttaa lapsen omassa huoneessa.

⁵⁸⁰ Vrt. aresti.

⁵⁸¹ Vain tuomioistuimella on valta määrätä vapaudenriistämisestä rangaistuksena (HE 309/1993 vp, s. 48–49).

⁵⁸² HE 237/2018 vp, s. 58; HE 225/2004 vp, s. 101–102. Ks. myös Rätty 2019, s. 680, 685–686; Saastamoinen 2020, s. 381–382.

⁵⁸³ HE 225/2004 vp, s. 103–104.

⁵⁸⁴ Jyränki 2000, s. 297.

⁵⁸⁵ Rätty 2019, s. 685; Saastamoinen 2020, s. 382.

kaltaisia olosuhteita ei voida toteuttaa laitoksen omilla kiertoilmauksilla, kun olosuhteet todellisuudessa vastaavat eristämistä.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies oli lastensuojelulaitokseen suorittamansa tarkastuksen perusteella, ottanut asiakseen tutkia lastensuojelulaitoksen käytäntöä asettaa laitokseen tulevat uudet ”tulokkaat” ”erityisluonteisen hoidon” alaisuuteen, jonka aikana lapsi ei saanut poistua huoneestaan ilman lupaa, korkeintaan 30 päivää kestävästä ajanjaksona. Lapsi vietti ajan huoneessaan yksin, ovea ei pidetty lukittuna, mutta ulkopuolella oli jatkuvasti joku ”vartioimassa”, yleensä miespuolinen ohjaaja. Lapsen tuli esimerkiksi wc-tiloihin halutessaan koputtaa huoneensa oveen, jolloin ohjaaja saattoi hänet vessaan. Lapsi sai liikkua ulkona ja ruokailemaan vain ohjaajan kanssa, mutta ei saanut silloinkaan ottaa kontaktia muihin lapsiin. Laitoksen antaman selvityksen mukaan laitoksen äänet kuuluivat selvästi huoneeseen. Lastensuojelulaitos oli tehnyt tilanteissa päätöksen liikkumisvapauden rajoittamisesta. Apulaisoikeusasia mies katsoi raportissaan EOAM 4138/2/09 31.12.2010 kyseessä olleen eristäminen, sillä lapsen sosiaalista kontaktia muihin ihmisiin oli rajattu. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies ei pitänyt äänien kuulumista huoneeseen riittävänä perusteluna. Myöskään oven lukitsemattomuudelle hän ei antanut painoarvoa, kun liikkumista oli valvonnalla aktiivisesti rajoitettu. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan ”erityisluonteista hoitoa” olisi voinut piirteidensä ja keston perusteella verrata erityiseen huolenpitoon, mutta lastensuojelulain edellytykset hoidolle eivät täyttyneet, eivätkä päätöksentekomenettelyvaatimukset. Erityisen huolenpidon aikana ei myöskään ole apulaisoikeusasiamiehen mukaan välttämätöntä estää lapsen kontaktia muihin lapsiin, vaan ainoastaan rajoittaa liikkuminen erityiselle huolenpidolle rajattuun tilaan, jolloin lapsen sattuessa olemaan laitoksen ainoa lapsi, hänen liikkumistaan siellä ei tulisi rajata ollenkaan. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies antoi lastensuojelulaitoksen johtajalle vakavan huomautuksen vastaisuuden varalle ”erityisluonteisen hoidon” vastatessa todellisuudessa eristämistä.

Ylimpien lainvalvojien tarkastusraporttien ja kanteluratkaisujen perusteella laitoksissa on myös toteutettu lapsen eristämistä nöyryyttävällä ja ihmisarvoa alentavalla tavalla.

Eristämistilan tulee olla asianmukainen muun muassa siten, että siellä tulee olla kello ajankulun seuraamiseksi, valoa ja juotavaa saatavilla, eikä se saa muistuttaa paikkaa, jossa lapsi suorittaa rangaistusta⁵⁸⁶. Eristämiseen tarkoitettua huoneen tilaratkaisujen tulee turvata lapsen vahingoittamattomuutta, mutta virikkeiden vähäisyys ei voi kuitenkaan olla lähtökohta⁵⁸⁷. Tilan ei välttämättä tarvitse olla erillinen, vaan myös lapsen oma huone voi toimia eristämistilana⁵⁸⁸. Eristämisestä ei kuitenkaan voida katsoa olevan kyse

⁵⁸⁶ HE 237/2018 vp, s. 58; HE 225/2004 vp, s. 102. Ks. myös Rätty 2019, s. 682; Saastamoinen 2020, s. 400.

⁵⁸⁷ HE 237/2018 vp, s. 58–59. Ks. myös Rätty 2019, s. 682; Saastamoinen 2020, s. 400.

⁵⁸⁸ Saastamoinen 2020, s. 403.

silloin, kun lapsi ohjataan hetkellisesti omaan huoneeseensa rauhoittumaan kasvatuksellisessa mielessä, eikä ovea lukita⁵⁸⁹.

Eristämisen tarkoitus on katkaista lapsen käytös sekä rajata lapsen sosiaalista kanssakäymistä erityisesti laitoksessa olevien muiden lasten kanssa⁵⁹⁰. Eristäminen eroaa LVR:sta siinä, että LVR rajoittaa lähinnä lapsen liikkumista laitoksen ulkopuolella⁵⁹¹, kun eristäminen taas rajoittaa lapsen oleskelun tiettyyn tilaan laitoksen sisällä. Näin eristäminen kajoaa LVR:sta voimakkaammin henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Vaikka perustuslakivaliokunta ei ole lausunnossaan ottanut kantaa eristämisen vaikutuksesta PL:n 9 §:n mukaiseen liikkumisvapauteen, mutta on kuitenkin katsonut LVR:n rajoittavan kyseistä perusoikeutta⁵⁹², on myös eristämisen syytä katsoa kajoavan PL:n 9 §:n suojaan.

Perustuslakivaliokunnan mukaan eristämällä puututaan voimakkaasti lapsen perustuslainmukaiseen 7 §:n 1 momentissa määriteltyyn henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen⁵⁹³, ja eristämisen voidaan katsoa olevan PL:n 7 §:n 3 momentin⁵⁹⁴ ja LOS:n 37 artiklan tarkoittamaa vapaudenriistoa⁵⁹⁵. Perustuslain kokonaisuudistuksen esitöiden mukaan vapaudenriiston tunnusmerkit täyttyvät, jos henkilön mahdollisuus esteettään, tai häntä kielletään poistumasta tietystä, erityisesti rajatusta paikasta. Näin eristämisen on katsottava olevan vapaudenriistoa merkitsevä toimi, kun siinä on kyse lapsen lukitsemisesta tahdonvastaisesti suljettuun tilaan.⁵⁹⁶ Mikäli lapsen poistuminen huoneesta estetään aktiivisella valvonnalla, on kyse eristämisestä, vaikka ovea ei

⁵⁸⁹ Saastamoinen 2020, s. 404.

⁵⁹⁰ Rätty 2019, s. 680–681; Saastamoinen 2020, s. 380.

⁵⁹¹ Vaikkakin LVR voidaan määritellä koskemaan myös laitoksen sisätiloissa liikkumista. Ks. edellä liikkumisvapauden rajoittamista koskeva luku.

⁵⁹² PeVL 5/2006 vp, s. 6–7.

⁵⁹³ PeVL 5/2006 vp, s. 6. Näin myös HE 225/2004 vp, s. 100–101.

⁵⁹⁴ Pellonpää 1999, s. 273.

⁵⁹⁵ Perustuslain kokonaisuudistusta koskevassa lainvalmisteluaineistossa on mainittu lapset vapaudenriistoa koskevilta osin varsin väljästi, kun toteamus on lähinnä, että se voi tulla kyseeseen ”- - hänen kasvatuksensa valvomiseksi.” Sen sijaan eristämisen merkitys nimenomaan vapaudenriiston näkökulmasta on mainittu, sen sisältyessä muun muassa mielenterveyslain (tuolloin 1116/1990, nykyisin 1423/2001) ja tartuntatautilain (tuolloin 583/1986, nykyisin 147/2021) eristämistä koskevaan sääntelyyn.

⁵⁹⁶ HE 309/1993 vp, s. 48.

lukittaisikaan⁵⁹⁷. Perustuslain kokonaisuudistuksen valmisteluaineistossa on myös todettu, että vapaudenriiston tunnusmerkit voivat täyttyä ilman varsinaista lukitsemista, jos tosiasialliset olosuhteet rajoittavat lapsen vapautta ja estävät sosiaaliset suhteet⁵⁹⁸.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen 1.8.2019 ratkaisemassa asiassa EOAK/4445/2018 kantelija oli kertonut, että hänen tullessaan lastensuojelulaitokseen hänelle oli tehty useita kertoja henkilöntarkastus, jossa hänen oli tullut riisuutua kokonaan alasti ja jopa pyörähdellä ohjaajien edessä. Hänet oli laitettu eristyshuoneeseen muutamasta päivästä, yli viikon kestäväksi ajaksi, jolloin ruoka oli tuotu huoneeseen ja vaikka ovi ei ollut lukittuna, vessaan pääseminen edellytti oveen koputtamista. Tämän jälkeen hänet oli siirretty laitoksen toiseen rakennukseen, jossa lasten edellytettiin edelleen pysyvän omilla huoneissaan ja koputtamaan oveen, jos halusivat tulla pois. Liikkuminen laitoksen alueella ja ulkopuolella tapahtui ohjaajan kanssa. Laitoksen lapset eivät voineet olla keskenään luonnollisesti puheväleissä, koska joku ohjaajista oli aina kuulomatkan päässä. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies suoritti kyseessä olevaan lastensuojelulaitokseen yllätystarkastuksen osin sen johdosta, että siellä olevien lasten kanteluita oli tullut vireille useampia. Tarkastuksen yhteydessä lapsia oli kuultu ja kaikki olivat kokeneet samankaltaisia asioita, kuin kantelija. Laitoksen kerrottiin määräävän säännönmukaisesti laitokseen tuleville lapsille muun muassa viikon kestävästä liikkumisvapauden rajoituksen ja kuukauden kestävästä yhteydenpidon rajoituksen. Eristämisestä apulaisoikeusasiamies korosti siihen liittyvää vaatimusta toimen välttämättömyydestä ja sen poikkeuksellista luonnetta.

Kuten muidenkin rajoitustoimenpiteiden osalta on todettu, myöskään eristystä ei voida määrätä laitoksen yleisissä säännöissä, tai asettaa säännönmukaisesti tai *kaavamaisesti* koskemaan laitoksen kaikkia lapsia tai tiettyä tilannetta, vaan sen tulee perustua tapauskohtaiseen harkintaan ja täytettävä LSL 70 §:n edellytykset⁵⁹⁹.

⁵⁹⁷ HE 237/2018 vp, s. 50. Ks. myös Rätty 2019, s. 685.

⁵⁹⁸ HE 309/1993 vp, s. 48.

⁵⁹⁹ HE 237/2018 vp, s. 58. Ks. lisäksi Rätty 2019, s. 680; Saastamoinen 2020, s. 392.

5 Johtopäätökset

5.1 Yhteenveto

Perustuslaki luo pohjan Suomalaiselle lainsäädännölle, ja se takaa vahvasti hierarkiansa puolesta jokaiselle kuuluvat perustavaa laatua olevat perusoikeudet. Lisäksi Suomi on ratifioinut useita yleisinhimillisiä ihmisoikeuksia koskevia kansainvälisiä sopimuksia, joista tässä pro gradu -tutkielmassa keskeisimpinä voidaan pitää Euroopan ihmisoikeus-sopimusta ja YK:n lapsen oikeuksien sopimusta. Lapsen oikeuksien sopimuksen noudattamista valvova lapsen oikeuksien komitea, on yleiskommentissaan⁶⁰⁰ määritellyt lapsen oikeuksien yleisperiaatteet, joista merkittävimmän aseman saa lapsen edun ensisijaisuus, jonka alle kaikki muut lapselle kuuluvat oikeudet asettuvat. Yleiskommenttien lisäksi, lapsen oikeuksien komitea valvoo sopimuksen noudattamista antamalla päätelmiä. Viimeisimmässä Suomelle antamassaan päätelmässä komitea on huomauttanut, ettei Suomessa olla ymmärretty tai otettu riittävällä tavalla huomioon lapsen edun ensisijaisuutta, jonka tulisi olla ratkaiseva kaikissa lapsiin liittyvissä toimissa, koko yhteiskunnan läpileikkaavalla tavalla.

Suomalaisissa lastensuojelulaitoksissa on ilmennyt ylimpien laillisuusvalvojien ja tuomioistuinten ratkaisukäytännön valossa, vakavia lasten perus- ja ihmisoikeusrikkomuksia, sekä lainvastaisia käytäntöjä rajoitustoimenpiteissä, ja epäselvyyttä tavanomaisten kasvatukseen ja lapsen perusoikeuksiin kajoavien rajoitustoimenpiteiden välisessä rajavedossa. Lainvastaisia toimia on toteutettu muun muassa säännönmukaisesti, laitoksen yleisiin sääntöihin tai käytäntöihin vedoten, ja laitoksissa kehitettyyn terminologiaan perustaen, joilla on kierretty rajoitustoimenpiteitä koskevia säännöksiä. Lapsiin kohdistuneet toimet ovat olleet rangaistuksenluonteisia, alentavia ja nöyryyttäviä, sekä lapsen ihmisarvoista kohtelua koskevan vaatimuksen vastaisia. Rajoitustoimenpiteiden

⁶⁰⁰ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 5.

arvioinnissa ei olla osattu riittäväällä tavalla ottaa huomioon, perus- ja ihmisoikeusrajoituksiin liittyviä vaatimuksia, toimien välttämättömyydestä ja oikeasuhtaisuudesta. Lisäksi lapsen käytöksestä johtuneet rajoitustoimenpiteet ovat joissain tapauksissa johtaneet lapsen kannalta kumuloituihin seuraamuksiin, eli yhdestä rajoitustoimenpiteestä suoraan johdettuihin muihin rajoituksiin.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanteluratkaisujen, ja erityisesti vuoden 2018 aikana suoritettujen laajempien lastensuojelulaitoksiin kohdistuneiden yllätystarkastusten perusteella, saman vuoden syksynä, tuli vireille hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta⁶⁰¹. Lakiesityksen keskeisimpinä tavoitteina, oli turvata lapselle aiempaa paremmin oikeus hyvään kohteluun ja huolenpitoon, sekä täsmentää entisestään tavanomaisten kasvatuksellisten keinojen ja perusoikeuksiin kajoavien rajoitustoimenpiteiden välistä eroa. Lapsen oikeutta ihmisarvoiseen kohteluun haluttiin vahvistaa, ja korostaa perusoikeusrajoituksiin liittyviä suhteellisuus- ja välttämättömyysvaatimuksia. Lakimuutos astui voimaan vuonna 2020, ja lastensuojelulain 11-lukuun kirjattiin sekä täsmennyksiä lähes kaikkiin rajoitustoimenpiteisiin, mutta myös joitain kokonaan uusia säännöksiä, joilla vahvistettiin lapselle kuuluvia oikeuksia, ja joilla voidaan lähtökohtaisesti turvata lapsen oikeuksia entistä paremmin.

5.2 Tutkimustulokset

Sekä laitokseen suljettujen henkilöiden että lasten ylipäätään, on todettu olevan ihmisryhmiä, joihin kohdistuu normaalia herkemmin perus- ja ihmisoikeuksien loukkauksia, ja näin voidaankin vetää johtopäätös, että laitokseen sijoitetut lapset ovat erityisen haavoittuvassa asemassa. Oikeuksien turvaamisessa ja oikeuksien loukkaamisten estämisessä, merkitystä on valvonnalla, jota tulisi olla laajassa mielessä jokaisessa portaassa, aina lastensuojelulaitosten tuottamasta omavalvonnasta, ylimpien lainvalvojen

⁶⁰¹ HE 237/2018 vp.

tuottamaan laillisuusvalvontaan, jossa myös tuomioistuimella on oma roolinsa lainkäytön kautta. Eduskunnan oikeusasiamiehen tuottamassa laillisuusvalvonnassa on ilmenyt vuosia lapsiin kohdistuvia perus- ja ihmisoikeusloukkauksia, ja tarkastusraporteissa ja kanteluratkaisukäytännössä on toistuvasti kiinnitetty huomiota lastensuojelulaitosten lainvastaiseen toimintaan ja päätöksenteon puutteellisuuteen, lastensuojelulain 11-luvun mukaisten rajoitustoimenpiteiden toteuttamisessa.

Erityisesti eduskunnan oikeusasiamiehen toimesta vuoden 2018 aikana suoritettujen ennalta ilmoittamattomien tarkastusten tulosten perusteella, voidaan todeta, että valvonnan merkitys näyttäisi olevan olennainen. Kunnan tehtävä valvoa sijoittamansa yksittäisen lapsen oikeuksien toteutumista sijaishuoltopaikassa, on käytännössä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän vastuulla. Vuonna 2012, surullisen kuuluisan Vilja-Eerikan tapauksen⁶⁰² jälkeen, julkisuudessa nousi esiin lastensuojeluviranomaisten suurista asiakasmääristä johtuva jatkuva henkilöstöpula, johon luvattiin tuolloin helpotusta, mutta ongelmaan ei välttämättä olla edelleenkaan kiinnitetty tarpeeksi huomiota. Eduskunnan oikeusasiamiehen tarkastusraporteista ilmenneiden seikkojen perusteella, näyttää siltä, että sosiaalityöntekijät eivät ole kaikissa tapauksissa puuttuneet lastensuojelulaitosten lainvastaiseen toimintaan riittävällä tavalla, jos lainkaan.

Aluehallintovirastojen valvonnan, ei myöskään voitane katsoa olleen riittävää, eduskunnan oikeusasiamiehen vuoden 2018 määräämistä tarkastuksista saaduista raporteista päätellen. Tarkastuksissa ilmenneet lainvastaiset käytännöt lastensuojelulaitoksissa, olivat jatkuneet vuosia, eikä oikeuksien loukkauksia voida pitää vähäisinä, erityisesti, kun niistä osa on johtanut poliisin rikostutkintaan ja edelleen syyteharkintaan.

⁶⁰² Ks. esim Tasala (2016). Vuonna 2012 lapsen isä ja tämän puoliso tuomittiin elinkautiseen vankeusrangaistukseen 8-vuotiaan tyttärensä surmasta, joka oli poikkeuksellisesta tekotavastaan johtuen, aiheuttanut uhrille suurta kärsimystä ja teko oli kokonaisuudessaan arvioiden törkeä. Surmaa oli edeltänyt pitkäkestoinen henkinen ja fyysinen pahoinpitely, muun muassa kiduttamalla ja nöyryyttämällä. Lastensuojelulla oli tiedossaan, että perheellä oli haasteita, mutta niihin ei oltu kyetty puuttumaan riittävällä tavalla.

Rajoitustoimenpiteiden käytännön soveltamistilanteiden haasteellisuuden yksi syy, lie-
nee perusoikeuksien kollisiotilanteiden luoma, eri perusoikeuksien välille syntyvä keski-
näinen jännitteisyys, jossa lapselle kuuluvaa yhtä perusoikeutta turvataan, toista rajoit-
tamalla. Lapseen kohdistuvan rajoitustoimenpiteen taustalla on aina perustuslain ta-
kaama 19 §:n 1 momentin mukainen oikeus välttämättömään huolenpitoon, ja 7 §:n 1
momentin mukaiseen henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Jotta nämä perusoikeudet on
mahdollista taata lastensuojelulaitoksessa kasvavalle lapselle, hänen muita perusoikeuk-
siaan saatetaan joutua rajoittamaan, edellytysten täytyessä. Syynä perusoikeuden ra-
joittamiselle, voi olla myös toisen henkilön, kuten laitoksen toisen lapsen tai henkilökun-
nan jäsenen suojaaminen, hänen perusoikeuksiinsa kohdistuvaa loukkausta vastaan. Sen
sijaan kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista johtuvien velvoitteiden noudattami-
sessa tuskin ilmenee suoranaisesti soveltamisen ongelmallisuutta, kun otetaan huomi-
oon se, että Suomessa perusoikeudet ovat lähtökohtaisesti hyvässä sopusoinnussa kan-
sainvälisten sopimusten asettamien vaatimusten kanssa, ja jopa ylittävät ne.

Perustuslakivaliokunta on määritellyt perusoikeusrajoituksia koskevat yleiset periaatteet,
joita ovat täsmällinen ja tarkkarajainen lailla säätämisen vaatimus, rajoituksen hyväksyt-
tävyyden, perusoikeuden ydinalueen koskemattomuus, oikeasuhtaisuus, oikeusturvan ta-
kaaminen ja ihmisoikeusvelvoitteiden mukaisuus. Lastensuojelulain mukaisten rajoitus-
toimenpiteiden osalta voisi katsoa, että perustuslakivaliokunnan rajoitusedellytyksistä,
korostuneisen aseman, saavat rajoituksen hyväksyttävyyden-, oikeusturva- ja suhteellisuus-
vaatimus. Suhteellisuusvaatimus ilmentää rajoituksen edellyttämää välttämättömyyttä.

Vaikka lastensuojelulain rajoitustoimenpiteet vaikuttavat sääntelynä kirjatun perustusla-
kivaliokunnan määrittelemät rajoitusedellytykset täyttäen, jo sinänsä hankalan perusoi-
keuskollision ratkaisemiseen liittyvän punninnan lisäksi, merkittävän haasteen voidaan
katsoa tulevan lapsen kasvatuksellisten pidettävien keinojen ja varsinaisten rajoitustoi-
menpiteiden välisen rajanvedon hankaluudesta. Lastensuojelulaki mahdollistaa lasten-
suojelulaitosten hoito- ja kasvatushenkilökunnalle, tiettyyn pisteeseen asti oikeuden,
hoidollisessa ja kasvatuksellisessa mielessä asettaa lapselle rajoja. Tällaiset

kasvatukselliset keinot, eivät kuitenkaan voi ulottua rajaamaan lapsen perustuslain mukaisia perusoikeuksia.

Hyvänä esimerkkinä voidaan pitää lastensuojelulaitoksen henkilökunnan mahdollisuutta kasvatuksellisessa mielessä ohjata levoton lapsi omaan huoneeseensa rauhoittumaan. Jos huoneen ovi samalla suljetaan, tulee arvioitavaksi, täyttyvätkö tilanteessa lastensuojelulaissa rajoitustoimenpiteeksi säännellyn eristämisen tunnusmerkit. Oven sulkemisen kohdalla, tulisi erityisesti pohtia toimen suhteellisuutta, sillä tavoiteltavaan päämäärään nähden, sekä oven sulkemisen välttämättömyyttä tilanteessa. Lisäksi näiden edellytysten täytyessä, tulisi oven sulkemisen johdosta tehdä asiassa eristämistä koskeva valituskelppoinen hallintopäätös. Esimerkki oven sulkemisesta kuvaa hyvin sitä häilyvää rajaa, joka kasvatukseen ja rajoitustoimenpiteen välillä vallitsee.

Eduskunnan oikeusasiamiehen suorittamalla valvonnalla, on saatu selvitystä lastensuojelulaitosten lainvastaisista toimista, jotka ovat liittyneet sekä kasvatuksellisiin käytäntöihin että varsinaisiin rajoitustoimenpiteisiin. Laitoksissa toteutetut, lainvastaiset kasvatukselliseksi katsotut keinot, ovat todellisuudessa olleet enemmänkin rajoitustoimenpiteisiin rinnastettavia toimia. Koska rajoitustoimenpiteitä on toteutettu kasvatuksellisin keinoina, niitä koskeva päätöksenteko on jäänyt puutteelliseksi. Se, että rajoitustoimenpiteisiin liittyvä päätöksenteko on jäänyt uupumaan, vaikuttaa suoraan lapsen mahdollisuuksiin turvautua jälkikäteisiin oikeusturvakeinoihin.

Niin kasvatukseen kuin rajoitustoimenpiteitäkään, ei ole toteutettu lastensuojelulaitoksissa lainmukaisesti. Ensinnäkin täytyy huomata, että lapsia on joissain tapauksissa rajoitettu sellaisilla tavoilla, joita ei ole laissa olemassakaan. Säädösten kirjattujen rajoitustoimenpiteiden tehtävänä on nimenomaan turvata lapsen etua, ja mahdollistaa lastensuojelulaitoksen hoito- ja kasvatushenkilökunnalle keinot puuttua lapsen ongelmiin.

Lastensuojelulaitosten henkilökunnan menettelyn, ei voida katsoa täyttäneen perustuslakivaliokunnan perusoikeusrajoituksille asettamaa hyväksyttävyyksivaatimusta. Hoito- ja kasvatushenkilöstön lapsiin kohdistamiin lainvastaisuuksiin, on liittynyt lapsen kaltoinkohtelua, nöyryyttäviä ja lasta alistavia piirteitä, sekä lapsen ihmisarvoa alentavaa menettelyä. Tämän kaltaisiin oikeuden loukkauksiin taikka vääryyksiin, ei voida löytää oikeutusta tai selitystä lapsen kasvatussuosituksista tai kasvatuksellisten rajojen asettamisesta. On vaikeaa keksiä muuta syytä, kuin Suomessa aiemmin vallalla olleen laitოსvaltakäsityksen hidas hiipuminen käytänteistä, ja toisaalta myös lastensuojelulaitoksissa työskentelevien yksilöiden omat henkilökohtaiset käsitykset ja asenteet, laitoksessa kasvavia lapsia kohtaan. Ongelmallisten ja uhmakkaasti käyttäytyvien lasten ja nuorten kanssa työskenteleminen, vaatii henkilökunnalta vahvan osaamisen ja ammattitaidon lisäksi, mitä ilmeisimmin myös henkilökohtaisia ominaisuuksia, joista pitkä pinna, empatiakyky ja aito auttamisen halu lienevät vain muutamia esimerkkejä hyvinä pidettävistä ominaisuuksista.

Koska kasvatukseen ja rajoitustoimenpiteiden välinen ero saattaa olla hyvinkin häilyvä, se korostaa juuri lastensuojelulaitosten hoito- ja kasvatushenkilökunnan osaamiselle ja ammattitaidolle asetettavia merkittäviä vaatimuksia. Tilannetta ei helpota, eikä sitä tule vähätellä, että laitoksiin sijoitetut lapset tarvitsevat jatkuvasti enemmän perinteisen kasvatuksen ja huolenpidon lisäksi, yhä enemmän psykiatrista- ja neurologista apua, sekä tukea päihde- ja rikoskierteen katkaisemiseksi. Myös laitosten arjessa vastaan tulevien tilanteiden äkillisyys, ja tarve vastata lapsen hätään välittömästi, heikentää henkilökunnan mahdollisuuksia syvälliseen oikeuksien punnintaan ja puuttumiskeinojen kokonaisvaltaiseen harkintaan.

Lapsen oikeuksien komitea, on jo vuonna 2011 Suomelle antamassaan suosituksessa, kehottanut parantamaan lasten tietoisuutta käytettävissään olevista oikeusturvakeinoista. Eduskunnan oikeusasiamiehen vuoden 2018 yllätystarkastusten saamalla julkisuudella, voisi katsoa olleen positiivisia vaikutuksia lasten tietoisuuteen omista oikeuksistaan sekä mahdollisuudesta kannella, jos epäilee oikeuksiaan loukatun. Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomuksen mukaan, vuonna 2019 lapsen oikeuksia koskevat

laillisuusvalvontaan liittyvät ratkaisut lähes tuplaantuivat, ja niistä noin 10 prosenttia, oli lasten itsensä tekemiä kanteluista⁶⁰³. Tämän pro gradu -tutkielman näkökulmasta merkittävänä voidaan pitää sitä, että suurin osa lasten tekemistä kanteluista, koski lastensuojeluasioita ja -laitoksia, ja erityisesti lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä. Lähes 90 prosenttia kanteluista on johtanut toimenpiteisiin.⁶⁰⁴

5.3 De lege ferenda -pohdintoja ja jatkotutkimusaiheesta

Tuoreimman lastensuojelulain 11-luvun muutokset rajoitustoimenpiteiden osalta, ovat astuneet voimaan vuoden 2020 alussa. Muutoksissa on täsmennetty lähes kaikkia yksittäisiä rajoitustoimenpiteitä, sekä tuotu mukaan täysin uutta sääntelyä. Muutoksen pääasiallisena tarkoituksena, on ollut turvata lapsen oikeuksien aiempaa parempi toteutuminen.

5.3.1 Pohdintoja yksittäisistä säännöksistä

Lastensuojelulaitoksissa on lakimuutosta edeltävänä aikana, ollut haasteita lasten tupakkatuotteiden käyttöön puuttumisessa, kun aiemmin voimassa ollut lastensuojelulaki, ei mahdollistanut niiden haltuunottoa. Vaikka haltuunotto on nyt lastensuojelulain mukaan mahdollista, ei lastensuojelulaitoksella kuitenkaan vielä, ole *velvollisuutta* siihen. Hallituksen esityksen mukaan, tulee arvioida lapsen tupakkatuotteiden käyttämisen ”*hyväksyttävyyttä*” ja haltuunoton lapselle aiheuttamaa haittaa⁶⁰⁵. Lain esityöt jätävät avoimeksi kysymyksen siitä, mitä voidaan pitää *hyväksyttävänä* syynä lapsen tupakkatuotteiden käytölle. Sääntelyn harkintamarginaali saattaa johtaa edelleen tulkinta-ongelmiin lastensuojelulaitoksissa, lasten tupakkatuotteiden käyttöön puuttumisessa. Nähtävästi tässä voi olla aineksia epäyhdenmukaisiin ja laitospohjaisiin käytäntöihin,

⁶⁰³ Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2019, s. 259–260.

⁶⁰⁴ Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2019, s. 260–261.

⁶⁰⁵ Saastamoinen 2020, s. 126.

sekä laitosten sisäisiin ristiriitoihin, hoito- ja kasvatushenkilökunnan suhtautuessa eri tavoin lasten tupakkatuotteiden käyttöön. Tupakkatuotteita koskevaa sääntelyä voisi olla syytä edelleen muokata lastensuojelulaitosten haltuunottoa velvoittavaan suuntaan.

Henkilönkatsastus on mahdollista suorittaa, kun on perusteltavissa oleva epäily, että lapsi on käyttänyt lastensuojelulain 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja aineita, ja kun lisäksi muun ohessa toimenpiteen välttämättömyysedellytys täyttyy. Rätty on katsonut, että esimerkiksi henkilönkatsastuksesta olisi mahdollista päättää tiettyä ajanjaksoa koskevaksi, lähinnä päihdehoitajakson ajaksi⁶⁰⁶. Saastamoinen on ollut asiasta eri mieltä voimassa olevan lainsäädännön sanamuodon vuoksi, mutta myöntää, että tällaiselle sääntelylle voisi joissain tilanteissa olla tarvetta⁶⁰⁷. Kun otetaan huomioon lasten ja nuorten lisääntyneet päihderiippuvuusongelmat, pidemmälle ajanjaksolle ennalta määrättyjen henkilönkatsastusten mahdollistaminen lastensuojelulaitoksissa, voitaisiin nähdä perusteltuna. Sääntelyssä tulisi kuitenkin määritellä täsmällisesti sellaiset lapsen päihderiippuvuuteen liittyvät olosuhteet, joissa pidempiaikaisista henkilönkatsastuksista olisi mahdollista päättää.

Lastensuojelulain 69 §:n tarkoittamaa liikkumisvapauden rajoittamista koskevan, enintään seitsemän päivää kestävä, päätöksen tekee lastensuojelulaitoksen johtaja tai hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva muu tehtävään määrätty henkilö. Sitä pidemmän, liikkumisvapauden rajoittamista koskevan päätöksen, tekee lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Saastamoinen on huomauttanut, ettei lain sanamuoto oikeuta sosiaalityöntekijää tekemään alle viikon mittaista liikkumisvapauden rajoittamispäätöstä⁶⁰⁸, mutta Rädyn mielestä lain sanamuotoa ei ilmeisestikään tule tulkita liian ahtaasti, vaan katsoo päätöksenteon olevan sanamuodosta huolimatta mahdollinen⁶⁰⁹. Kuitenkin, kun pykälän voidaan katsoa olevan ilmeisen yksiselitteiseen muotoon

⁶⁰⁶ Rätty 2019, s. 642.

⁶⁰⁷ Saastamoinen 2020, s. 211–212.

⁶⁰⁸ Saastamoinen 2020, s. 345.

⁶⁰⁹ Rätty 2019, s. 659.

kirjoitettu, saattaisi säännöstä olla tarpeen muuttaa, tulkinnan yhdenmukaisuuden varmistamiseksi.

5.3.2 Pohdintoja sääntelystä yleisemmin

Julkisuudessa käydyistä keskustelusta voi havaita, ettei rajoitustoimenpiteitä koskevia täsmennyksiä, ole lastensuojelulaitoksissa työskentelevien henkilöiden näkökulmasta koettu pelkästään positiivisina. Lastensuojelulaitosten työntekijöiden puolelta on esitetty jopa näkemyksiä rajoitustoimenpiteiden edellytysten tiukentumisen vaarantavan lapsen edun turvaamisen, kun tiukaksi säädetty edellytykset puuttua vaikeasti oireilevien nuorten toimintaan, supistavat käytettävissä olevan työkalupakin valikoimaa.

Työntekijät voivat esimerkiksi havaita laitoksen tunnelmassa levottomuutta, ja huomata hyvin selkeästi, että jotain on tekeillä, mutta edellytykset *perusteltavissa olevasta epäilyksestä, suhteellisuudesta ja välttämättömyydestä*, eivät kuitenkaan täyty riittävällä tavalla. Tämän kaltaisessa tapauksessa, hoito- ja kasvatushenkilökunnan on mahdollista puuttua lapsen tilanteeseen, vasta siinä vaiheessa, kun lapsi vaikkapa palaa sijaishuoltoon päihtyneenä, jolloin lapseen voidaan kohdistaa henkilönkatsastus, henkilöntarkastus sekä aineiden ja esineiden haltuunotto. Tässä kohtaa saattaa kuitenkin olla, että henkilönkatsastuksella voidaan ainoastaan todeta lapsen käyttäneen päihteitä, mutta henkilöntarkastuksella ei enää siinä vaiheessa löydetä aineita tai esineitä, jotka voitaisiin ottaa lapselta pois. Ennakolliset ja ennaltaehkäisevät puuttumisen keinot, vaikuttavat jokseenkin riittämättömiltä sijaishuoltopaikan henkilöstön näkökulmasta.⁶¹⁰

Lisäksi työntekijöillä on herännyt huoli omasta toiminnastaan, mikä ilmenee arkuuteena ja varovaisuutena rajoitustoimenpiteisiin turvautumisessa, kun pelkona on lain rikkominen.⁶¹¹ Saastamoinen on myöntänyt, että rajoitustoimenpiteiden soveltaminen, on

⁶¹⁰ Ks. esim. Happonen 2021.

⁶¹¹ Ks. esim. Laitinen 2020.

koettu lastensuojelulaitoksissa työskentelevien näkökulmasta haastavana, ja jopa lapsen edun toteuttamisen esteenä, kun on kyse lapsen erityisen haastavista vaikeuksista johtuviin tarpeisiin vastaamisesta⁶¹².

Mikä siis neuvoksi? Keskustelua on käyty tiiviisti lastensuojelulaitosten henkilöstön koulutukselle asetettavista vaatimuksista ja jatkuvasta lisäkoulutuksen tarpeesta. Lisäksi lastensuojelulaitosten työntekijät joutuvat kokemaan työssään väkivaltaa, ja työntekijöiden vaihtuvuudesta ja jaksamisesta vaativassa työssä, on murehdittu. Lasten moniongelmaisuudesta johtuva moniammatillisen avun tarve on tiedostettu. Aiemmin ehkä koettiin, että lastensuojelun rajoitustoimenpiteistä oli säädetty liian väljästi. Nyt niistä on säädetty liian tiukasti.⁶¹³

Olisiko lastensuojelulain rajoitustoimenpiteistä mahdollista säätää kenties eri tavalla, eri ikäisten lasten osalta, esimerkiksi yhdenmukaisesti lapsen kuulemiselle asetetun ikärajan kanssa, eli erikseen alle- ja yli 12-vuotiaiden kohdalla? Tällä hetkellä lastensuojelulain rajoitustoimenpiteet koskevat kaikkia alaikäisiä, vastasyntyneestä vauvasta aikuisiän kynnykselle asti ehtineeseen teiniin. Rajoitustoimenpiteiden edellytysten täyttymistä tuskin tarvitsee syvällisesti pohtia, kun päätetään esimerkiksi yhteydenpidon rajoittamisesta turvallisesta aikuisesta täysin riippuvaisen pikkulapsen, ja hänen vakavasti päihdeongelman vanhempiensa välillä, yön yli tapahtuvien kotitapaamisten osalta. Mutta tulisiko rajoitusedellytysten joissain tapauksissa olla matalammalla tai laajemmat, kun on kyse vanhemmasta lapsesta, vaikkapa jo ikänsä puolesta rikosoikeudellisessa vastuussa olevasta, huumeikierteeseen joutuneesta nuoresta?

Rajoitustoimenpiteistä säätäminen iän perusteella ei kuitenkaan ole ongelmantonta, sillä eiväthän kaikki yli 12-vuotiaat tai teini-ikäiset oireile psyykkisesti, tai ole päihde- tai rikoskierteessä. Voisiko ratkaisua hakea luokittelemalla lapsilla olevia haasteita ja ongelmia, ja sijoittamalla heitä sen mukaan eri tasoihin lastensuojelulaitoksiin, joissa olisi

⁶¹² Saastamoinen 2020, s. 8.

⁶¹³ Ks. esim Kierikka 2021.

rajoitustoimenpiteiden osalta eri tasoiset oikeudet ja laajuudet rajoitustoimenpiteiden toteuttamiseen, suhteessa lasten ongelmiin?⁶¹⁴ Tämäkään ei ole ratkaisuna toimiva, koska lapsen haasteiden purkautuessa ja hänen tilanteensa parantuessa, jouduttaisiin pohtimaan, onko hänen sijaishuoltoipaikkansa muuttamiselle tarvetta. Muutos taas voisi johtaa uudelleen lapsen ongelmien kärjistymiseen, ja jälleen sijaishuoltoipaikan muuttamistarpeeseen, mitä ei tietenkään voida pitää lapsen edun mukaisena, kun lähtökohtaisestikin on suotavaa pyrkiä takaamaan lapselle pysyvänluonteinen ja pitkäaikainen sijaishuolto paikka, siinä tapauksessa, että kotiin palaaminen ei ole mahdollista.

Sijaishuolto paikoissa ilmenneisiin rajoitustoimenpiteisiin ja kasvatuksellisten keinojen väärinkäytösten, ja karkeisiin lapsiin kohdistuneiden oikeuksien loukkauksien estämiseen, tuskin löytyy vastausta lastensuojelulain rajoitustoimenpiteitä koskevan sääntelyn muokkaamisesta. Lainvastaisuuksien estämisen ratkaisu on kohtuullisen yksinkertainen – valvonta. Valvontaa tulisi lisätä erityisesti kunnissa ja aluetasolla.

Yhteiskunnassa tulisi kiinnittää entistä enemmän huomiota kaikkien lasten ja nuorten yleiseen hyvinvointiin, ongelmien ennaltaehkäisemiseen ja varhaiseen puuttumiseen, avohuollon tukitoimien ensisijaisuuteen sekä matalankynnyksen palveluiden tarjoamiseen. Näihin seikkoihin onkin tartuttu esimerkiksi kehittämällä jalkautuvaa nuorisotyötä, joka on saanut positiivista mediahuomiota koronapandemian aikana. Lisäksi muun muassa lasten neuvolatoiminnan laajentamisesta on ollut puhetta. Kaikilla lasten ja nuorten yleiseen hyvinvointiin tähtäävillä toimilla, voitaisiin pitkällä jännteellä vähentää sijaishuollon tarvetta ylipäättään. Toimet vaativat kuitenkin resursseja, ja siksi olisikin syytä pitää mielessä ne tavoitteet, joita toimilla pyritään pitkällä tähtäimellä saavuttamaan, jolloin samalla voidaan nähdä, niistä koituvat säästöt, mikäli tavoite saavutetaan.

⁶¹⁴ Joissain määrin tällaista luokittelua on olemassa nytkin. Yhteydenpidon rajoittamista lukuun ottamatta, rajoitustoimenpiteitä ei voida toteuttaa muissa kuin LSL:n 57 §:n mukaisissa lastensuojelulaitoksissa. Lastensuojelulaitoksia on perustason- ja erityistason yksiköitä. Erityistason yksiköissä voidaan tarjota apua erityisen- ja tehostetun tuen tarpeessa oleville lapsille, joiden ongelmat voivat olla esimerkiksi psykiatrisia tai päihderiippuvuuteen liittyviä. Lisäksi on yksiköitä, joissa on mahdollista järjestää LSL:n 71 §:n mukaista erityistä huolenpitoa.

Tätä pro gradu -tutkielmaa viimeisteltäessä, on luonnos hallituksen esityksestä lastensuojelulain muuttamiseksi ja siihen liittyviksi laeiksi lausuntokierroksella. Lakiehdotuksessa muun muassa kiinnitettäisiin huomiota sosiaalityöntekijöiden asiakasmääriin, avohuollon tukitoimien tehostamiseen, sekä täsmennettäisiin lastensuojelulaitosten hoito- ja kasvatushenkilöstön ammattitaidolle asetettavia vaatimuksia, huomioiden myös heidän henkilöstömitoituksensa. Lisäksi rajoitustoimenpiteisiin kaavaillaan täsmennyksiä erityisesti lasten päihteidenkäyttöongelmiin liittyen. Lasten ja nuorten oikeus osallisuuteen on huomioitu siten, että heitä kuullaan lakiuudistuksen valmistelun yhteydessä. Lakimuutokset astuisivat voimaan vuonna 2022.

5.3.3 Jatkotutkimusaiheesta

Eduskunnan oikeusasiamiehen vuoden 2018 tarkastuksissa lapsille annettiin mahdollisuus tulla kuulluksi, mikä osoittautui merkittäväksi asiaksi lapsiin kohdistuneiden oikeuksien loukkausten selvittämisessä. Lapsen oikeus osallisuuteen ja tulla kuulluksi, esittää mielipiteensä ja saada se otetuksi huomioon häntä itseään koskevissa asioissa, saa suurta merkitystä sekä kansainvälisessä- että kotimaisessa lainsäädännössä. LOS:n 12 artikla koskee lapsen oikeutta tulla kuulluksi, ilmaista näkemyksensä ja saada ne otetuksi huomioon hänen ikä- ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla. LOS:n 12 artikla on yksi lapsen oikeuksien sopimuksen neljästä yleisperiaatteesta, ja kiinteästi sidottuna ”sateenvarjoartiklana” toimivaan LOS:n 3 artiklaan lapsen edun ensisijaisuudesta. PL:n 6 § yhdenvertaisuudesta, velvoittaa 3 momentissaan lasten tasa-arvoiseen kohteluun ja peräänkuuluttaa osaltaan lapsen oikeutta vaikuttaa kehitystasonsa huomioiden, itseään koskeviin asioihin.

Lapsen oikeus osallisuuteen olisi kiinnostava jatkotutkimusaihe. Osallisuutta voisi tutkia siitä näkökulmasta, miten sen vahvistamisella voitaisiin parantaa lapsen oikeuksien toteutumista, ja toisaalta, miten osallisuuden vahvistamisella voitaisiin tehokkaammin puuttua oikeuksien loukkauksiin. Lapsen osallisuuden vahvistamista voisi tutkia myös siitä näkökulmasta, miten oikeutetuksi lapset kokisivat (perus)oikeuksiensa rajoittamisen,

kun he saavat tilaisuuden osallistua lastensuojelulain rajoitustoimenpiteiden edellytyksiä koskevaan keskusteluun, jopa eduskuntatasolla, lainsäädännön valmisteluvaiheessa.

LSL:n rajoitustoimenpiteitä koskevaa sääntelyä on täsmennetty, mutta se, miten se tulee vaikuttamaan käytännössä, näyttäytyy ajan mittaan muun muassa valvonnalla saaduissa selvityksissä ja oikeuskäytännössä. Lapsen oikeuksien turvaaminen, näyttäisi olevan lainsäädännöllisestä näkökulmasta, entistä vahvemalla pohjalla. Nähtäväksi jää, millaisia vaikutuksia rajoitustoimenpiteiden täsmällisemmällä ja tarkkarajaisemmalla sääntelyllä, on todellisuudessa lapsiin kohdistuvien rajoitustoimenpiteiden lainmukaiseen soveltamiseen lastensuojelulaitoksissa, ja onko kasvatukseen ja rajoitustoimenpiteiden välinen ero, enää sittenkään niin häilyvä.

Lähteet

- Aaltonen, A-K. (2020). *Lapsioikeuden ja lapsen oikeus tuomioistuimessa – Lapsen huolto, tapaamisoikeus ja elatus*. Helsinki: Edita.
- Aarnio A. (2006). *Tulkinnan taito*. Talentum.
- Aer, J. (2012). *Lastensuojeluoikeus*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Arajärvi, P. (2019). *Johdatus sosiaalioikeuteen*. Helsinki: Talentum.
- Araneva, M. (2016). *Sijaishuollossa olevan lapsen yhteydenpito-oikeus*. Teoksessa: Lapsen oikeudet lastensuojelussa, 166–199. Toim. Hakalehto, S. & Toivonen, V. Helsinki: Kauppakamari.
- de Godzinsky, V. (2012). *Lasten suojelua vai lastensuojelua?* Oikeus 41: 4, 579 – 586.
- de Godzinsky, V. (2013). *Lapsen etu ja osallisuus tahdonvastaisissa huostaanottoasioissa*. Teoksessa: Lapsioikeus murroksessa, 155–182. Toim. Nieminen, L. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Eekelaar, J. (2015). *The Role of the Best Interests Principle in Decisions Affecting Children and Decisions about Children*. The International Journal of Children’s rights 25, 3–26.
- Eklund, V. (2021). *Pahoinpitely, vapaudenriisto ja kunnianloukkaus... Työntekijöitä epäillään useista lapsiin kohdistuneista rikoksista koulukodissa Muhoksella*. MTV-utiset 28.1.2021. Haettu 26 April 2021 osoitteesta: <https://www.mtvuutiset.fi/artikeli/pahoinpitely-vapaudenriisto-ja-kunnianloukkaus-tyontekijoita-epaillaan-useista-lapsiin-kohdistuneista-rikoksista-koulukodissa-muhoksella/8049268>.

- Hakalehto, S. (2018). *Lapsioikeuden perusteet*. Helsinki: Alma Talent.
- Hakalehto, S. & Sovela, K. (2018). *Lapsen etu ja sen ensisijaisuus ulkomaalaisasioita koskevassa päätöksenteossa*. Teoksessa: *Ulkomaalaisoikeus*, 407–448. Toim. Palander, J. Helsinki: Alma Talent.
- Hallberg, P. (2020). *Hallitusmuodon juurista nykyajan oikeusvaltioon*. Teoksessa: Pekka Vihervuori – Juhlajulkaisu 1950 – 25/8 – 2020, 51–68. Toim. Kuusiniemi, K., Suviranta, O. & Viljanen, V-P. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Hannuniemi, A. (2007). *Vanhemmasta vieraannuttaminen – Uhka lasten hyvinvoinnille*. Teoksessa: *Oikeustiede – Jurisprudentia*, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen vuosikirja, 1–126. Toim. Halila, L. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Happonen, P. (2021). *”Työt tuovat lastenkotiin huumeita rintaliiveissä, pojat nivusissa” – lastensuojelun työntekijä vaatii parempia keinoja valvontaan*. YLE 15.2.2021. Noudettu 28 April 2021 osoitteesta: <https://yle.fi/uutiset/3-11788572>.
- Harjula, H. & Prättälä K. (2019). *Kuntalaki – Tausta ja tulkinnat*. Helsinki: Alma Talent.
- Husa, J., Mutanen A. & Pohjolainen T. (2008). *Kirjoitetaan juridiikkaa: Ohjeita oikeustieteellisten kirjallisten töiden laatijoille*. Helsinki: Talentum Oy.
- Husa, J. & Pohjolainen, T. (2015). *Julkisen vallan oikeudelliset perusteet – Johdatus julkis-oikeuteen*. Helsinki: Talentum.
- Jyränki, A. (2000). *Uusi perustuslakimme*. Turku: Iura Nova.
- Kierikka, K. (2021). *Lyömistä, potkimista, tavaroilla heittelemistä – tätä on koulukotien arki: ”Välillä pitää miettiä, että on riittävästi fyysistä voimaa, kuten miehiä,*

töissä”. YLE 8.3.2021. Haettu 28 April 2021 osoitteesta: <https://yle.fi/uutiset/3-11825990>.

Koivuluoma, A., Paso, M., Saukko, P., Tarukannel, V. & Tolvanen, M. (2020). *Hallintolainkäyttö*. Helsinki: Alma Talent.

Kolehmainen A. (2015). *Tutkimusongelma ja metodi lainopillisessa työssä*. Edilex 2015/29.

Koulu, S. (2013). *Valvotut ja tuetut tapaamiset – Kenen oikeus, kenen velvollisuus?* Teoksessa: *Lapsioikeus murroksessa*, 125–154. Toim. Nieminen, L. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Kuusikko, K. (2011). *Oikeusasiamiesinstituutio*. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

Laitinen, J. (2020). *Rakkautta ja rajoituksia: Sijaishuollon haasteet osa 1*. Sosiaalialan ammattijärjestön Talentia-lehti 11.3.2016. Haettu 28 April 2021 osoitteesta: <https://www.talentia-lehti.fi/rakkautta-ja-rajoituksia/>.

Länsineva, P. (1998). *Perusoikeudet – nyt*. Teoksessa: *Perusoikeuspuheenvuoroja*, 103–119. Toim. Viljanen, V-P. Turku: Turun yliopisto.

Mäntylä, N. (2013). *Karttakepistä kasvatuskusteluun: Lainmukainen kurinpito kouluissa tänään*. Teoksessa: *Lapsioikeus murroksessa*, 241–267. Toim. Nieminen, L. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Nieminen, L. (2006). *Lapsuudesta vanhuuteen. Perus- ja ihmisoikeuksien merkitys eri ikävaiheissa*. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Nieminen, L. (2013). *Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe*. Helsinki: Talentum.

- Nykänen, E. (2020). *Yksityiset palveluntuottajat julkisten sosiaali- ja terveystalveluiden tuottajina*. Lakimies 3-4, 431–457.
- Ojanen, T. (2015). *Perusoikeusjuridiikka*. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.
- Pajulammi, H. (2014). *Lapsi, oikeus ja osallisuus*. Helsinki: Talentum.
- Pellonpää, M. (1999). *Yksittäiset perusoikeudet – Henkilökohtainen koskemattomuus*. Teoksessa: *Perusoikeudet*, 263–282. Toim. Hallberg, P. (Karapuu, H., Scheinin, M., Tuori, K. & Viljanen, V-P.). Helsinki: Werner Söderström Lakitieto Oy.
- Pollari, K. & Murto, L. (2016). *Jotain rajaa? – Rajoitustoimenpiteiden perusteita lastensuojelussa ja kehitysvammaisten lasten erityishuollossa*. Teoksessa: *Lapsen oikeudet lastensuojelussa*, 200–241. Toim. Toivonen, V. Helsinki: Kauppakamari.
- Rummukainen, A. (2018). *Lastensuojelulaki on 12 vuotta vanha, mutta lastenkodeissa on vieläkin vaikeuksia noudattaa sitä – nyt osa työntekijöistä miettii, mitä enää saa tehdä*. YLE 17.11.2018. Haettu 26 April 2021 osoitteesta: <https://yle.fi/uutiset/3-10511631>.
- Räty, T. (2015). *Lastensuojelulaki: käytäntö ja soveltaminen*. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Räty, T. (2019). *Lastensuojelulaki: käytäntö ja soveltaminen*. Helsinki: Edita Publishing Oy (4. uudistettu painos).
- Saastamoinen, K. (2010). *Lapsen asema sijaishuollossa: Käsikirja arjen toimintaan*. Helsinki: Edita Publishing Oy.

- Saastamoinen, K. (2016). *Lapsen oikeus hyvään ja perusoikeuksia kunnioittavaan sijaishuoltoon lastensuojelulaitoksessa*. Teoksessa: Lapsen oikeudet lastensuojelussa, 134 – 165. Toim. Hakalehto, S & Toivonen, V. Helsinki: Kauppakamari.
- Saastamoinen, K. (2018). *Lapsi sijaishuollossa: Yhteydenpidon rajoittaminen ja rajoitustoimenpiteet*. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Saastamoinen, K. (2020). *Lapsi sijaishuollossa: Yhteydenpidon rajoittaminen ja rajoitustoimenpiteet*. Helsinki: Edita Publishing Oy (2. uudistettu painos).
- Saraviita, I. (2011). *Perustuslaki*. Helsinki: Talentum.
- Scheinin, M. (1999). *Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltö*. Teoksessa: Perusoikeudet, 231–261. Toim. Hallberg, P. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto Oy.
- Siltala R. (2001). *Johdatus oikeusteoriaan*. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.
- Tasala, M. (2016). *Tyttö, joka muutti lakeja ja järjestelmää*. Sosiaalialan ammattijärjestön Talentia-lehti 11.3.2016. Haettu 28 April 2021 osoitteesta: <https://www.talentia-lehti.fi/tytto-joka-muutti-lakeja-ja-jarjestelmaa/>.
- THL Tilastoraportti 28/2020 (1 July 2020). *Lastensuojeluilmoitusten määrä on kaksinkertaistunut kymmenessä vuodessa*. Haettu 22 October 2020 osoitteesta: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140215/Tr28_20.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Toivonen, V-M. (2017). *Lapsen oikeudet ja oikeusturva: Lastensuojeluasiat hallintotuo-
mioistuimissa*. Helsinki: Alma Talent.

Toivonen, V-M. (2020). *Eduskunnan oikeusasiamies – 100 vuotta lapsen oikeuksien valvontaa*. Lakimies 3-4, 480–501.

Tolonen H. (2003). *Oikeuslähdeoppi*. Helsinki: WSOY lakitieto.

Tuori, K. & Kotkas, T. (2016). *Sosiaalioikeus*. Helsinki: Talentum Pro.

Valtavaara, M. (2018). *Väkisin riisuttamista, tahallaan ärsyttämistä ja mielivaltaisia rangaistuksia – nuoret kertovat tarkastusraportissa Muhoksen koulukodin karusta arjesta*. Helsingin Sanomat [rajoitettu saatavuus] 31.8.2018. Haettu 26 April 2021 osoitteesta: <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005809925.html>.

Viljanen, V-P. (2001). *Perusoikeuksien rajoitusedellytykset*. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto Oy.

Virallislähteet

Concluding observation of the Committee on the Rights of the Child: Finland, 3.8.2011. (CRC/C/FIN/CO/4).

Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2018.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2019.

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 225/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta.

HE 252/2006 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 331/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lastensuojelulain 50 §:n, perhehoitajalain ja omaishoidon tuesta annetun lain muuttamisesta.

HE 15/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle tupakkalaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 237/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta.

KM 1992:3. Perusoikeuskomitean mietintö.

LaVM 12/2018 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräistä siihen liittyvistä laeista.

PeVL 12/1982 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto sosiaalivaliokunnalle.

PeVL 2/1990 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto ulkoasiainvaliokunnalle.

PeVL 12/1990 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto toiselle lakivaliokunnalle.

PeVL 3/1991 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto sosiaali- ja terveystieteiden valiokunnalle.

PeVL 35/1993 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto sosiaali- ja terveystieteiden valiokunnalle.

PeVL 33/1997 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallintovaliokunnalle.

PeVL 6/1998 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto liikennevaliokunnalle.

PeVL 12/1998 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto lakivaliokunnalle.

PeVL 27/1998 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto työasiainvaliokunnalle.

PeVL 19/2000 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto valtiovarainvaliokunnalle.

PeVL 33/2000 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto lakivaliokunnalle.

PeVL 34/2001 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto sosiaali- ja terveystieteidenvaliokunnalle.

PeVL 9/2004 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto liikenne- ja viestintävaliokunnalle.

PeVL 5/2006 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto sosiaali- ja terveystieteidenvaliokunnalle.

PeVL 58/2006 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto sosiaali- ja terveystieteidenvaliokunnalle.

PeVL 59/2006 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto lakivaliokunnalle.

PeVL 15/2018 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto sosiaali- ja terveystieteidenvaliokunnalle.

PeVM 25/1994 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

StVM 14/2010 vp. Sosiaali- ja terveystieteidenvaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä laeiksi toimenpiteistä tupakoinnin vähentämiseksi annetun lain ja lääkelain 54 a ja 54 e §:n muuttamisesta.

United Nations General Assembly (24 February 2010). *Resolution adopted by the General Assembly: Guidelines for the Alternative Care of Children.* (A/RES/64/142)

Valvira 1/2013, 20.03.2013. Dnro 1177/05.00.00.03/2013. *Itsemääräämisoikeuden toteutuminen sosiaalihuollon ympärivuorokautisissa palveluissa: Lastensuojelussa, vammaispalveluissa, mielenterveyspalveluissa ja päihdehuollossa.*

Valvira 3/2013, 15.03.2013. Dnro 1731/05.00.00.01/2013. *Lasten itsemääräämisoikeuden toteutuminen lastensuojelun sijaishuollossa.*

Valvira 5.8.2016. *Tupakointikiellot ja -rajoitukset*. Haettu 11 December 2020 osoitteesta: https://www.valvira.fi/tupakka/tupakointikiellot_ja_-rajoitukset

Valviran Valvontaohjelmia 3/2019, 9.9.2019. Dnro V/22232/2019. *Valtakunnallinen tupakkalain valvontaohjelma vuosille 2020-2024.*

YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 5 (2003). *Lapsen oikeuksien yleis-sopimuksen yleiset täytäntöönpanotoimenpiteet. (CRC/GC/5).*

YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 12 (2009). *Lapsen oikeus tulla kuul-luksi. (CRC/GC/12).*

YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 14 (2013). *Lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon. (CRC/GC/14).*

YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 17 (2013). *Lapsen oikeudesta le-poon, vapaa-aikaan, leikkiin, virkistystoimintaan, kulttuurielämään ja taiteisiin (31 artikla). (CRC/GC/17)*

YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 24 (2019). *Lapsen oikeuksista rikos-oikeusjärjestelmässä. (CRC/GC/24)*

Oikeuskäytäntö

Helsingin HaO 7.3.2017, dnro 15355/16/6136.

Helsingin HaO 06/0273/2, 23.3.2006.

Helsingin HO 2957, 7.11.2013.

Hämeenlinnan HaO 02/0499/4, 15.11.2002.

KHO:2006:17, 12.4.2006.

KHO:2014:2072, 27.6.2014.

KHO:2015:38, 19.3.2015.

KHO:2011:1592, 14.6.2011.

KHO:2017:54, 3.4.2017.

KHO:2017:102, 15.6.2017.

KHO:2018:2902, 15.6.2018.

KHO:2019:8, 28.1.2019.

KKO:1978-II-80.

KKO:1993:151, 26.11.1993.

KKO:2002:21, 18.3.2002.

KKO:2008:93, 17.10.2008.

Kuopion HaO 09/0806/2, 22.12.2009.

Kuopion HaO 10/0589/2, 16.12.2010.

Kuopion HaO 11/0012/2, 13.1.2011.

Turun HaO 11/0764/2, 9.12.2011.

Turun HaO 13/0550/2, 20.8.2013.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö

ECHR, Lobben and Others v. Norway (Grand Chamber Judgment), 10.9.2019.

EIT, Scozzari ja Giunta v. Italia, 13.7.2000.

EIT, K. ja T. v. Suomi (suuren jaoston tuomio), 12.7.2001.

EIT, Covezzi ja Morselli v. Italia, 9.5.2003.

EIT, H.K. v. Suomi, 26.9.2006.

EIT, Wallova ja Walla v. Tsekki, 26.10.2006.

EIT, Hernehult v. Norja, 10.3.2020.

Ylimpien lainvalvojien ratkaisut

AOA 1497/4/12, 10.12.2013

EOAK 2777/4/12, 6.11.2013.

EOAK 4223/4/12, 19.12.2013.

EOAK/3001/4/14 ja EOAK/3851/4/14, 9.7.2015.

EOAK/5681/2017, 14.11.2017. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen tarkastuspöytäkirja.

EOAK/5741/2018, 2.4.2018.

EOAK/1353/2018, 3.7.2018. Eduskunnan oikeusasiamiehen tarkastuspöytäkirja.

EOAK/185/2018, 3.8.2018.

EOAK/1605/2018, 18.3.2019. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen tarkastuspöytäkirja.

EOAK/4099/2018, 18.3.2019. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen tarkastuspöytäkirja.

EOAK/5741/2018, 2.4.2019.

EOAK/5916/2018, 27.6.2019. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen tarkastuspöytäkirja.

EOAK/5685/2019, 25.7.2019.

EOAK/4445/2018, 1.8.2019.

EOAK/286/2019, 13.11.2019.

EOAM 3116/4/13, 3321/4/13, 3604/4/13 ja 3667/4/13, 18.12.2014.

EOAM 3001/4/14 ja 3851/4/14, 9.7.2015.

OKV 1227/1/2009, 9.9.2010.